

D Fa 3737/10

ULB Halle
002 704 102

3/1\$

Nur für den Lesesaal

ایکی یوز یلدن صوڭ اتقراض

اثر

محمد عیاض الاسحاقی

خارٹپوٹ مطبعہ
قزاق.

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 25 Юня 1903 года

КАЗАНЬ.
ГОРОДСКОЙ ПАССАЖЪ.

Лито-Типографія И. Н. Харитоновъ.
1904

تەخلىقاتىمەن بىلەن مەيلى

«ايكى يوز بىلەن صوڭ انقراض» - نى يازودن مقصودم مەلەمەنڭ شول كىتىشىدىن
 اوزمىڭ راضى توگىلىگىنى كورساتوب، بو كىتىشنىڭ اوچى انقراض ايدىكىن بىلەردى.
 بعض كىشىلەر مەلەمەنڭ شول كىتىشىن بىك فائىلىگە ساناب شول كىتىشىدىن بىك زورامىدلار
 كوتەرلەر. اما مەن ھىچ ئاندى امىدلەر كوتارلك «توبلى» براش كورگانم يوقغە، حاضردە
 خلقىمىز آراسىكە سويلەنە تورغان سوزلەرگە، اشلەنە تورغان اشلەرگە، وقتلى كىلگان «بىزگاڭ»
 دىب كە قارىم. ھەك اول سوزلارنى سويلەۋچىلەر، اشلەۋچىلەرنىڭ كوبرەك اھىتى سوزدەگە
 بولغانغە، بولارغە برتورلى زمانە مودەسى توسلى گە قاراغانغە، بولاشلەرگە بو قىچقىشلەرگە
 «قورچاق تويى» دىب كە اسم بىرام، ھەم مەنچە ھەمەسى قورچاق اوينىدەر. قورچاق
 اوينىدىن بر مەنىلى اش كىلەب چىقمايدىغى كىيى طىبىعى بىزىڭدە بو «توبىز» اشمىزدە
 بر نرسە چىماس دىوب اويلەيم. بىلكە مەنمە بو فەكرم خىطادەر. بىلكە بوتونلى كولكىدەر. لىكن
 نى بولسەدە حەقىقەتكە بىك ياقىندىر باھىقىقتا كىدەر. بو كىتابدە مەنمەلە كە قاراشمىچىك ايكانلىكى
 تمام كوردەگى كىيى، كىتمەشەننى اوزگارمىساڭ مەنمە بولامىدەن لىكەم اوزىنى «امىد» توىدە
 مەن ايكانلىكى آچىق بىلەن تىلگاندىر. كىتابم بىك اچى لسان بىلەن يازىلمىشدر. خىصاصەن
 عىندە الڭ مقدس سانالغان «علما» صنفىنە بىك قاتى توقىلىمىشدر. مونسى حەققە برتورلى
 اعتىدار فلان يازماقچى بولوب بو مەقەمەنى قارالغە باشلاسامدە، اوزىنىمە اياڭ ضررلى،
 اياڭ ترقىگە مانع بولولرى ثابت بولغان شول صنفىدىن، تىزل ايتوب اوتىوگە بىردىن وچدانم
 راضى بولمايدىغى كىيى، ايكىنچىدىن قىلمە اطاقت قىلمايدى. فقط بو خصوصە اوقۇچىلەر يەنە
 بر سوز ايتاسم باردر. مەنمە «علما» صنفىنە قاتى قاتى ھەمىلەم آلازغە اوزمىڭ بر عرض
 شەخسىمە اوچون دىشمانلىغىم فلانلىقىمىز توگىلەر. بىلكە مەلەمەنڭ ترقىگە مانع لىرىن ئۆزلەگەندە
 قايسى ياقىدىن قاراغاندە شول «علما» صنفىنىڭ اياڭ آلەك قىلچىن تونوب «جەھالت»نى ساقلاۋىن
 كوردىكىمىز، مطلقا آلارنىڭ وجودلرى ضررلى ايدىكى فەكرى قىلمە بىك نىق اورتىشىدىن،
 اوزم بىلگان نرسەنى شوندى «ترقى مەلە» كىك مقدس اشلەردە ساقلازغە، بىردىن تابع بولىدىغىم
 دىن اسلام مانع بولىدىغىدىن، ايكىنچىدىن ناچارلى ياخشى، قاراقى توغرى، ضررلىنى ضررسىز
 ايتوب كورساتىرگە وچدانم راضا بولمايدىغىدىن ھىچ رعايەسىز نىسبەتلىرى ھەمەسىن كورساتىم.
 بعض كىشىلەر بىگەرەك «علما» طرفدارلىرى مەنمە بو سوزلەرنى، مەنمە آلارنى بىلەۋىمە
 آلارنىڭ

آلارڭ هرکونى قىلوب توره تورغان ياخشىلقلرىن کورماويمه ، حمل قىلو احتمالىلىرى باير . لىکن بو خطاڭر ، هم بيک زور خطاڭر . اوزمىڭ اوى تارخىمى ضبط قىلا باشلاغاندىن بيرلى آتام آنام طرفى ملا بولا كىلمىش اولدىغى كىك اوزمده شوندى «علما» قايسى تورغان ، قىزان ده اوقودىغىمىڭ ، باشقه تورمىشكده آلار برله قاتشوم بيک كوب بولغانغه ، آلار حقىك مىنم يازغان سوزلرم بيک بلوب بيک اوزون تجربه لردن سوڭ يازغانغه ، خطا بولو احتمالى بيک يراقتىر . مىن هر اشد «علما» نڭ مانع ترقى اىكانون كورگاچ ملقنى ترقى ايتىرەسىمىز كىلسه ، آنى باشقه ملقر آراسىنه كرتاسمىز كىلسه ، آڭا مانع بولغان «علما» صنفىڭ سوزىنه التفات قىلماسقه ، اوزمىڭ اشتهان آلودن باشلاپ قىيرو ، اوغل او يلاندىرو ، سىماوار توراڭدىرو ، اشلرمىزگه قدر قاتشولرىن بىررگه تىيشلىكنه هم آلارڭ صنفلىرىنه بر آرتقلىق (پرىۋىللىگى) بىرماينچە كشى سى نه كوره كنه اش يورتوب ، آلار حقىكغى حاضر عوامىڭ نڭ فىكرىن اوزگار توى كىركلى اويىنه يىتدىم . مىنچە حاضر ترقى اچون اياڭ كىركلى اش اوزمىڭ شول علمانڭ تحت اسارتىدىن قوتقاروب هر حرکه مده حر بولماقتىر . شوندىن سوڭ بىز نڭ اشلرمىز رەتكە كىتسە كىتار . اما اول «علما» نڭ كە كرى بوكرى فىكرى بىرلن هم علمانڭ اول قدر حب نفسى بىرلن يراقغه كىتە آلمانمىز همه كىشگه معلوم بر اشدىر . اسپانيا كىك دنيا نڭ اياڭ پاي ، مدنىيە كە اياڭ مستعد قطعە سىنڭ بوكونگى درجەده قالوينه ، بخارى كىك شول قدر معمور بر مملكت نڭ اياڭ توبەن ، اياڭ ناچار درجەده بولوينه «علما» نڭ كىركى بوكرى ، چرك فىكرلىرىن اوزلىرىنه يول كورساتوچى ايتوب تانولرىدىن باشقه بر سبب يوقدر . هر دىنك هر خلقك «دىن علما» سى اسمىڭكى خلق نڭ مانع ترقى اىكانلىگى مثبت بر حقيقت بولغاچ ، بىز نڭ علمامىز غە اول قاعده كىلەدن چقمايه چقلردىر . شونڭ اوجون بىز حاضر آلارڭ سوزلىرىنه التفات قىلماينچە حركت ايتىك ، بىز آلارنى پرىغور بىروب اولگىمىزنى كومان ، توغانمىز غە اسم قوشار اوجون بىلگە گانمىز . هم آلار غە شوندىن اوتارلك بر حق بىررگە حق مده يوقدر . بىرسا كە اوزمىزگە آندىن ضرردن باشقه نرسە بولمايه چقتىر .

مانع ترقى نڭ اىكنچى سى مدرسه لرمىڭ مکتىلمىڭ يوقلىغى (همك بارلىك اوقولە تورغان علملر نڭ اىشكە يارقىز بر چىموخالر بولوى ، ومدرسه مکتب اشلرىنه اهمىيە بىرمايمىزدىر . مونڭده سىبى باياغى علملار غە اوشانومىزدىن ، همك آلار نڭ شول اشنى اشلەرگە صلاحىتىلى توگىگىن بىله توروب شول قدر مقدس اشلرنى آلار غە تابشرومىزدىر . تربىيە ؟ اوقونى ؟ اوقوتونى ؟ اىكانلىگىن بىلمە گان كشىلرگە شول اشنى تابشرو هم كولىكى هم قايقولىدر . بو مسئلەنى اويلاغانده هر وقت مىنم خاطر يمە روسلر نڭ اياڭ بىيىك محررلردىن اياڭ زور پىسخولقلرىدىن تورگىنىف نڭ : «*все это было бы смѣшно, когда не было бы грустно.*» دىگان سوزى ايسىمە توشەده بواش حقىكده شوندىنكە معنىلى سوز ايتارگە تابا آلمانچە . تلىك شول شعر چقنى ئەوەلدىررگە توتىنام . مىن بو مسئلە حقىكە بىلگىم دە كولهك . لىكن هيچ بىرسىدىن فائىدە چقمايدىغى كىك ، مىندىن سوڭ كىلە تورغان ارباب حمىيە گە يغلار غە دە كولو رگەده بر اش بولسون

اۋچونى مسئلە ھېچ اوزگارلىغانلىقى يوقلىغىنىدىن باشقە، آنڭ ھەقىقەتەن ئاۋىلانغانىكە بىك آردىر .
اۋچىنچى مانع ترقى - ھەمدە اياڭ سىزىلە تورغان مانع ترقى، مەلە مەزدەگى خىدمەتكە
يارارلىق كىشىلەرنىڭ ھەم خىدمەت ايتە تورغانلارنىڭ بىك فقير صىفدىن چىقىپ اۋىلانغانلىقىنى تەقلىپ
تويىدىر اۋچون مەلەگە خىدمەت ايتار اۋرىنىكە اياڭ سىفلى كىشىلەرنىڭ تىخت اسارتلىرىكە ايزلولىرىدۇر .
بوسى بىك ايانچى واقىعە ھەم بىك كىفىسز ھالدىر . ھازىرگى كوزگە كورنىگان آرباب قەلەمنىڭ
ھېچ بىرسى يوقىكە مستقل ھەركەت ايتە آلسون . ھەمەسى اۋىلانغان تويىدىر اۋچون، اۋىلانغان
اۋرىنى ساقلاپ اۋچون، شوندى كىشىلەرنىڭ باشقاچىسى بولۇرغە پارامانغان كىشىلەرنىڭ قوللىرىنى
اۋىنچىق بولۇپ يورۇپلار . اياڭ كىفىسز ياغى بولارنى بو اسارتىدىن قورترلىق بىر چاپنىك
كورنەلەۋى ھەم بولغانى بىر شول اسارتكە توشە بارويدۇر . مەلەنىڭ آلدىن بارا تورغان كىشىلىرى
ھەم خەلققە قارائىنى يولەك اۋىلانغان كورساتە تورغان ذاتلىرى، اۋىلانغان اۋىلانغان ساقلاپلارنىڭ
كوزلىرىنى، كىفىلەرنى ضرارىتماس اۋچون، يا بوتۇلە كورساتىنچە خەلقنى قارائىنى لاقە
قەلدەرلەر، يايىسە تىچقان اۋى تۈسلىگە ياقىتى بىزىز خەلقنى قارائىنى تۈندە آداشتارلارغەندۇر .
بو مسئلە ذاتا اياڭ ھەمىيلى، اياڭ زور فەكر سىفلىنە تورغان اشدۇر . لىكىن بو اش بىزنىڭ
بىلغارلارنىڭ (*) بىختىزلىكىگە قارشى باشقە مەلەلەرنىڭ خەلقنى بولغاندىر . باشقە خەلقلەردە كۈرەك آرباب
ھەمە، بىگەرەك آرباب قەلەم زور بايلاردىن، وزور درجەلى ذاتلاردىن چىقىشىدۇر . اما بىزە بىر آرتىق
سوز اچقىندىرسە شونىڭ جىزاسى نىچە آيلار آچ يورۇرگە ھەم بولە تورغان، يايىسە شول
سوز اۋچون بوتۇن خەلقنىڭ كوزىدىن توشۇپ اۋىلانغان كىچىكە بىر اشىنىكە آرتقىغە كىتۈپنە
سەبب بولە تورغان صىفدىن كىلىشىدۇر .

دورتىنچى مانع ترقى بىزنىڭ روس مەكتىپلىرىدە اۋقۇماۋىز، بوكونىگە قەدەر اۋىلانغان
مەدرەسەلەرنىڭ يوقا كەلگەنلىكى بىلەن، ھەمدە اۋىلانغان بىك نادان، كۈت بۈيۈك قەلەملىرىدىن
بىك آرتىق اۋىلانغان اۋىلانغان اۋىلانغان . بو اش بىزنىڭ كىتەپخەنىگە بو ۋاقىتقە قەدەر بىك
زور ضرارىتىدىكى كىچىك كىچىككە دە مانع بولماقتۇر . چۈنكى خەلقنىڭ آراسىدە اياڭ
آڭلاغان دىگانلار مەزدە بوكونىگە قەدەر ھەمە مەكتىپلىرىدە اۋقۇدىن قاچارلەر ھەم قاچارلەر .
مەن بو اشنىڭ بىرە سەبەب بىلەن سامدە بىك قايتىرام . مەنچە بىك قايتىرغە تەيىش مسئلە ھەم
تەيزەك شونىڭ مانعلىرىدىن بىرەرگە تەۋشۈرغە كىرەكلىك مسئلەدۇر . بىزنىڭ روسىيە ادارەسىنە
تەۋىش بولغانىزغە اۋچى يۈز ايل بولسەندە، شول اۋىلانغان ھەمە روسلاردىن ھېچ فائىدەن باشقە
نەرسە كۆرمىسەندە، بوكونىگە قەدەر بىزنىڭ روسىيە ادارەسىنە تەۋىش بولغانلىقىمىزنى بىلەن كەلگەنلەرنىڭ
سانى چىكىمەن بولدىغى كىچىك، روسلاردىن ئىلە نىندى قورۇپ آلارنىڭ ھەمە اشلىرىنى شىكەلەنۈپ
قاراپ چىقىلغاندە ايسابى ھەسابى يوقىدۇر . بو بىزنىڭ مەلەمىزنىڭ كىتەپخەنى اۋچون ھەم ۋەتەننىڭ
فائىدەسى اۋچون بىك ضرارىتىدۇر . شونىڭ اۋچون بو اشنى بىرەرگە ھەمەمەكەنەن بىك
تەۋىش بولغانلىق تەۋىش بولغانلىق، اول، بىلغارلەر آراسىدە روس لسانىنى تاراتۇ، روس ادبىياتى
مەندىن بىر ھەمە بىلغار ادبىياتىنى بول آچۇ بىرلەن بولە تورغان اشدۇر . بىلغار ادبىياتى
بىلغارلەرنىڭ اياڭ آڭلاغان كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن چىققانغە، آلارنىڭ كۆڭللىرىدە روسلارغە

(*) روسىيەنىڭ اۋرتاسىدەغى مەسلىھەتچى «بىلغار» خەلقىدىن بولۇپ تاتارلى بولارغە كىيەپ
قوشلغانغە بولغانغە بوكتايدە «بىلغار» نامى بىلەن يۈرتەچەكەن .

«بىكى يوز يىلدىن سوڭ انقراض» ۵

اوشانو تىام اورنلاشقانغە، آلاردىن ھىچ قورقۇغە يارامىدىر. بوادىيات روسلار بىرلىن بىلغارلارنى ياقىنلاشتىرونە، بىك كىوب كىشى طرفىدىن وقولوب بىك كىوب كىشىنىڭ فكىرىنىڭ تىز آچلويىنەدە سىبى بولوبدە شىبە يوقىر.

بىشچى مانع ترقى - اشله كان اشلىرىنىڭ ھەمەسىنىڭ توبىسىز اساسسىز بولويىدىر. بىزنىڭ ھەمە اشىمىز بويىل بولسە كىلەسى يىلغە يوقىر.

مونڭ سىبى، بعض كىشىلەر بىزنىڭ دىماغمىزنىڭ شوندى قىسور بىرلىن ياراتلوندىن دىسەلدە، مېنىچە موندەدە اشكە اويرانبا گانلىكىمىزنىڭ بىك كىوب ضررى باردىر. بو بىزنىڭ ھەر كىتەمىزدە كورلە تورغان آورودىر كە مطلق مونڭ دواسىن تابوب بو بىلادىن قونلۇغە تىيىشلىرىر. بىر آولەدە آچلغان مەكتىب بىر سەنە دوام ايتىنە، ايكىنچى سەنەسكە بوتونلاى تاشلانە، بىر مەكتىب كە كىرگان شاگرد بىر يىل اوقىدە ايكىنچى سەنە چىقوب بىر اشكە توتونغان بولە، ايكىنچى يىلنى آنسەندە تاشلى؛ بواشلىرى ھەمەسى بىزنىڭ كوز آلدەمىزدە ھەر كۈننى كورنوب تورغان بىر اشلىرىر. تاغى بىزدە بىر اش بار - ھەمە كىشى بىك زور اشلەمكىچى بولە، اكر اول اشدىن اول تلەگان قىدر اوڭ زور اش چىمايچاغىن بلسە حاضر تاشلى، تاغى بىك زور فائىدە كورنور توسلى بولغان اشكە توتونە، آنىدە كورەدە آنىدە تاشلى، اما آقرىنغە اشلاب اوزون عىمدە بىر اساسلى نىرسە چىقارونى بىز ياراتىمىزدە تلەمىزدە - بىزگە بولسە تىز بولسۇن، ھەم بىك فائىلى بولسۇن. بىز بىر يىل روسچە اوقوب اونويىستىت پىراۋاسى آلارغە ترشامىز، ايكى يىل اوقوساق بىر بىر مەكمەدە اون بىش سوملىق پىسىر بولوب مەلە كە بىك زور خىدمەت ايتكان كىشى كىك بىك وقار بىرلىن كىتە حركەت ايتە باشلىمىز. مونە شول اشلىرىنىڭ ھەمەسىن مېن انقراض علامىلىرى دىپ اويلىمىز. شول سىبىدىن مېن ھەمەزگە شول اشلىرىنى رەتلەرگە تىيىش دىمىمىز ھەم آڭلاغان كىشىلەرگە فرض درجە سەنە اوڭ دىمىز. اكر ترقى ايتىك دىساك ھەمەز مەلتنىڭ ايتكە كىرە كلى اشلىرىنە توتىنىق، ھەم شوندى كىشىلەرگە ياردەم ايتىشكە، بارمىز آڭلاغانلىرىمىز بىرگە بىر يول بىرلىن حركەت ايتىك، ھەمەزنىڭ تىلاگانمىز بىر، ھەمەزنىڭ استاگانمىز بىردىر. ترشيق آورلقلىر، كوتارىك، بىر نىرسە مەنىدە قىزغانىق، مونە شوندىن سوڭ مەلە، مەلە توسلى بولسە بولور. يوق ايسە چاى يانندە ۋارىنا ايلە آزاراق ايسىروب مەلتنىڭ استىقباللىرىن سويلادىن بىرى چىقىمى. آغاچدىن يىمىش آلور اوچون آنى اورلقىدىن ساچوب ھەر كۈننى ئى قىدر خىدمەت صرف قىلوب نىچە يىللىر ترشقاندىن سوڭ غەنە مقصودقە ايرىشەلەر. بىزدە شولاي ايتىك؛ بو كۈن چاچوب ايتەكە آلەمە جىبارغە توبال كوتاروب چىقىمىق. ھەم آلماسى بولسە آغاچنى بىروب سوغوب بىترمىك، تاغى خىدمەت صرف قىلورغە توتونىق؛ بارە تورە وقتى يىتكاچ آلماسىدە بولور فائىدە بولور. بو كىتابدە يازلغان سوزلر تىلاسە بىك آچى بولسۇن تىلاسە بىك توچى بولسۇن مېنىم قىلمىدىن قايناب قايناب چىققان مەنىلردىر. اچىلردە كوز ياشى بىتكەندىن سوڭ، يىلغى يىلغى آرىغاندىن سوڭ، ئى بىرلىك كۈكلىنى تەبىر قىلورغە مەمكىن بولماغاچ كۈلكى بىرلە تەبىر قىلغان حقىقتلردىر. ھەمدە اول كۈلگان عبارتلىرى چىقارغە اىگەرى بىك كىوب ياشلىرى صرف قىلغانغە، آلارى اوز عىمدەمە توچىلرىندە قىمتىلردىر. ھەمدە توچىلرىندە تائىرلى بولورغە تىيىشلىرىر.

محمد عىياض

انشاء الله الرحمن

الله نصيب ايتسه شاهى محمد ايشموقايف نكاح مجلسينه
كرم قىلوگزينى اوننه در چهارشنبه كون اويله دن چغوغه
اما ساعت ايكيك نكاح اوقلور ۱۲ چى سئنابر ۱۸۰۰ سنه

ديب تارالغان دعوة نامه موجبنچه شاهى محمد بايلرغه چهارشنبه كون نكاح مجلسينه خلق
جيهله باشلاغان ايدى. شاهى محمد بايلرنڭ اوينده ده طوى ياراقلىرى، مجلس كيراكلىرى
حاضرلنگان ايدى. مونه حضرتلر كورندى! الحمد حضرت، احمد شاه حضرت، ولى الله حضرت
زكى حضرت، جمال مؤذن، حكيم قارى، مردان صوفى، بر برى آرتلى باي اوينه تابه كيلر
ايدى. «تويلر مبارك بولسون، شاهى محمد!» «ئىيو، شولاي بولسون ايندى» ديگان دعالر برلن
حضرتلر اچكه كرديلر. آندنك آتلى كيلوب چغه، موندنك كيلوب چغه ايدى. كورنگانى برشاهى
محمد بايلرغه كيلوب سلام بيروب «تويلر مبارك بولسون!» سوزلى برلن اچكه يونالار ايدى.
قوناقلر كيلوب بنه يازغان ايدى، بارى فخرى قدا، شاهمردان ايشان برلن على بايغنه
قالغانلر ايدى. اوزاق اوتماي قالمچت بوركدن فخرى قدا، ساورى چيتنك ساورى كاوش، ياشل
چاپان ياشل چالمه دن شاهمردان ايشانك باباغى «تويلر مبارك بولسون!» نى ايتوب اچكه
كروب كيتديلر. پارتيمر آتلرده اوزاقلامينچه على بايك كىلدى.

شاه محمد بايلرنڭ يورتلرندين آرتقان آت برلن گنده اورام بتونلاي تولغان ايدى.
قايقه توبنك قارارغه كيلگان كشى ناڭده ايساي حسابى يوق ايدى. قدارل كيلوب
بتكاج ايشموقايف اوزيك اويگه كروب كيتدى.

اوچ قاتلى تاش اوينڭ همه ييرنده مجلس حاضرلنگان ايدى. شاهى محمد باي زالننى
برقات كوزدن كيچردى، ايكي تابون حضرتلر، ايكي تابون قدارل برلن زال شعرم تولغان
ايدى. عاستيتنى، توبه ن اوى، چارلاقنى همه سنى قارادى، كوب كشيلر برلن ايسانلشدى، كوب
كشيدن «تويلر مبارك بولسون» سوزنك ايشتدى، كيراكلى كشيلر بتكان توسلى كورندى.
هم درستيك بتكان ايدى، شاه محمد قاراب بترگاچ! حضرتلر اش تمام ايدى! ديدى.

محله

محلہ حضرتی احمد شاہ ملادہ تماغین قروب اہہہ دیب، سوڭ ایندی اوقیقمی؟ فخری
آغای؟ دیدی. فخری- ئیو حضرت اوقیسز ایندی. شاه محمد قزی آصلونی مینم اوغلم بیکباوغه
نکاح اوقیسز“ دیدی. فخری بای بوسوزلرنی ایتکاتک بتون مجلس آقرتغنه یلما یغان لرایدی،
شاه محمد: اون مڭ مهر همه سی تمام- دیدی. بوسوز سوڭندن حضرت شاهد فلان دیگان
سوزلرنی صورامینچه اوق، گویا آکفارغه قزده کیاوده رضاقلرین باروب ایتکانلر
کبک، شاهمردان ایشانغه کوزینڭ بر اوچی برلن قاراب باشین بوکدی.
ایشان حضرت- اوز کز او فکز، ملا احمد شاه اوز کز! دیگاچ احمد شاه حضرت طاغین پراهانڭ اہہ
دیپ الحمد لله دیب باشلادی، بیکلاگان برسوزنده قالد رمادی، قرآن عظیم دن (وان خفتم الا
تعدلو) آیتن قالد رسده (مثنی وثلثا وربع) نی بیک سوزوب، سوزوب اوزینہ بردرد برلن
اوقودی- نکاحه بتدی.

فخری قدا برلن شاه محمد بایک حضرت لرتابوننده قوللرینہ آچه توتوب آلدی آرتلی
ایلانوب چقدیلر. بیرگان صدقہ لر شاه محمد باینڭ فخری قدانڭ یوزلرین قزرتورلق توگل
ایدی- حضرتلر گه ایلی شر (!! مؤذنلر قاری لرغه ده ۲۵ سوم ایدی. مجلس باشلاندى، قاشق
تاریلکه قوزغالدى، بوتون اویده چقد چقد قاشق تاریلکه تاوشی ایدی. اوزاق اوتمادی
بوموڭلی تاوشه بتدی. آقرون، آقرون آشلر کیله باشلادی، کیلگان آش ساین شاهمردان
ایشان یایسه حضرتلردین برسی طرفندن «بارک الله آشنی بیک زور حاضرلگان ایکانسز ملا
شاه محمد» دیگان سوز اوزینہ بر تورلی تاوش برلن ایتله ایدی. لکن بو سوز شاه محمد
باینڭده فخری قدانڭده کوڭلینہ الیکتریق توسلی تاثیر ایتوب ایکی قداده تیرلرینہ سیاس
درجده کیفلنه لرایدی. حضرتلرده بلمی ایتمی لرله، ایندی! اوقوغان کشیگه همه سی بیلگلی،
قدالرنک بو قدر کیفی کیلاسون بلمه سه لر یا که بتونلای ایتمس لرایدی یایسه کیفی تابه تورغان
ایکنچی سوز تابورلر ایدی. مثلا برده بولماسه «ملا شاه محمد، اوز گه الله تعالی وتبارک یاش
قزلر آلورغه یازسون آبصطاڭ ڭلی سویلاب تور ایدی، اہہہ یاخشی ایندی، طنچلق برله طوررغه
یازسون!» دیرلر ایدی. مجلس بیک زور قورلغان ایدی. قران آشلرینڭ همه تورلیسی بولدیغی
شیکلی کاندیتر آشی برانک دنیا تولغان ایدی. آش آرتندن آش کیلوب آخرنک شربت کیلیدی.
همه کشی بر برسینه قاراب یلما یشوب کسه لرین آقتاره باشلادیلر. بوتون مجلسلرده آچه
تاوشی قوبدی، شوطر شاطر ایتکان کاغز طاوشی برلن. سیراک سوراک چلترلغان آلتون تاوشلری
بوتون اوینی توتدی. اوزاقلامادی همه تاریلکه اووم، اووم آچه لر برلن خاتون قزیانغه
یوناله باشلادی، فاتحه دن سوڭ حضرتلر بایاغیچه قدالرنڭ تینیہ تاثیر قیلورلق، آتا کورکادین
زور ایتدروب قابارتلق سوزلر ایتوب چنوب کیتدیلر.

قوناقلار تارالوى بىك حضور بولدى . ھەم كىشى اوز تاشنى برلە كولشە كولشە آيىلور برلن بىكباوغە محبت تىلاب چغەلر ايدى . حضرتلردن آندى سوز ايشتمى ايدى . آلاز آناڭ اورنىنە «احسانلى كىشى، احسانلى كىشى» دىي كسەلرندەگى آقچەلرنى قاپشى قاپشى سويلاشوب چغەلر ايدى . لىكن ايشك آلدىنە چقچاچ كىتارگە بولمادى . چونكە شاھ محمد قدا قوچرلرغە اوچر تنگە آقچە برىر بولۇق ، برىر يولۇق اولشە ايدى . درست آنى الگار يراككە اولاشوب بترىرگە مەكەن ايدى . شاھ محمد باى ، ھەم قوناق آلدندە آقچە قزغانماغانون كورساتور اوچون شولاي ايتكان ايدى . اوزاق اوتمادى شاھ محمد باى اشنى بترىر قوناقلار يانينە كىلدى . كوزلرى اوت كېك اوينى ، ھەم كىشىنڭ يوزىنە قارغانكە «مۇنە آبراڭ نى اشلى!» دىگان توسىلى ايتىرودى قارى ايدى . شاھ محمدنڭ بواشيكە تىرىكسز قالدى ، ايشان حضرت «ھەمگىگە رحمت! ملاشاھ محمد!» دىدى . شاھ محمد اھەھە دىي حضرتنڭ نى ايتكانىن آكلامىنچە «شولاي بولسۇن ايدى ، حضرت شولاي!» دىدى . آقرتىلاب قوناقلار تارالە باشلادى . قوناقلار آراسىدىن ، بايلىق نى اشلىتە!! قورچاق تويىنە نى قىر راصخود!! ايكى ياقىدىن قرق مڭ ، كىشى اوز قىزى بىرگانكەدە آلاى راصخود توتە آلمى ، اى بايلىق ياخشى نرسە سوڭ «دىگان سوزلر ايشتەلە ايدى . امان يارىم ، قرق مڭ تنگە! قورچاق تويىنە قرق مڭ تنگە؟! كىم ايتوب كىم اوشانر بوسوزگە؟! لىكن اشاننىڭ اوشانسانىڭ بوقورچاق تويى ايدى! ھەم چقغان راصخوددە قرق مڭ ايدى . سىز بو اشلر نى اوچون؟ نىك قورچاق تويىنە قرق مڭ؟! بو ايشىدىن كىم فائىدە بولدى؟ ئىللە عوموملەكە برىر فائىدە بارمى؟ نىك بولاي ايتكانلر دىيورسز؟! مەن تاغى بوتوى قورچاق تويى ايدى ، چقغان راصخود قرق مڭ ايدى ، دىن باشقە جواب بىلمىم . قرق مڭ!! قرق مڭ!! برىر فائىدە سىز قرق مڭ!! دىسىزمى؟ بىز الگار اوزمىزگە كىفى كىلوردى يىرلردىن قرق مڭلرنى قزغانمى ايدىك . (بوتوى اوزى زور دىل)

كوبى راصخود چقشەدە چقىدى توى اوتدى ، شاھ محمد باى برلن فخرىدە چىتە «مۇنە آقچەنى قزغانىلر قورچاق تويىنە قرق مڭ! توتقانلر» دىگان زور يادكار قالدىرلر . لىكن اوزاق اوتمادى بوسوز آلارنى ماقتار اوچون بولماينچە يامانلر اوچون ايتلە باشلادى . سوڭلر اوچوچى بىلكە بواشكە عجب كەدە قالور ، حقىدە بار . لىكن ھەرنە ايسە بواش محرىنڭ اوز حىالى توڭلر واقەدەر . ھەم عجبلىكەندەدە عىبلى محرىر توڭل ، بىلكە واقەدەنڭ اوزى ، ھەدە سىزنىڭ بواشكە بىكرىمىچى عصر كوزى برلن قاراوڭىزدىر . بىزنىڭ اشلر مەن آراسىدە اون توقىنچى عصرەدە اشلانگان اشنىڭ بىكرىمىچى عصرەدە كولكى بولوى ايس كىتە تورغان بر اش توڭلدىر ، بىزنىڭ ھەم اشىمىز شولاي ، اون سىكىزىنچى عصرەدە اشلاگانمىز اون توقىنچى

عصرەدە

عصرده كولكى گه قالمش، اون توقونچى عصرده غى اشمن يكرمنچى عصرده، يكرمنچى عصرده گى
اشلرمزده يكرمى برنجى عصر كشيلىرىنه كولكى بولوينده ده شهيم يرقدر.
هر نه بولسه بولدى توى بتدى، كوب وقت اوتماى الگى شاه محمد بايد، فخرى
قداده باياغى قرق مگنى ايكنچى مرتبه كوره آلمايىنچه، درستىگنه كيرا كلرينه توتارغاده تابه
آلمايىنچه وفات بولدىلر. سز ايندى نىگه اول قدر اوز خاللىرىن بلمايىنچه كيلاچكلرىنى
اويلايىنچه قىلغىنانلر دىرسز. اشلاگان اشلرمزنىڭ نى اوچون ؟ نيك ؟ ايكانلىكن
بلمايىنچه قىلو بز بلغارلارنىڭ ايسكىدن قالغان طبيعتىلر. اگر بو طبيعت بزده بولسه
ايدى بلىمىم بز حاضر نىدى ملة بولور ايدىك ايكان ؟ بابايلارنىڭ «اوتكان اشكه صلوة» ديگان
سوزلىرى برلن كوڭلمنى جواتىق ده اشمن گه طوتىق ! اون توقونچى عصرده بر قورچاق
توى قرق مڭ بولدىغى شىكلى، جانلى قورچاقلر تويده قرق مڭ برلن قالمايىنچه
سيكسان مڭ گه بىك يش يته ايدى. زمانه سىنه كوره عادتى، عادىنه كوره كشيلى،
كشيلىنه كوره عقلى اويى كوراسون ايندى. يوق ايسه بزنىڭ زمان ده اول قرق مڭ لر (!!)
سكسان مڭ لر (!!) قورچاق تويىنه توتارغە توگل، اوزمز اوچون اياڭ كراكلى،
ملتىزنىڭ جاني دييور درجه ده بولغان مدرسلر مكتبلر سالور اوچونده يوقدر.
يللر اوتتبارا خلق آراسىنك موده اوز گاردى، بايلرمزنىڭ قامچات بوركلرى كچرايدى.
بىكه لرمزنىڭ آق قالفاقلرى قسقدى، امار اسخودكوندن كون آرتايدى، موده كيرا كلريده بلىمىم
ساعتى ساين اوز گاره ايدى. سز اول وقتىده علمالرنى اشلى ايدى ؟ خلق غە بو اشلرنىڭ يارماوين
بولاي قىلنساق كيلاچكه ملتىزنىڭ بتو احتمالىن سويلاب، موندى اشلردىن طييلورغە
وعظ قىلىمىلر ايدى مى ؟ دىرسز. مين ايتكان ايدىم لاسه، فخرى برلن شاه محمد كه وآنڭ
توسلى لرگه «بارك الله همتىگه» دىلر ايدى دىب. لىكن اوزاق اوتمايىنچه علماء آراسىنك
ايكنچى مسئله چقى - دين مسئلەسى. اولده بزنىڭ بلغار يورتىنه ياستو (يسىغ) نمازى
فرضى توگلمى ؟ وقت كره مى يوقمى ؟ مسئلەسى ايدى. بتون بلغار علماسى شونڭ برلن
مشغول بولدىلر. هيچ بر مجلسده شول مسئله چقى قالماى، همه هر پوچماقدين لانسلم،
لم لايحوز، ممنوع ديگان سوزلر ايشتلىگان كىي، افبولى باشدن عقلى ونقى دليللرده
آغوب غنه تورا ايدى. بو مسئله كوندن كون خلق آراسىنك جىيله ايدى. كوندن كون
ايكى طرفنىڭ ده سوزلرگه سوزلىرى كوبهيه ايدى.
نهایت هر مجلس سالاده قازنه جىينى حالن آلدى. يوشاغراق كشيلىر هيچ بر مجلسدن
باشلرين آورتمايىنچه چغا آلمىلر ايدى. بر ملا بر كوننى بر طرفده بولسه ايكنچى كوننى

ايكنچى طرفىدە بولە ايدى . آلاى بولسەدە بىر مىسلىك سىز سىب سىز توگىل ايدى .
 واقى سالغان كۈننى ياستو تىيىش توگىل ياغىندە ، افىون سالغان كۈننى مطلقا كىرەك ، حتى
 كىرەك توگىل دىيگان كىشىلرنى تىكفەر قىلە ايدى ، يا بالەكس ايدى . شاھمىد بىرلن فخرى
 بولمەسەلدە آلاى توسلىلر تاغى بار ايدى . آلاى علمالار آراسىدە چىققان بو ايكنچى
 قورچاق تويىنە بىك كىفلىرى كىلە ايدى . راسخود قورچاق توى توسلىلر توگىل ، قىزغى
 ھىمان قىزى . شونىڭ اوچون بو بايغورالرى بىك ىش مىجلىسلىر ياصىلىر ھىم سالى كۈلدە چىققان
 باقىلر تاوشىيىنە اوخشاغىلى مىللارنىڭ قىچقىرىلار ىش نىزاعلىرىن بىك كىفلىنوب ، قرون وسىلى
 پادشاھلارنىڭ جاريەلىرى يىرلاغىدەگى كىي ، باشلىرىن سىلكە سىلكە طىكلاپ تورەلر ايدى .
 نىھىت بواش بىك زور ايدى . بىلكە موڭغارغە توتلغان راسخودلردە قورچاق تويىندىن
 كىم بولماغانلار . علمالار آراسىدە نىزاع قويدى دىشمانلىق آرتتى ، ھەر طرف رسالەلر يازدىلر
 ھىم ايكي باقىدە اوزلارنىڭ حق ، تىگىلرنىكى خىطائىدەك قالمىيىنچە ، كىفرگە ايمانغە
 باروب خىتەلر . سىز تاغى بوتاشلىر ، بونىزاعلر ، بو راسخودلردىن غومگە نى فائىدە
 كىلدى دىسىمى ؟ تاغى شول سۇالگىزنى كىترىدۇر . ايتىم توگىل مى سوڭ بىز آندى اشلىرمىز
 غوم مىلت فائىدەسن ، يا كە باشقە بىر فائىدەنى كوزاتىمىز ، اول بىزنىڭ بابايلارنىڭ ايسكى عادىتى
 دىدىم اىچ . تاغى نى كىراك ايدى .

بووقت لردە خلق آراسىدە مسجد بىنا قىلە باشلاغان مىدرسەلر آچىلوب درس ايتلە ، سىق
 اوقىلە باشلاغان ايدى . لىكن مىدرسەلرمىز مەكتەپلرمىز دە نى اوچون ؟ نىك ؟ اوقولدىغى اعتبارغە
 آلمىدىغى اوچون ، شا كىرەلر مىز نىڭ غەمى نىڭ كۈبىسى اوزلرىنە كىرە كىماس نىرسەلر اوقۇبىلرلن
 ۋەرمە بولە ايدى . مىلەتنىڭ رفاھى ھالى اوچون ايكى لازىم بولغان اخلاق ، ھىسن مەمەلەگە ھىچ اھىمىت
 بىرلىدىكى اوچون ، شا كىرەلر مىز بىر مىلەتنىڭ باشچىسى بولۇ توگىل ، حقىقەت بىر اش كە بارامى تورغان
 كىشى بولۇپ چىقالر ايدى . بو كىشىلر اوزلرىنىڭ تىرىيەلرى جىتەلگەننى بىلما بىرلن كە قالمىيىنچە ،
 مىدرسەلر مەكتەپلردە تىرىيە قىلغان بولۇپ ، مىلت نىڭ بالالرىن كىشىلىك دىن مىجروم قىلەلر ايدى .
 شول كىشىلر زھرى بىرلن مىلەتنىڭ كۈب كىشىلىرى بوتون نىرسە ھىقنىك يالغان اوى بىرلن توروب ،
 دىنياو آخىرە كە اوزلرىنە بىر تورلى نظر قىلۇپ ، حتى اولوبك كىتەلر ايدى . ھىروقت دىرست ايتۇدىن
 ياخشى اش يوق . بولمىلار ھىقنىك دە دىرست ايتىرگە كىرەك . يوزدىن توقسان بىيىشى مىن ايتكانچە كىشىلر
 بولسەدە ، بىر نى قىر انسانلر . زمانەسىنە يارارلىق توغرى فىكرلى كىشىلردە بولغانلر . لىكن بولنلر
 بىك آز اولدىلر دىننىمى ، يايىسە اوز فىكرلرىن سويلارگە باطر چىقىلرلى بولماويدىن مى ، خلق
 آراسىدە كىرەگى قىر اوز فىكرلرىن تاراتە آلمىغانلر . كىسب بووقتە زمانەسىنە كۈرە يارى
 ايدى

ايدى. بوتوغروده علمائى فى قدر «اللہ راق، صدقہ بىررگه كىرەك، كسب بىرلن تابارمن دىيە كافىر بولرسون» كىك كىسبىدىن اخلاص قايتارە تورغان سوزلىرى «كىتاب ايتە» دىي ياكى غەلش خەلققە سويلەسەلدە، بابايلەرمەز دىن قالغان ساتوايتو، آلىش بىرىش ايتوۋى بىرە آلمانلار ايدى. شونىڭ اوچون بلغار ساتوچىلىرى آزيانك ھەم طرفلارنى كىتوب كىتوب زور ساتولار ايتەلر ايدى. لىكن بونلارنىڭ ساتولرىنىڭ فائىدەلى بولۇۋىنى اوچون؟ نىك؟ ايكانلىكن بولوباش يرتودن توگلايدى بلكە آسپاخلىقى بىرلن قاتشوب ساتوايتىرگە كىشى بولماودن، ھم وطنداشلىرىمىز روسلارنىڭ اسارە تەختىگە يولوب ياتولرى سىبىندىن، آنى اشلىرىنى اشلاويىك آرنىغە سىنىڭ كوچىدىن كىلوندن ايدى. ھىزدە زامانىگە كورە يارارلق درجەدە ايدى. حتى بلغارلر طرفىدىن فى قدر زاۋودلر فابرىكالردە آچىلىش ايدى، ھم بوفابرىكالر زاۋودلر روس فابرىكالرىدىن كىم اشلامىلر ايدى. ايكىنچى ايلگۈ اشلىق ساچو مال آسراۋ، زامانىگە كورە يارى ايدى. يعنى بواشلىرىنى اشلاۋدە آلغە كىتكەن بولماسەلدە، روسلارغە قاراغانك آرتقەدە قالماغانلر ايدى. زامانە اوتەبارە خلق آراسىگە تەبىلىر كورنە باشلادى. روسلارنىڭ ياڭغى نظام بىرلن آچىلغان مەكتەپلىرى بالالارنى ايكىنچى تورلى فكر بىرلن تەربىيە قىلە باشلادىلر. ھم اوزاق اوتىمادى روسلردە ھر صنفنىڭ اوزىگە كورە مەكتەپلر تاسىس ايتىلدى. روس مەكتەپلىرى ايكىنچى روح بىرىلدى، روس دىگان عنوان مقدس سايلا باشلادى. اوزاقلامادى ھراشك ياڭغى فكرلى ياڭغى معلوماتلى روسلر ميدانغە چىقتى. بولار كىراك تىجارەت، كىراك باشقە كىسبلردە اوزلرىگە كىراكلى علمى بىلىكلىرى اوچون، بلغارلارنىڭ كىسبلرىگە بىك زور ضرر ايتىدىلر.

چونكە بولار اوزلرىنىڭ اشلىرىنىڭ نىك؟ فى اوچون؟ ايكانىن بولوب اشلىلر ايدى. اما بىزنىڭ مەدرىسەلەرمەز ھىمان شول ايدى. فكرمەز ھىمان شول ايدى. دىياغە نظرمەز ھىمان شول ايدى!!! روسلارنىڭ بواشلىرىن كوروب آلار آرتىدىن بارە باشلامادى. بلكە بابالارمەز عادىتىن يوغاتىمىق دىي كىرا كىمەس عادىتىمەزگە چورمالوب ياتىدق. علمالرمەز بعضلرمەزنىڭ روسلردن عبرت آلوب اوزلرىگە كىرا كلى فن تەحصىل قىلۇلرىن كوروب، ياكە حكومت مەكتەپلەرنە اوقۇلۇپ بولوب، زامانە بولۇلدى، بواشلىرىمەزسى آخىر زامانە علامتى! دىيوب چىقۇر باشلادىلر. ھم بوسوزلارنىڭ ھەسەنە دىن اسمەن ايتىدىكلرنى، خلقمەزنىڭ بىك كىيىمى بواشلىرىگە، يعنى حكومت مەكتەپلەرنە تەحصىل قىلۇلرىگە، دىنگە مەخالىق اش دىيوب قارالوينە سەبب بولدىلر. اوزاق اوتىمادى بلغارلر اوچون روسچە تەحصىل قىلۇرغە مەكتەپلر آچىلدى. خەلق تاغى ياڭغى فكرلر يورى باشلادى. شەرخلقى آول خلقى علماسى نادانى موڭارغە قارشى كىلدىلر. ھەم مجلسدە تاۋش ھەم مجلسدە شونىڭ حقنە نزاغ ايدى، خلق آراسىگە تاغى دىن مەسئەلىسى چىقتى. علمال

آراسنده دین نقطه نظرندن روسچه اوقو حرام می، مکروه می، بلکه مباحی مسئله سی
 اوچنچی قورچاق تویی بولدی. بومکتبلرده نی اوقولغانون بله اینچه بعضسینڭ آوزندن
 حرام، بعضسینڭ آوزندن کفر دیگان سوزلر چاتقه کیی اویچه ایدی (علمالر آراسنک مباح
 حتی فرض دیگانلریک بار ایدی) شول خصوصه خلق آراسنک یالغان خبرلر تاراله باشلادی.
 کچکنه بر سوز مسافه یراقلانغان ساین اوسه اوسه قوت اوچقچ بوله ایدی. مکتبلرده دین
 اوقوتهلر، همه کشی گه روسچه اوقو لازم بولاچاق ایش، مدرسهلر، بابلاچاق! مسجدلر بابله-
 چق! بالالرنی کوچلاب آلوب روسچه اوقوته چقلر!!! فلان شهرده برکشینڭ اوغلی روسچه اوقوغان
 ایکن! فلان ملاغه کیلگان روسک سزنگ دین ی
 بزنڭ دین ی بار بریت دیگان دی، امان یارب، بونی قورقنچ خبرلر!!! مونه ڭلی کورشی خاتونی ده
 قوناغه بارغان یرندن بالالرنی تیباب کیتکاننی ایشتب قایتقان!! علاوی ایشانک آخری
 یاخشی بولماسدی! همه اویک کوز یاشی، همه اویک خسر! ... شهرلرده خلق ساتو ایتو کسب
 ایتونی تاشلادی، سالا خلقی شهرلرنی اشلر ایکن دیب هر کون خبر کوتلر! هر کون خبر آلهلر.
 امان یارب! تاغین قاره خبرلر!!! بر سالدات خدمت دن قایتقان، بیاری برکیغه کورستان دی
 آنک بروقت همه خلق بردینک بولور دیب یازلغان دی. آخر زمان! آخر زمان!!!
 شهرلرده مسجدلر گه خیبله باشلادیلر. ساللرده حیون یاسادیلر، پراشینیه بیریک!
 پراشینیه! پادشاهنڭ اوزینه بیریک، آس کیس بر اوز دینمزی تاشلامیز! پریغور، دیپوتات،
 پیتر بورغ! همه کشینڭ آوزنک قاینی ایدی. اوز اقلامادیلر روسیه ده بولغان هر محکمه که (قولستنی
 سوددین سینادغه قیر) پراشینیه یادره باشلادیلر. همه ییرده بر تاوش، همه ییرده بر
 سوز ایدی. آس، کیس اوز دینمزی تاشلامیز! هر پراشینیه ده یازلغان ایدی. حکومت بو
 اشکه عجبکه فالدی. خلق آراسندن بو قتنه بتررگه کشی جیباروب حکومتڭ هیچ بر
 آندی فکری یوقلغنی بیان قیلردی. خلقک ایکنچی تاوش چقدی، روسچه اوقولماسون!
 دینمزی تاشلامیز! آس کیس! یا ڭغیدن پراشینیه! یا ڭغیدن دیپوتات! حکومت تاغی
 روسچه اوقوغان کشی اوقی، اوقومغان غه کوچلاویوق! اولک سزگه فائک اوچون، اشکر کونکر
 روس برلن بولغاچ روسچه بلو کیرهک ایچ دیب خلقنی یومشارندی.
 اوزاق اوتنادی تاغی خبرلر. امان ربم! تاغی نیندی قورقنچلی خبرلر!
 فلان آولده چیرکو سالور غه پریغور سوراغان! فلان آولده اوچیتل سالور غه،
 فلان آولده اوچیلشچه سالنغان! تاغی کوز یاشلری! تاغی آهلر! ... تاغی خسترلر! حتی
 میچ باشنده غی قارتلر قارچقلرده بو خبرنی ایشندی. آلارده قایغردی. هجرة! هجرة!
 موندن

موندن کیتو! موندە نیچک تورورغە کیرەك!؟!... آس کیس دینمزی تاشلامیمز! آندندە
 پریغۇر موندینک پریغۇر، یا کغیدن پراشینیه! یا کغیدن فتنه!!... ھەمەخلى نیشلرن بلماینچە
 ایبیرلر ساتە یولغە حاضرلە باشلادی. آندن برسی کیتارگە پلان یازوب چغارە، موندن برسی
 مدینەدەگی بولماغان عبدالله شیخ اسمینە حاضر کوچو فرض ایکانلگن یازوب تاراتە.
 تگندن برسی استانبولدن تورمشنڭ جڭللیکین، سلطان طرفندن فلان نرسە
 بیرلە فلان نرسە بیرلە دیوب اوزندن اوردەك اوچرە ایدی. آندە برمجون توش کورگان!
 ایکنچی بیردە بر فارچق اولگان وقتندە اوغلینە قولى برلن قبلە طرفینە ایزەگان!!!... ھەمەسى
 کیتارگە دلیل ایدی. علمألرنڭ بعضى، قايسى روس مکتلبرندە تحصیل قیلغان کشیلر
 ھېچ قورقو یوقلغن، ھېچ بر وقت دینگە تییلمایچا گن سویلاب خلق غە نصیحت بیرسەلدە،
 ایکنچی کشیلر طرفندن بو سوزلر کوڭل قارالودن غنە سویلانگانلکنى روایت
 قیلندە ایدی. نہایت خلقنڭ بیک کوبسى یولغە حاضرلندی. ماللرین توارلرین ساتدیلر،
 جهازلرین اسبابلرین تاراتدیلر، اووم اووم کشى سفرگە کیتە باشلادی. ھجرە قیلە باشلادی.
 آللردە کوز یاشلری برلن قیامت قوبقان کبی قايسى توغانن، قايسى بالاسین، قايسى کشى
 آتاسین اوزاتا ایدی... ھر کوننى کیتوچی، ھر کوننى کوز یاشى، ھر کوننى آیرلرلر ھر کوننى
 موڭلو موڭلو یر تاوشلری، مسجدلردە تکبیر تاوشلری قیامت کونى کبک کورنە ایدی.
 قایە بارەلر!؟!... قایە کیتەلر!?!... نیک کیتەلر!?!... بوشقتلرنی نیک کورەلر!?! دیورسز. بولارغە
 بو مشقتلرنی کوتار وحتى قلبکە بر راحتلکدە بیرە ایدی. ھەمەسى دین اوچون دنیا تاشلاو دیوب
 بیک شادلنوب ایتەلر ایدی. حکومت بولارنڭ بواشلرینە قارشى کیلمادی، بولدرە آلمان قدر
 کشى لر جیباروب وعظ ایتدردى، لکن فتنە کوندن کون زور ایدی. کوندن کون خلق
 آراسنە تورلى خبرلر تارالدى، کوچوچیلرنڭ سانى کوندن کون آرتدى. روسیەنڭ
 ھەمە طرفندە بر خبر، ھەمە ییرندە بر فتنە ایدی. کوچوچیلر کوچدیلر، مونە قالغانلردە ایتیرلرین
 ساتوب کیتارگە حاضرلە باشلادیلر. ھەمە کشى کیتکانلرنڭ حالندن اینتگوب خبر کوتەلر ایدی.
 مونە خطر! مونە خبرلر! ایزگی ییردن ایزگی خبردر!?! ایزگی خبر! ایزگی!
 کیتکانلرنڭ قايسى دربندە، قايسى باطومک قايسى سیواستوپول، آدیسە قايسى
 باقودە فقیرلککە محتاجلککە قایە بارورغە بلماینچە قالغانلر.
 کیتارگەدە آقچە یوق! قایتیرغەدە آقچە یوق! قایە بارسونلر بو بیچارەلر!?!
 نیشلاسونلر!! بولرغە نى عقل!! ییرلرینە قایتسونلرمی؟ ییرلری قایە؟
 آندە قایتوب نیشلاسونار؟ آت یوق جیگارگە تون یوق کییارگە!

اوی یوق کررگه، بیر یوق سوررگه، نی اشلاسونلر؟!؟!... ایچا سینه! مینه سینه!
بولاری بولای، ایکنچیلری نیچک؟ چن مهاجرلر نیچک؟... ترکیه گه چقوب قالا آلغانلر
دین ده شول خبر!

استانبولغه چقعاچ ایڭ اول قرانتین! قرانتین! اول نیتکان قرانتین!! موندن دین او چون
کوچه تورغان کشیلرگه!!!... بزکو چوچیلر بزگه قرانتین کیراکماس، بز دین او چون
کوچه مز! بزگه بیر بیرگز! آت بیرگز! اوگوز بیرگز! (قایسیلر حتی یمش باقچهسی
بیرگز دیبه یازغان ایدی) سوزلری برلن ترک دوقتورلرینه عنرلر! پراشینیه لر
بیرگانلر. بر آی دین سوڭ قرانتینده بتکان بولارنکک آقچیلری بتکان، ایندی نی اشلاسونلر
سوڭ؟! بولارغه بیر قایه؟ باقچه قایه؟ آتلق قایه؟ اوگزلر قایه؟ تگی یازوده همهسی یازغان ایدی.
چینونیک بولورغه تلاگان کشیلرگه کرب اوقسه لر اوقوغان او چون ژالونیهده بیرله دیب
یازغان ایدی ایچ!!!! همهسی درست توگلمنی!!؟! همهسی یالغانمی!!؟! تاغی ملی آنڭ اوستینه
ترکلر موند، نیک کوچه سز دیب جوداته لر؟ دین او چون آنده روسچه اوقوته باشلادیلر!
ئله نیندی بزگه کیراکمگان نرسه لر اوقوته لر دیگاچده، برده قزغانما نیچه شارقلدا شوب
کوله لر. تاغی مسقل ایتوب اوستینه سز دین او چون توگل، بلکه نادانلق او چون مونک کیلگانسز دیلر
قایسی لری قارنداشلر سز بزگه فائده ایتارگه دیوب چقسا گز کسب ایتگز! مونه سزگه
کوتاهیه ولا یتندن بیر! (کوتاهیه اناطولیده بر شهر!) سزگه حاضرلب قویغان باقچه لر
یوق! ایڭ باخشی سی روسیه گه یا گنبدن قایتگز، اوز کسبگز برلن توراباشلا گز، دینگزگه
بر کشیده تیماس. روسچه اوقتوسز گه ضرر توگل اول! اوقوتسه لر بیگ اوقوگز! اوقوتماسه لرده
اوقورغه ترشگز! اگر سز بزگه بزنی اوقوتمیلر دیوب کیلسه گز ایدی، بز سزنی قزغانر ایدک،
سز بزنی اوقوته لر دیوب موند اسلام دیننده فرض بولغان علمدن قاجوب کیله سز! اوز گز مهاجر
فی سبیل الله دیسز. بو هجرت توگل بو، نادانلق غنه" دیوب وعظ ایتله لر ایدی. بو وعظ لر
روسیه ده وقتده بولسه ایدی بلکه تسکلاغان بولورلر ایدی. خیر، روسیه دهده موندی وعظ لر نی
ایشکانلر ایدیه آلارنی کوڭل قارالغاندن غنه ایتکان کشیلر سوزینه باغشلاغانلر ایدی.
درستی بونلر نی قوترتقان کشیلر نڭ کوڭللری قارالغان ایکان!!!... تاتار عقلی آرتندن یوری دیلر
بیگ درست سوز. بولارده حاضر همهسی هجرت توگل، اوز ییرلرینه تر و فرض ایکانلکن بلدیلر.
اما صوڭغراق!

مونک

کئیوب بولسەدە قایتدیار!

برکورر اوچون زار یغلاب فقیرلکده اولوب بتدیلر.

بیرده ایشته ایدی. بو واقعه اولگیلرگه قاراغانده زور بولدی. چونکه بو اور آرامزدن چقغانغه کوره بیک کوب کشی بولای اوقوتونی یاراتماسه لرد یاراتوچیلرده بیک کوب ایدی. اوزاق اوتما دی شهرلرده اصول جدید مکتبلی آچله باشلادی، علما آراسنک سور کوب ایدی. قاره خلق ده آرشنگ پوتی نیچه تین؟ تیری بهاسی قیمتی؟ اورنینه اصول جدید نیشتی ژی؟ فلان حضرت آلارنی بیک سوکگان دیب ایتهلر، درستنی؟ سوزلری ایشته باشلادی. خلق آراسنک دورتچی قورچاق توی اولگی لردن ده کیم بولمادی. قورچاق اوینا وچی صافالی بالالار (بایلر) تاغی بواشکه فاتشدیلر. هر کشی اوزینه بر تورلی سوز سوبلی ایدی. تاغی بخت سزلککه فارشی گازیتده شونی یازه باشلادی. خلق آراسنک تاغی «گاجیتچی نی یازه؟ بیک ماقیمتی ایندی اصول جدیدنی؟» سوزلری ایشته باشلادی. علما آراسنک تاغی نزاغ... تاغی قچقرش!... کافر! کافر!!! اصول جدید حرام! گاجیتچی گه اوشانرغه یارامی، اول نی بله؟ فلان ایشان ژی بر اصول جدید کشی سین پارا خوده کورگان دی، بیر توکارهک دیب ایتدر دی، آنگارغه ایندی کم اشانسون!... برسن برسی رد قیلوب کتابلر چغا باشلادی. همه سی دین گه تطبیق قیلغان بول ب نه دینی بلماینچه، نه اصول جدیدنی دین عبارة ایکانلگین بلماینچه رساله لر یازه باشلادیلر. طبیعده بر قاعده بار بر یا کفنی اش چقسه اول مطلقا اوسه، شول قاعده نڭ درستلکدنمی اصول جدید کوندن کون آلفه باره ایدی. بواشکرگه قاراغانه بر وقتنی بتون خلق آراسنک شولای نظام برله اوقلو تاراتلوب بزنگ بلغارملتیه ده باشقه مله توسلی بولوامیدین اویلاتوده ایدی. لکن بزنگ بخت سزلککه فارشی بولار آراسنکده تورلی نزاغ لر چقدی؛ ملی فائده دن بیتار شخصی فائده لر قاره له باشلاندی. تورلیچه طریق لرگه بولنه باشلادی. هر کشی اوزی بلمگانچه، درستن ایتسام، اوزی بلمگانچه مکتب اوچون کتابلر چغاره باشلادی. بو کتابلرنی اوز مکتبده هم یقینلرینڭ مکتبده اوقوتدره باشلادیلر. بو کتابلر کوبسی اصول تعلیم گه موافق بولمغانغه، اصول جدید اسمینه بدنام بیرده باشلادیلر. قرانک، اوزینورعک، ترویسقده، افاده، چیتاپولک، قارغالبده، سیمی پولاتک حتی استرخانده اصول جدید مکتبلی آچلدی. قریه لرده مکتبلر کورنه باشلادی. یا کفنی اوقوتو همه بیرده آقرتن غنه تاراله باشلادی. هر نه قدر اوقوتلر تورلیچه بولسده، هم اصول تعلیم گه موافق بولماسده، اولگی نوح زمانندن قالغان اصول غه قاراغانه فائده لکنده شبهه یوق ایدی. همه بیرلرده معلم لر کیرهک بوله باشلادی. خلق ده «اوقو اوقتو» سوزلری یش یش سویلنه باشلاندی. معلملر اوچون دار المعلمین کیرهک لگی وایسکی مترسهرلنڭ اشکه یارماوی ده، آچق فکترلی کشیلر آراسنک فات، قات سویله نه باشلادی. خلق آراسنک

«حمیه»

«حمیة» «انسانیة» دیگن سوزلار ایشته باشلادی. ترجمان غریته سینڭ هر نومرنده معارف، و ترقی ملة اوچون جاره لار ازله لازم ایدیکی، معارف سز ملة جانسز کشی کبی اولدیغی آچق آچق ایندروب، قای وقت بیک آچی، قای وقت تچی عبارهلر برلن مقاله لر کورنه باشلادی. مکتبلرگه معلملر حاضرلا و لازم اولدیغندن آنک مونک اصول کورگان کشیلردین کو بره ک بیرده «اصول» دیگان سوزنی ایشته کشی لردن معلم لکگه اویرانه باشلادیلر. بواشلرده بایلانڭ بیک زور قاتشی بولدی. بیک کوبسی موڭاردن قورچاق تویلیری یاساشوب، کیلگان کشیلردین ایڭ اول اوزینڭ قیلغان اشلرین: «الحمد لله مین ماقتنیم، مونه ایرسای آولینه معلم یاردم. بورنای آولینه بارغان ایدیم. ملالرینه ایتدم ای حضرت! سز شولای او برته سزمنی! سز نڭ خلق شونی بله منی! اوقوتقان بالار کز قایه؟ ای دین قارقلاری!» دپ ایتدم، دیگان سوزندن سوڭ ملة اوچون بعض سی ایڭ لازم اش تجویدنی بیک یخشی بلوا بعضیسی استاذلر خلقهلر باشقه الوع کشیلرگه (بایلرغه) تعظیم قیلونی اویراتو ایڭ تیش ایدوکنی طکلاوچینی تلاسه نیندی کشی بولسون اوزنڭ ریچی (خطبه) برلن تمام تویدروب چغارالیر ایبی. بعض آکلاغان کشیلر بزگه حاضر نیچک بولسه اوقورغه، اوقتورغه کیرهک، ای بولسه ده اوقوسون! ای بولسه ده بلسون، روس مکتبلرنک اوقورغه کیرهک! اوز مکتبلرمز یوق! آلاردن قاچماسقه کیرهک! باری بز قاچوب قوتله آلیمیز! ملة منی انقراض (!) دن قوتقارسمز کیلسه مطلقا روس مکتبلرنک اوقوتیش! بز حاضر عمومی اشلرمزده اوز فائده لرمزنی بیک تیکشرماسکه کیرهک! ملتیز بیک آرتقه قالغان! ملتیزنی باشقه ملة لر آراسینه کر تر اوچون همه مز بار قوتیز بلن طرشرغه کیرهک! احسان باینڭ سوزی برلن ملة آلفه کیتمگان شیکلی، علی ملاسوزندنک ملة که هیچ فائده یوق! اشکه طوتورغه کیرهک، اشکه! آکلاغان بولوب سویلاب یوریمز: ملة دیمز، ترقی دیمز! مدنیت معارف دیمز، بونلرنڭ برسنک آکلامی ایتهمز می، ٲلله آکلاساقه حاضر بز نڭ زمانه ده شول سوزلرنی ایتوموده بولغانغه کوره گنه ایتامز می؟... بعض کشیلر موده بولغانغه کوره ایتهلر! لکن آکلاغانلر کزدن ملة نامینه اشکه توتونکرنی اوتنام! آز بولسه ده اشلا، اشلاگان اش بروقت فائده یاری، بولای سویلاوده نی فائده بار؟ اول وارینه برله چای یاننک سویلاودن گنه نه ملة ترقی ایته! نه ملة نڭ بریر کیره گی بته! اگر بز ملة مز نڭ حقیقه آرتقه فالوون آکلاغان بولساق سز غانوب اشکه توتنیق! اگر آکلامغان بولساق، سزگه ایتام دوستلرم! بو کوینچه بارساق ملتیز بته چک، بته چک!... ملة مز نڭ روحین صاقلار اوچون نه مدرسه لرمز بار! نه مکتبلرمز بار! نه ملی تیاترمز بار! نه اوز تلمزده اوز معیشتهمزدن یازلغان حکایه لرمز بار!...

بونلرنڭ هیچ برسی بولمغاچ نیچک بوملەڭ استقبالی پارلاق دیه آلامز!! یا که اشکه توتنو!!
یا که انقراض!!... سز توغانلر، آڭلاغانلر! ایڭ اول اوزمزی کشی، یاسارغه ترشیق، مونڭ
سوڭند، هیه مەدە مەنڭ ایڭ کیره کلی طرفلرین قازاب مەلکە خدمت کە توتنیق، بواشلریمز
اوزمزگە اسم آلور اوچونگە بولماسون؛ مەلە فائەسی اوچون بولسون. واق تویاڭ جزئی
اشلارگە اهییت بیروب، مەلەمزی ایڭ کیره کلی اشلارین محروم قالدیرمق! ایتمکان ایدم.
لاسه اوقیق اوقتیق دیب تاغی شول سوزمزی ایتم. بزرگە حاضر اوز مکتبلریمز، مدرسه لرمز،
بیرگان معلوماکنه بیتارلک توڭل. شونڭ اوچون روس مکتبلراندە اوقیق، روس مکتبلراندە
اوقتیق. بیک کوپ کشیلریمز کی «یارار ایدی بولمی ایندی» دیب اوزمزی، یا که بالا.
لرمزی نادانلقه، یالغان فکیرلر، یالغان اویلر، یالغان حمیەلر، بزلر چلقاب قالدیرمق! روس
مکتبلرنک اوقوب کوڭل قارالە دیگان سوزمزی سزرگە ایترگە اویات ایندی! اولدە روسچەغە
اوقوغان میرزا بالالارین مثالغە کیتما کز! آلاملە فلان دیگان سوزمزی آڭلاب اوقوغانلر
توڭل. بلمیم کوڭل قارالو. یالغان اویلر، دنیاغە یالغان قاراشلر، بتوبولسە: اول قارالو توڭل،
آغارو! دیگان کبک سوزلر سویلاسلردە، موندی کشینڭ سوزینە بیک اوڭ اعتبار قیلمی لر
ایدی. مدرسه لردە ترتیب بزلر ترو، ترتیب بزلر تحصیل قیلو، مدرس لر آراسیندە بیک
مذاکرە قیلنە باشلاندى. بیک کوبسی بولای اوقودە بر معنی یوقلغین آڭلاغانغە، ترتیب
بیک قبول ایترگە تلیرلر ایدی. لکن شول، مدرسلر وقتلی غنە کز، فینە کورە مدرسی
بولور، سوزلرین ایشتكاج نیندای آڭلاغان مدرسنڭدە یورا کی شوایتوب کیتە ایدی.
چونکە کوز آلدینە، اوزینڭ حاضر زورچالیه کیوب، باشی بر یاقه راق سالندروب،
قولینە قالین قاترغالی قتاب توتوب «درسکە» دیب بیک زوراش ایتدروب باروی کیلە اییدی، اصلاح
قیلنە آندی قیافتلرنڭ برده قدری قالماون اویلاپ، نیچک بولسەدە آڭغارغەغە شول الگارگیچە
قالدروب اصلاح قیلدرغە تلی ایدی. شونڭ اوچون اوزینڭ کیڭ گشچی لرینە «ملاصلاح
آلاي مصلحت بولماز! سزنگچە نیچک سوڭ؟ شمس الدین آغای. مین مصلحت دیسا کزراضی،
لکن ش کردلر اول وقتلە ادب سزراک بولور» دیلر ایدی. (موندی کشیلر اوزلرین بیک زور،
همە کشی قدرلرگە اولوغلرغە تکیش ذات عالی لردیب بلسگانگە، شا کردلرنڭ اول تقدیردە
بونلرین مدرس ایتوب گنە کورولرین برده کوترە آلمی لر ایدی) اوزلری سوز آراسنک «مەلە»
کە خدمت ایتو حقنک بیک اوزون سوزلر سویلاسلردە، بوتوغردە اچلرن بنگینە: «مەلە کە ن
بولسەدە بولور، اوزمڭ درجەمزی بتونلای اوڭ توشروب جیبار اسم کیلمی،» حیب اویلی لر ایدی.
مدرسه لردە وقت اوتە اوتە آرنغە، بولسەدە اوزگارولر کورنە باشلادی. کز چە تعلیم تعلیم

ترتیب

ترتیب قبول ایتلیدی دیر درجهده بولماسهده، شا کردلر اوچون اورنلر ایرکیتله باشلانیدی. مدرسه‌نی پاک توتوده بدعت بولسهده، بدعت حسنه‌دن سایله باشلادی. هوانڭ بارلغینه، بولسه بوزولوینه اوشانبوق بتماسه‌لرده، کشی ئز رهك بولسه سولشقه ایرکن بولوینه انکار قیلمی باشلادیلر. بعض مدرسه‌لرده درس ترتیبیلرک اصلاح قیلنغان ایدی. یعنی الگارگی ترتیبیلر آلدیرلغان ایدی. لکن الگارگی ترتیب اصول تعلیم‌نڭ بر قاعده سینه توغری کیلماسه یاڭغی پروگرام، یاڭغی ترتیب، ایکنچی سینه کیلمی ایدی. بومدرسه‌لرنی «مدرسه» ديساک افترا بولا، «مکتب» ديساک افترا بولا، بلمیم ایندی «عاجز خانه» ديساک نیچک یولور. مینمچه بواسم درست‌رهك بولورغه کیرهك! چونکه مونک اوقی تورغان کشیلرگه بزنگ خلقمز، رزیل، فقیر، بختسن کشیلر دیب قاریلر. هرنی بولسه بولیدی، بزنگ طرفمزدن مله‌نی آلغه جیبارور اوچون هیچ بر اش بولماسهده، مدرسه شا کردلری آراسنک یاڭغی فکرلرتوا باشلادی. روسچه اوقونڭ او یگه قایقانه پارخوده اوچراغان مارجه‌لرن سویلاشور او چونگنه کیرهك توگل ایکانلگی آڭلاشلدی. غازیته اوقو، یاڭغی کتابلر اوقو، ترکچه تاریخ، ترک رومانلری، اوقو، کوزی آچغراق کشیلر آراسنک بر عادت بولوب کیتدی. موندی شا کردلر اوزلرنیڭ کشی ایکانلک لرن، هیچ برکشیدن قورقمی تلاسه‌نی اشلارگه اختیارلری بلر ایکانلگین بلدیلر. آلاى بولسهده قرون وسطی عادی بولغان «فاتحه» «بد دعا» دیگان سوز بوللرنی تیمر چلبرتوسلی مدرسه ساسیلرین ایسنگه به‌یلاب نوت‌ه‌ایدی. آقرون آقرون روسچه اوقو شا کرد آراسنک جایلدی، جایلرده روس اوللرینه باروب یا که بر برشهرگه باروب اوقو عادت‌توسلی بولدی. هر شا کرد گازیته آڭلارلق روسچه بلونی بیک زور سعادت‌کهمای باشلادی. بویللرده تاغی بر بختسن لک کیلوب چقدی. روسیه‌ده عمومی تحریر نفوس «*неписьмо*» مسئله‌سی خلق آراسنده تاغی بیک زور نزاغ قوتتاردی. لکن بویللرده خلق مز آراسنک شاقتی آڭلاغان کشی لر کوب بولغانغمی، بومسئله اولگیسی کی اوك قورقنچلی بولمادی، هم‌تیز باسلیدی. میدانغه یاڭغی ادبیات چغه باشلادی، ترجمان غزیته‌سی، اورس غزیته‌سی، ترک غزیته‌لری اوقو خلق آراسنک بر موده بولدی. یاڭغی روحده یاڭغی اثرلر، خلق غه تاثیر قیله باشلادی. فنی رساله‌لر، عبرتلی ملی حکایه‌لر، خلقنی اویاتور اوچون یازلغان کتابلر عمومده مقبول بولا باشلادی، تاغی یاڭغی امیدلرتوا باشلادی، روسیه‌نڭ هر بیرنک جمعیته خیر یه‌لر آچله باشلادی، فقیرلر قاروا، آلاغه یاردم ایتو اسلامی میدانغه چقغاندن بیرلی معلوم مسئله بولسهده، بزده اون طوقنچی عصرنڭ آخرنڭغه آڭلانلندی. بتونلای آڭلامای قالوغه قاراغانده بوسیده

باری ئلی. بالفعل اش بولماسده شاقتی غنه اشلارگه یول آچلغان ایدی. خلقمنڭ اوقویاغی بو درجهده بولسده، یعنی فی الجمله آلفه کیتوده بولسده، تجارت جهتی بیک قاتی تنزل ایتکان ایدی. بیک کوب فیرمه لر بانقورث بولغان.....الگارگی سودا گیرلک طبیعتی بتماسده بیک کچکنه اش برلان گنه کسب ایتنه باشلاغانلر ایدی. قزل مال برلان ساتو ایتو، واق تویاک غالتاریننی ایبرلر برلان سودا بتما گان بولسده، کویسی لیمون، افلیسون، آلمه، قاربوز، ایسکی موسکی برلان ساتو ایتودن اوزا آلمی لر ایدی. بانقروت بولو خلق آراسنک عادت بولغانغه بزناڭ بلغار سودا گیرلرینه همه ییرده اوشانچ بتکان ایدی. شونڭ اوستینه بولالغان سودا گیرلرده نیک؟ فی اوچون؟ ایکانلگنی بلوب اش یورتو عادت بولمادغندن، بولارنڭ تیز کوندن اسملری یوغالاچاغی بیلگلی ایدی. ایڭ قایغولسی شول ایدی، خلقم اخلاق جهتندن بیک بوزولغان ایدی. قزان خلقی بتونلای اتلک که سالنغان ایدی. کوندزلرن واق تویاک ساتو ایتکان بولوب ماتاشلرده، کیچهلرک غاستینسالر، پیژنوی وفخش اورنلرک کیچلر اوتکاره لر ایدی، ایسرکک شول درجه ترقی ایتکان ایدی!!... ایتوب بترلرک توگل. زنا فخشده ایڭ قباحث درجهده پادشالقی سروده ایدی. هر ییرده باشی آچق اسلام قزلری، مسلمان خاتونلری کوزگه کورته ایدی، بواشلرڭ بوقدر آرتوینه سببه خلقم آراسنک اچو وایسرکک نڭ آرتوی ایدی. ایبرلر مز کونی تونی کسب ایتکان آقچهلرین خاتونلرینه بالالرینه آلوب قایتور اورنک فخش خانه لرده یا که میخانه لرده وقتلرین اوتکاره کلرندن، خاتونلری تلاترلاماس تماق طویدر اوچون بولسده، فخش یولینه کروب کیتهلر ایدی. ایکنچی - آسراو توتوشورلر عادت در. بو آسراولرڭ بیک سیرا کی گنه بای یا که، «باي اوغلی» نڭ قولندن قوتوله لر ایدی. هم بعض کشی لرمز آراسنک فقیر کشیلرینی آقچهغه قزقدروب قزلرینی خراب ایتوده بیک تارالمش ایدی. شول سببلر اوچون قزان خاتونی قزی آراسنده بتون عمرین ئهرم ایتوب ایرلنتی، بالالنتی تاتماينچه، اوزلرینڭ بتون اسملرین یوغالتوب، دنیانڭ ایڭ قباحث ییرلرک جنازه لری کوتارلوچیلریده بیک کوب ایدی. اخلاق جهتندن باشقه یاقده بیک کوب کیچیلک لر بار ایدی. مثلا چیاراراک بر کشی قزانڭ پچان بازارندن بر مرتبه چیقسه ایکنچی مرتبه باچغه آلا یا یوق ایدی. یاخشی دیگانلری مین یاخشی دیب عجب برلن تولغان ایدی، اوسال دیگانلری مین باری بر ایندی اوسال اسمین کوترگان دیب اوساللقین آرتدراغنه باره ایدی. بولارڭ هیچ برسینه سوز ایتوب آڭلاتونڭ چاره سی یوق ایدی. چونکه همه سی (اوزی یازو تانوماغان بولسده) اوزین برعالم، برادیب، بر فیلسوف دیب بله ایدی. همه اشلرگه قاتشرغه جیتارلک علمده بار، عقلده بار دیب، همه سی

اچندن گنه

اچنن گنه، مونه آپزانڭ نیندی! دپ کوکرا کلرین قاغهلر ایدی. بولارده تاغی بر قزق بر اعتقاد بار ایدی. کشی نیندی ناچارلق قیلسه ده نماز اوقو برلان کیچرله، نیندی ناچارلق، روسچه بلودن آرتق کورله ایدی. چونکه روسچه بلمگانلرگه اوز آرالرند، «آغایانی» دیلر ایدی، شول اسم تگی لرنگ بتون گناهلرین کیچره ایدی. بلکه هر نادان ملهده شوندی کیم چیلک بارد. بز غلی بتون دنیا حالین قاراماغانغه آلارنگ طبیعت لرینه، کیاش لرینه قلنشلرینه قارامایچه، اوز حالنیزنی غنه تیکشرمز. عموما قاراغانده بو عصرده ملت مز بیک تنزل ایتکان ایدی. یاوروپا برلان قاتشو، خصوصاروسلر برلن موآنسه آرتسهده، آنلردن ده اخلاقسزلق اسرافچانلق، وجدانسزلقغه باشقه اخلاق اویرانه آلمغانلر ایدی. چونکه بونلرنگ ایڭ سفیل لری، ایڭ ناچار لری برلان قاتشالر ایدی. درست چیماررا کلری برلن قاتشوچی لری ده بار ایدی. مثلا میرزالر- آلارنگ کویسی روس مکتبلرنه اوقوغان هم روسلرنگ عالی فکری کشیلرنگ اثرلرن کورگانلر ایدی. شولای بولسه ده بلمیم آلار اوزلرنگ بلغارلقلرین اونوتقانلر ایدی، غلله اوزلرین اوق اونوتقانلر ایدی. بو عصرده بولردن ضرردن باشقه هیچ بر فائده بولمادی بولار اوزلرینی باشقه ملت کشیسی کبک کوروب ملتداشلرینه تاتار دپ ایتودن باشقه بریا شغی اشد، چیماره آلمادیلر. هر وقت ملت حقنه سوز کیتکانه قایسیسی «بزنگ تاتاردن» قایسیسی «تاتاردن» بولامی سوڭ دیوب قولغنه ملت لری ایدی. گویا که ملتنگ بوقدر آرتقه قالوی بولرغه باشقه بلغارلردن قالغانله!... درستین ایتکانه خلقنگ آغنه کیتماوینه سبب بولار «تاتار» دیگان بلغارلر توگل ایدی، بلکه تاتار دپ اوز ملتندین اوزلری قاچقان «تاتارلر» ایدی. چونکه بولار روس مکتبلرنده اوقوغاچ اوز ملتنگ قایسی توشی یتیمی، آغنه کیتار اوچون نیلر کیرک، شولارنی اویلاب سرخاؤ ملتنگ آوروین بلسه لرده، هیچ بر دارو بیرمیلر ایدی. کوبسی بلغار ملت ترقینی قایل دپ ده بلمی ایدی، درستین گنه ایتساک بو کشی لر روسچه اوقو، فنون جدید بلو، یا شغی ادبیات کوروگه زمانه موده سی دپ کنه قاریلر ایدی. کماله نفس اوچون یا که ملت که فائده ایتار اوچون توگل ایدی. اما علمائغه کیلساک بو عصرده آلاردن ده بر نرسه ده چقمادی. یا شغی طریقت، یا شغی ایشانلق لر، دنیاغه یا شغی یالغان قاراش لر، عوامنی آلدارغه ابلیس اوزی بلمگان حیللر چقسه ده، بولاردن ده ملتکه کیلگان فائده توگل عموم ملتکه. ایشان حضرتنگ قورساغی برلن مخدوم افندیکن... دن آرتمی ایدی. درست فائده ایتکان عالملر، فائده ایتکان میرزالر ده بار ایدی، لکن آلار یوزگه بر توگل ملگه بر ایدی. بو عصرده علوم اسلامیة تحصیل قیلوب روسچه اوقوغان کشیلر، یا که ترک عرب ادبیاتی برلن کوزلری آچلغان کشیلرنک، اوزلرندن زور فائده لری کوردی. اون طوقنچی عصرنگ آخرنده

كورلىكان ياشغى مکتىپلر، ياشغى كىتابلار آلارنىڭ ئىمىرى غىر تلىرىدىر. اگر بلغارلر آراسىندە شۇندى «ياشغى فكىرى» دىگان بىر صىفى كىلۇپ چىماغان بولسەيدى، بو وقتىقە قىر ياتقان ياعىز بىر لان ياتار ايدىڭ. رحمت بو كىشىلەرگە! بلغار دىگان بىر خلق بار ايكانلىگىن اوزىمىزگە بىلگىرتىدىلر، اوزىمىزنىڭ قايسى يىرلىرىمىز دە كىمچىللىرىمىز بار شۇلارنى كوزىمىزگە كورسەتە باشلايدىلر. اوزىمىزنى تىرتىلو اوچون چارەلر ئىزلى باشلايدىلر. اوزلىرىن اوزلىرى فدا قىلىدىلر، راحتلىرىن يوغاندىلر. بىتون ملت مىزنىڭ اوياتىز كىشىلىرىدىن تورلى قىياخت سوزلىرى بىرلن سۆگىلۈنى دە كوتاردىلر، وتورلى يالغان افتىرالارغە راضى بولۇپ ملت بولنىڭ قىلغان خىمتلىرىنە رحمت، يال سورامىنچە، ھەمان اشلارنىڭ بولدىلر. كوزلىرىدىن ياشلر چىقارۇپ خلقغە بىزنىڭ ملت مىزنىڭ بو كىتشى امىدىلى توگىل لىكن، ملت مىز منقرىز بولماسون، خلىقىمىز بىتماسون دىساڭ، ملتىمىزنىڭ كىرەكلىرىن قاراو تىيوش ايدىكىن، كوفى تونى زورسىنە كىچىكناسىنە سويلادىلر... لىكنى فائىدە؟ عىجلى بلغارلر يىب ياش ساقال چىقماغان، ياقاسىنىڭ قاراسى بىرلن كولىماڭ يالاۋى كورنماگان، باشىنىڭ چالما سى يوق، كىگىرايماگان موينىلى، ياندىن ساسى تىر ايسى چىقماغان، بىر يىكتىڭ سوزىنى اشلاپ ايشىتسۇنلردە، آنىڭ سوزىدىن نىندى غىرە آلسۇنلر !!!...

شۇلاى ايتۇپ بو عصر دە اوتۇپ كىتتى. يىكرىمچى عصر باشلاندى بو عصر بىزگە نى بىر؟ بو عصر دە بىزنىڭ بلغارلر نىشلى؟ دىب اويلى باشلايدىلر. فكىرى، صىقىنە كىرگان كىشىلر بو عصر بىزنىڭ اوچون تىرقى عصرى بولسەيدى دىب دىعالر قىلەلر ايدى. ھەمدە اوزىكە بو عصرنىڭ باشىنىڭ اۋى تىرقى علامىلىرى كورنە باشلاى. ۱۹ چى عصر دە باشلانغان ادبىيات نىشىرى، بو عصر دە آقرون آقرون تىرقى ايتە باشلاى. مىلى حكاىە كوندىن كون كۈبەيە باشلاى. آندىنە موندانەك ياشغى اشلر، غىرتىلى حكاىەلر كورنە. باشلاى فكىرىلر آراسىنىڭ تىياتىر، مىلى تىياتىر كىرەكلىگى سويلنە باشلاى. بايلر آراسىنىڭ دە ملت كە كىرەكلى كىشىلر حاضىرلو تىيوش ايكانلىگى بىلنە باشلاى. روس مکتىپلىرىنىڭ اوقۇغان كىشىلەرگە قىيىق كوز بىرلن قاراو آزايە باشلاى. بخارىلارنىڭ يالغان فكىرلىرىنە، افىون بىرلن چىرگان باشلىرىدىن چىققان سوزلىرىنە، قرآن آياتى كوك قاراو بىتە باشلاى. حتى ملتىمىزنىڭ بو قىر آرتىقە قالوينا سىب شۇلار ايدىكى سويلنە باشلاندى. ھەر ياقىدىن تىرقى خىرلىرى قلاقلرىنى شىگىردائە باشلاى، اورىنبورغ، ترويسكى، اۋفا، حتى قران كوك شىرلىرىدە سالا مىللارلن صوغىشتىرو اوچون، يا كە آۋلىغى احمدجان آغاينىڭ قىزىن استاز بىيكە ايتار اوچون سالغان مىسجىنىنە قاراغاندە، كىچىكەنگە بولسەدە مکتىپ سالونىڭ فائىدەلى ايكانلىگى بىلنە باشلاندى. مىرسىلەرنى اصلاح قىلو، ياشغى بىر مىستە بولۇپ خلق آراسىندە قىباردى. مىڭ مىڭ شىكرلر بولسۇن افىونلى باشلى مىللار آخىرە كە يونالە باشلايدىلر (الله تعالى اورىنلرىن اوجماح

اوجام قیلسون) ترجمان غزایتەسی هر نومرنده تاغی اهییمقی بندلر نشر قیلە باشلادی. روس غزایتەلرنده مسلمانلر طرفندن یازلغان مقاللر کورنە باشلادی. هیمنی روسیەده بولغان مسلمانلر برلان روسلرنڭ اتحادینە خدمت ایتە ایدی. روس مکتبلرنڭ کوندن کون اوقوچی لر کوبیەیه باشلادی. قزان اورینبورغ خلق آراسینده روس مکتبلرینە کروب تحصیل ایتو (حضرت فاتحه بیرسە) بیک ضررلی توگل لکی سویلنە باشلادی. آلاي بولسەده تجارة و هنر مکتبلرنده اسلام بالاسینڭ آياق باسقانی یوق ایدی. خاتون قزنی اوقوتو خاتونلردن معلملر یئتشترو ۱۸ نجی عصر دوڭ باشلانغان بولسەده، بو عصرده چنلاب سویلنە باشلادی. بیلگی بو مسئلهده اول ملالر طرفندن بیک قاتی اوقلر برلن آتلیدی. لکن اوزاق لامدی اوقلری فائە ایتماگانسی، پوروخلری نچار ایکانلیگنی آڭلادیلر. عوام خلقیده بونلارنڭ چققرغان سوزلری بوش یوق سوز، آتقان اوقلری، توپلری خلقنی قورقوتور اوچون گنە ایکانلیگین هم شارت ایتکاندن باشقه اثری قالماوین بلیدلر. قزلر اوچون مکتب لر یاسی باشلادیلر. یاشدن طول قالب نیچه یل لر ... اشدە عمرن کچرگانن سوڭ اش تابه آلماینچه سیق قزلری اوقوتورغە توتونغان قارچق لرغە قدر بته باشلادی. قزلرنی معلم لردن اوقتدروینده بیک چیت کورمی باشلادیلر. روس مکتبلرنده آن آرغنه بولسەده، بوکونگه قدر اوقوچیلرندن هیچ فائە بولماسەده، اسلام قزلری کورنە باشلادی. برملتنی ترقی ایتدور اوچون ایڭ اول «آنا» یئتشترو کیراک لکی «فکرلی» لر طرفندن یازلغان رسالەلرده کورنە باشلادی. هم سیراک سوراق غنە بولسەده آخالق غە حاضرلنگان قزلر ایشتلە باشلادی. قزلر بارو بلسلر یکت لرگه خط یازالر مسئلهسی یا کفی دن یاشدن آیاغینه قتر بما کمه قیلنە باشلادی. هیمنه ییرده اوقوغان کشی برلن اوقومغان کشی نڭ بر توگل لکی بلینە باشلادی، خاتون قزلرنڭ کشی ایدوکلری، آلا رنڭک دنیاده بولغان هر بر نرسەدن فائە لنورگه حقلری بولقلری، آلا رنڭ کشی راک توگل لکلری، هم ایلر لرنڭ قوۋ شھوانیہ لرن افادە قیلور اوچون گنە یاراتلماقلری نینتی رزالتنی چینگار گەده باری تورغان بر بد دعا توشگان، ساچلری اوزون عقللری قسقه بر حیوان لرغنه، توگل لکلری هیمنه ییرده سویلانە باشلادی. آلاي بولسەده آلا رنڭ شول حاللرین دن فائە لنوب اوزلرین قرون وسطی پادشاهلری توسلی هر وقت قدر لنوب گنە توزاسی کیلنگان کشتیلر بو اشکا برده راضی بولما دیلر. خصوصاً علمالر: «ئیمو شرع شریف خاتون قزنی اوقونو ضلال دنیوب ایتە ایندی مثلاً» دیگان سوزلری برلن بیک قاتی معارضه لر قیلنلر ده، آلا رنڭ خلق آراسنک ره تلب اعتبارلری یوقغە مه، ئللە زمانه شونی اوزی تلاگا بگەمی، خاتون قزده اوقو کوندن کون آرقە ایدی. هر ملتنڭ یار تیسسی خاتونلر، هر ملت نڭ

روحین ساقلاوچی لر خاتونلر، هر ملتینگ تلینڭ خصوصی تلفظ لرین، شیوه سین ساقلاوچیلر خاتونلر، کیلاچکله گی آنا بولاچاق ایرلری، آنا بولاچق قز لرنی تربیه قیلوچی لر خاتونلر ایدوکی هر کیمگه معلوم بر مسئله بولغاچ، مینم چه آلا رنی تربیه قیلورغه کیره کمی یایوقمی؟ مسئله سی هر کیمگه جواب بیررک بر نرسه در. هم شول قدر تماق لر آورتروب قچقر شولق، اوقوسه یکتلرگه خط یازار، فلان ایتار، ایکنچی لری اوقماسه یکتلرگه خطین باری بر یازارده اوزی یازو بلمگچ کشیدن یاز درده عفتیده یوغالور، سریک چیغار، کبک نزاع لرغه هیچ اورون قالمیدر. یاخشی آنانڭ بالاسی یاخشی، قویتی آنانڭ بالاسی ۴۴ شه کی بولونک هیچ کمنڭ شبهه سی یوق در. همه مزنگ بلگان کشیلر مزدن گنه عبرت آلورغه کیره ک، ادبلی مهرینڭ قزی هر وقت ادبلی بولدیغی کبی، اویاتسز مرفوعه نڭ اسماسی ده هر وقت ایرداوقه قز بولدیغی همه مزنگ معلومیدر. اگر تربیه لی آنا بولسه، بالانڭ کیله چکده کم بولاچاغین اویلی آلتورغان خاتون بولسه، اول ییلگی بالاسینه آشاتو اچرتو، ایرینه آچولانسه صندوق اوستینه کوتاروب برو برلن گنه قناعت قیلما ینچه، آنڭ خلقینڭ یاخشی بولوی، سلامت لکینڭ ساقلا نوی، معلوماتینڭ آرتوی، کوزینڭ آچلوی اوچون ده ترشه چقندر. ییلگی بو آنالر ملة، ودین نقطه نظرندن هم جمعیة بشریه (نقطه نظرندن) کوز قاراشندن بیک مقدس ذاتلر بوله چقلردر. همه ملت، دین، جمعیة بشریه گه زور خدمت ایته چکلردر. اما اوقومغان، تربیه آلمغان، ایرلر نیلک شول، یاز کوننک صییرلر اوگرز لر نی اوچون قلیلر شونڭ اوچون گنه کیره ک دیب بلگان خاتونلردن، هم بالالری نه ده «بوق چولما کی» دیب قاراغان قز لردن، بالالری اوچون، ایرلری اوچون، جمعیة بشریه اوچون، نی فائده کوتارگه کیره ک؟! سز نڭچه نی فائده بولور؟! شبهه یوق بولار گناه سز بالالری بوزودن بوتنگه یارامیلر. شول بالالردن بزنگ ملة نڭ اعضا لری بولغانغه، آلا رملتکده ضرر ایتلر هم دینم نڭ آفرادی بولغانغه، کیرلی مرلی آکلاب دینگه ضرر ایتلر. بولار جمعیة بشریه نڭ بورتوکلری بولغانغه آکفاره ده ضرر ایتلر. شول اشلرگه سبب بولغان آنالار، آلا رنڭ شولای قالدولرینه سبب بولغان علما لر نی سز ملتکده فائده ایتو چیلر دیب ایتور اید کرمی؟ ۴۴ یوقمی؟... سز نی مین بلمیم، امامین اوزم ضرر ایتو چیلر، ضرر ایتو چیلر دیم. قیامت کونی شونڭ اوچون بیک زور عذابقه مستحق بوله چقلرنک، هر کوننی ماڭ مرتبه ایتکان تهلیلریده، ایرته کیچ اوقوغان وردلریده بولار نی بومسئولیه دن قوتقارماوند، هیچ شبهه یوقدر. هر نه ایسه باشلانغان اش بئکان اش دیگان کبک خاتون قز نڭ بروقت کشی بولولر نه زور امیدلر بار ایدی، لکین بو امیدلر ده قریغه چقدی. بزتلا گانچه آنا، حیثیتشرا تورغان قز لر مکتبنک اوقوله تورغان فنلرنڭ برسی ایتک ساناو، ایکنچسی

فلان

فلان آبزىنىڭ كىلىنىڭ ھالىن تىكشۈرۈ ، اوچىچىسى اوقى تورغان كىتابنىڭ چىقارغە نىچە بىت قالغانىن ساناب بىكاندىن سوڭ باشدىن بت قاراۋايدى . شونىڭ اوچون بوقىزلىرىشول فىلردىن بىكياخشى بىلسەلرە بىزگە كىرەكلى تىرىيە فەندىن بى خىرايدىلر . نەئىسە يىكرىمىچى عصرنىڭ يىكرىمىچى عصر ايدىۋىكى بىزدەدە بىلىگلى ايدى . ياۋروپا خلقى چىقىسىز تىلغرافلر ، تىلېفونلر اشلاتونى كىشى قىلىلر ، اما بىز آندىنك زور نرسە كىشى ايتىدىك . اول نرسە دىسىمى ؟ اول ايشانلىق !!! شوندى نرسە اول ، اگر اول بىر كىشىك بولسە دىيانىڭ ھەتەرقىياتى بىر ياقىدە تورىسون ! اول سىنغە دولت بىرە ! اول سىنغە درجە بىرە ! اول سىنغە كىرەكسە فاتحە آلا رىغە ئالۋچىلر گوزال گوزال خاتونلر بىرە ! ھاصلى جانىڭ نى تلى شونى بىرە ! ياۋروپا ىلماسى بىزنىڭ شىرق خلقىن ھىلە كار ، اوتىكون طائىفە دىيگان سوزلر ىنە مېن موڭارچە اوشانىمى ايدىم . موندىن سوڭ اوشاندىم ، اوشانىمى ھالە يوق . تىلېغراف بىرلن خلقى بىرلن سويلاشوبىكەنە بولە . بونىڭ بىرلن بوتون خلقىنى اوزىڭگە قول ايتوب بولە . موندىن زور تاغى نى اش بار !! ؟

بوياقىدىن اشلار شولاي بارىدە ، ادىيات آرزىنە بولسەدە تىرقى ايتە باشلادى . بلغارلر آراسىنە «مىجر» اسمىن كوتارلىك كىشىلر كورنە باشلادى . بىكياۋستا يازلغان بىك ماتورغەنە عىرتلى ھىكايەلر ، يابىسە بىك اۋستا يازلېاسەدە بىك ياخشى نىچكە قىلېلردىن چىققان رومانلر كورنە باشلادى . كىتاب نىشر قىلۋ ، كىتاب بىرلە ساتۋا ايتۋ ، مىلت اوچون بوتون جىمىيە بشىرە اوچون بىك فائىدەلى اش ايكىنلىكى سىزلە باشلادى . اولدە ايت ساتوب بىر وقتىنى ايت كىيىتنىڭ كىتاب كىيىتىنە آلىشدىغان كىشىلرگە باشقە ، كىتاپچىلر مېدانغە آتلىدى . فضائل الشھور ، قرىچە بوئىمى قىسراق دىعاسى ، فال نامە ، تاتلى تامر ، عطرىشە ماي ، دارچىن قايرىسى ، تىببىي ، شىمورت اۋنى ، كوكرت وشونىڭ شىكىلىلر بىرلن ساتۋا ايتۋ كىتاب سوداسى توگىللىكى بلىندى . خلقى آراسىندە آز بولسەدە ياڭغى ادىيات مېدان آلا باشلادى . لىكن مىلا تصوير قىلغان ھىكايە بولسە مىللار ، بايلر تصوير قىلغان ھىكايە بولسە بايلر ، آراسىندە يازدوماسقە كىرەك ، شولارنى بىترىگە كىرارك ، غارادىسقى غالاۋاگە ايتىك ! (بىزنىڭ خلقىدە اياڭ زور مىكمە غارادىسقى دوما ، اياڭ زور ھاكىم شىر باشلىغىدىر . ھتى قىطاي بىرلن ياپونىا سوغىشى وقتىندە دومانىڭ بو سوغىشنى توقتاتماۋى خلقى غە بىك عىب تويلىدى) شولاي ايتىك ، بولاي ايتىك ! كىك سوزلر شاپرالر شاپرالر ايدىدە ، ايكىنچى ياڭغى كىتاب چىققاچە توقتىلر ايدى . ھەر نەئىسە يازۋچىلر ھىمان يازالر ايدى . كىتابلر چىغە ايدى ، بىزنىڭ آبزىلر شولاي غلاۋانى كورە آلباينچە تورالر ايدى . اخلاق جەتتىن قزان خلقى تاغى آرتقە قالدىلر . بىك كىوب كىشىلر تەئىب اخلاق (اخلاق توزاتۋ) اوچون دىب تورلى طرىقتلرگە كىرسەلرە ، اخلاق كوندىن كونەتۋدە ايدى .

مۆشگە سېسى ھەر ناچارلىق نىياز اوقوغاچ بىتە، ايشانلار اوجماخ يولىن كورساتوچىلار، مسئلەلەرنىڭ بىك قاتى اشانوب، ايشانگە كىرگان كىشىنى قىر ناچارلىقلار قىلسەلدە، قىيامت كۈنىگە قوتلادى، اعتقادى اورنلاشتىغىدىن، ھەركىشى اوجماخ يولىن اورم بىلام دىگان كىك تىلاسىنى قىلوئىدىن ايدى. ھەك خەلق ھەر بولماغانغە بايلار اشىرلىكتىن ناچارلىقغە سالشالار ايدى، فقيرلار شۇندى كىشى آراسىنە توشوب اوزلارن اوزلار بىلمايچە ناچارلىق ايزلەر ايدى. پىچان بازارى خاتون قىزدىن واقى تويىك نرسە اشلاتوب كىسب ايتىكانگە كلاپوش، قالفاق آلمانغە، شول كىسبەكە توشكان بىر خاتوننى ايرىكلى ايرىكسىز فەخش بولىنە تارتەلر ايدى. بولار شەر خاتونلارنىڭ يۈزدە يىكرمى بىشچى بولوكى بولغانغە، شەر خەلق آراسىگە فەخش ھەيە درجەگە يىتىكان ايدى. مۇندىن يۈز يىل لك اۇرلار اچماگان بىرلىك خاتونلار اچە باشلاغان ايدى. مىرازاودلار، غاشىنىسارنىڭ كۈبىسى قزان مىسلمانلارنىڭ آقچەسى بىرلىك بايلىرى ايدى. شول يىللاردا سالا خەلق آراسىگە آرتق ياخشى بىرلىك بولماسەدە آلازدەدە انقراض غلامىلار كۈندىن كۈن كۈبەيە ايدى. بىرلىك قىلىنغاندىن، ھەك زراعت غلىمىن بىلماودىن تىماقلىرىن تويىدۇر اوچون ايرلار شەرلىكە نورلىسى نورلى قارە كىسبەكە ئارالە باشلاغانلار ايدى. خاتون قىزلار قىزانغە وباشقە شەرگە كىتوب آسرا بولوب نۇرە باشلاسدەلدە. بازارا آلازنىڭ كۈبىسى فەخش بولىنە كىتەلر ايدى. اوزىنبورخ، ترويسق، اورسق، خان كرمان مىسلمانلارنىڭ خاللىرى بوغىسدە كۈب آلا ايدى. اوزىنبورخ، ترويسق، اورسق قىزاق بىرلىك ايشانلىكانگە، آلاز بىرلىك ايشانلىكانگە آرتق بىرلىك ھەيكە بولماغانغە، خان كرمانلار ايسكىدىن روسلار بىرلىك سودا ايتوب سودا ھەيكە يىخشىغە معلوماتلار بولغانغە، بىرلىك ھەيكە بارالز ايدى. لىكن آلاز بولسدە اوزىنبورخ، ترويسق، اورسق خەلقلار آراسىگە يالقالوق، اشلىمايچە تىماق تويىدۇر اوي بىك ترقى ايتىكان ايدى، بوشەر خەلقلىرى بىرقاتلىراق بولسدەلدە بولاردەدە قزان بولاكى، فەخش بىك ترقى ايتودە ايدى. تىجارت ھەيكە دىخى آرتقە قالدى. چۈنكە ساتولرمىزنىڭ كۈبىسى اوز آلامىزدە اوئە نورغان ايبىرلر بىرلىك بولغانغە اوزمىز ياوروبا مودەلرەيە ايبىرلىكانگە، فقيرلارمىز روسلاردىن قالغان تالچوق كىيىملىرى كىيە باشلاغانغە، اشلاگان اشلىرمىز بىك آزاوتە باشلادى. قانۇننى قىر كىمىسە راسخودمىز شول قىر آرتقانغە كۈندىن كۈن فقيرلار بارا ايدى. ۲۰ نچى عصرنىڭ اورتالرىكلى ايرىكسىز مىسلىك كۈبەيىكانگە مىسلمان اوراملىرىك مىسلمان يورلىرى ساتلوب بىتماسەدە، ھەمىيىنىڭ دە اوستىنە خاتونلار ايسىنى بارلغان ايدى. بىر يورتەك احمەد جانوۋى، ايكىنچى يورتەك مەھمەد جانوۋى اوچىنچى سىكە آبدوللىنوۋى فامىلىلار يالتراب ياتەلر ايدى. ھەك شول خەصوصەك ياوروبادىن كىلگان، مىسشىرق اوزنىڭ قىزاق مىسلمانلار

مسلمانلری حَقْک یازغان سیاحت نامەسینە «مونڭغی مسلمانلر خاتونلرغە باشقە شرق خلقلری کبک قارامیلر. همه اشلرنک خاتونلر، کسبلرنک خاتونلردر. همک قرانک، مسلمان یاغی دیگان برییرده نیچە مەخلەدە، همه یورت مسلمان خاتونلرینگدر. بولار ایرلرننن مستقل یورتلر بنا قیلدروب ساتولر ایتدروب تورالر» سوزلری یازلغان ایدی. لکن زوالی مستشرق سیاحت نامەسینک هیچ برییرندە بو مسلمانلرنک ایرلرینک اشلری قایە؟ یورتلری قایە؟ کسبلری قایە؟ مسئلهلرین قاراماغانک اویلاماغانک ایدی.

بویللردە روسچە اوقوغانلردن، یایسەچیتکە علم آلغانلردن، شاقتی شاقتی اشلر چقدی. تورلی قئی، ادبی، تاریخی کتایلمیدانغە آتلیدی. بعض یاشلر ملننی انقراضدن قوتقارو اوچون بار قوتلری برلن تورلیسی تورلی اشگە توتندیلر. آوللرغە کیتوب خلقلری اوقونە باشلادیلر. شەرلردە فقیرلری تریبە قیلور اوچون جمعیتلر آجدیلر. آلا رە آقچە کو بایتور اوچون ادبیات آخشانلری تیاترلر اوینی باشلادیلر. حتی بارا تورلر قزانندن اورینبورغە اورینبورغدن ترویسق، اورسق، سمارا، استرخان و باشقە مسلمان شەرلرینە یوری نورغان تیاتر قومپانیەسینک وجودکە چیقادی. اور معیشتنرین بیک عبرتلی اوینلر اوینالا باشلادی. لکن موندنک آقچە جیموب بولسەدە، تیاتردن مقصود بالذات بولغان اخلاق تورلر تو زاتو مسئلهسی برده آله کیتمادی.

چونکە اولیراک مسلمانلر بارسەلردە بارا تورلر شرق معیشتن کورەسی کیلگان روسلرغە تیاترنی توترا باشلادیلر. روسچە بلگانلری روس تیاترلرینە، بلگانلری آت کیتلرینە بارەلر ایدی. نو عصرلرنک باشنبوق بلغارچە گازیتەغە احتیاج بیک یاغشی آکلانغان ایدی. شونک اوچون آکلانغانلری، آکلیم دیب یورگانلری، همەسی غازیته توروسندن اوپلیلر ایدی. حتی پروقتنی بر مجلسک آشدن سوڭ غازیته توروسندن کوپ سوز سویلانگچ بر نیچە آبزیلر غلاوادن صوراما قچیک بولغانلر ایدی. اولە شولای غللە نیشلاب قالدی.

روس غازیتهلرنک ملی لسانک غازیته گە احتیاج محاکمە قیلنە یاشلانیدی. نهایتنک غازیته سورایک باشلادیلر. پوچتە برلن کیلکان آقچینی اوزی قولین قویوب آله تورغان عبد الشمس خلفە گە بیرمادیلر. حتی خلفەنک کوبدن بالالر اوقوتوی معلوم، قران مدرسەلرینک بر سبک تحصیل قیلوی بیلگلی بولسەدە، بر اورندە تحصیل علم.. قیلماغان کشیکە آندی اش بیرلمی دیب، قاتی جواب قاتارلغان ایدی. یاغشی غنە آلات یولندن کوچوب کیلگان. چیتک کوش برلن ساتوایتوچی شاه ولیک سوزادی (۱۱۹) آغارغەدە بلیم نی اوچوندن بیرمادیلر.

حتی بو خصوصک آغای انی تاغی غلاواغە منما کچیک بولغانلر ایدیک، سایلانغان کشیلرنک بر سبک اچی بیک آورته باشلاغاچ ایرکولر توتندی بوغای دیب قاسیم شیخکە اتچ جیبار ویکتە

قوتلیدی. بارا تورا چپارراك کشیلده سوری باشلادیلر. آخرنک فقیرغنه یا کغی غنه اونو برسیئتیت بترگان بر مسلمان رخصت آلدی. قرانک «قaban» اسمنک ادبی فنی معیشت مسئلهلرین مذاکره قیله تورغان آتتهلق برگازیته میدانغه چیقدی. خلق آقربلاقبه گازیته اوقورغه اویرانه باشلادیلر. اوزاق اوتما دی شونین ئله قایدن برشا کرد چقیدک «آغای انی» بیک کولوب یازه باشلادی. حتی قورصاقلرینه چیکلی، آتاسندن قالغان داخاتولوبلرینه چیکلی قلم دن اوتکاره باشلادی. «بو مسلمان عیبن آچو، مسلمان عیبن آچو!» دیب خار چونیکلرده ایکی ده اوج چای آلوب خار چا ونیکچی نی اوزنک اوتروتوب بیکلرگه کیرا کلگین بیک سویلاسلرده، ایرتگیسون ایکنچی غازیتده شول سوزلر اوك چقفاچ بوتونلای قولسلتانلر. اوزاق اوتما دی «ایکنچی وهر» اسمنه بیک ساده برتله عوام اوچون تاغی برگازیته چقا باشلادی. بوغازیتنه آلوچی بیک آز بولسه ده بر آکلاغان بای ملای اتاسینک خلق نی تالاب میغان آقچه سی خلق غه کیتسون دیب گازیته نی بوشلیده بیک کوب تاراتدردی. قران خلقی برملت دییارگه یاری ایدی. اوزلرینک گازیتهلری بار، تیاترلری بار، خاتونلرینک یورتلری بار ایدی. شوشی بیک یامان، مکتبلر مدرسه لرده برده بوق ایدی.

ادبی لسان مسئله سی بته باشلاغاچ لساننک رسم خطی حقنک اوزون مسئله باشلانغان ایدی. بعضلری نی تاوش ایشتلدی شولای یازلسون، ایسکی یازو اساس توتلماسین دیلر ایدی. ایکنچی لری بزنک تلمزده ادبیاتنک ایسکی ادبیاتدن کیلوی یوغالما سین، ایسکی کتابلریمز ایسکی ادبیاتن اول وقتک بر نیکه باراما چاق شونک اوچون آلا رغه قارارغه کیراک آلا رغه موافق یازارغه کیره ک دیلر ایدی. یازهلر ایدی، سویلی لر ایدی. قچقرشهلر ایدی، اوزیوللرنک اشلر ایدی. ادبیاتن حقنک اوزون اوزون مقاله لر، محررلریمزگه آچی آچی لکن حقانی تنقیدلر، تیاترمزگه یول کورسته تورغان سوزلر یازله ایدی اوقوله ایدی. بوتون خلق آراسنده محاکمه گه توتوله ایدی. گازیتهلریمده تجاره مسئله لری آچق آچق محاکمه قیلنه باشلاغان ایدی. همه بیرده تجاره مکتبی تأسیس قیلو خصوصنده سوزلر آچلغان ایدی. بلغارلر آراسنده کوندن کون یا کغی فکر آرتک کوندن کون خلق تورلی فکرگه کیتوب، نقطه انتزاعندن یراقلنهلر ایدی. گازیته، رساله لر، آوزدن آوزغه سویلا گان سوزلر، نی قدرحمیه، حق پرور، محبه ملیه دن چقغان، فریاد فغانلر بولسه ده، نی قدر آچق، نی قدر آکلاشنر طرزده یازلسهلرده، آکلاوچیلرنک ععدی کوندن کون آرتسه ده، بازارلرده جمعیت اورنلرنک همه کشینک آوزنک «مله» بولسه ده، اشچی لربرده کورنما کانکه، بالفعل براشده یوق ایدی. شونک اوچون جدی ره ک کشیلر بوسوزلر، بو قچقرشلر، بو یازولردن بر نرسه چقماغانغه تاغی یا کغی

ياڭغى «قورچاق اوينى» لىكن آقتىغى قورچاق اوينى ، ساو بوللاشو منظرەسى دىب
 اچلىرىدىن كويوب ، تۈرەلرايدى. سويلانگان ساين سوز كوبيە، اويلانغان ساين اوى
 كوبيە، اولوم حالينە كىلگان ملتنى قاراغان ساين ، ياڭغى آورولر تابلە، آورو حقنە
 محاكەلرگە كرشولە ، قچقرشلە ، باقرشولە ايدى. نى دن بومستلە چقانلغى ، نىچك حل
 قىلغانى ، آوروغە دارو كىرا كلگى تاما خايلردن چەە ايدىك : مسكين خالسز آقتق سولو
 سىنەغى بلغار باباينڭ باشين آورتىردىن باشقە اشى بولمى ايدى. اول مسكين : «جىتار
 ايندى ، زىنار جىتار ، آقتق كونلرم ، آقتق ساعىنلرمىن گنە طىچ قوينىز ! سوزىڭنى ايشىتىم ،
 مېنى يىك قىزغانىز ايمىش ، يىك رحمت ، موڭغىچە سىزنىڭ شولاي مېنى قىزغانىز دىب يوروزىڭىز
 اوشانوب مۈنە تىرلەم ، مۈنە تىرلەم ، دىب توردىم . توردىم دىيورگە يارامى سىز آلداب توتىڭىز . سىز
 بولماسا ئىزىلكە مېن ايكىنچى دوقتورغە كورنور ايدىم . كورنماسام آورو ايكانمى بىلماينچە آقروتون
 آقروتونغە قارتايە قارتايە اولوب كىتار ايدىم . نى قدر وقتىدىن بىرلى چىرلى ، فلان دارو
 ايتارگە كىراك دى سىز ! اوزىڭىز دارو ايتىمىز ، ياپسە دارو دىب ئىللە نىندى آغولر بىرەسز ،
 مۇسكىنە بو فائەل بار ، مۇسكىنە بوسى بار دى سىز ، سىز آلدىسىز ! آلدىسىز ! سىزنىڭ دارولرىڭىز بىرلىن
 بوتون تىم جىراحتلىنوب بىتدى ، سىزنىڭ فائەل بولە دىب بىرگان نىسە كىز ھەسسى ضررغە بولدى .
 سىز مېنىم تىمنى گنە جىراحتلىندىروب بىرما دىڭىز ! بىگىراك يىخشى بولدىڭىز ! روھىنى دە تورتا كىچى
 بولدىڭىز ! «تەدبىب اخلاق» دىب مېنىم اوستىمە ئىللە نىندى قورتىلر بىيار دىڭىز ! اول قورتىلر بوتون
 تىمنى آشاپ بىردىلر ، قاراڭىز ، ھەنە حاضر يىرا كىمە يىتالر مېنى ھەمان توز ، اخلاقىڭىز تۈزلەدىسىز ،
 مېن اوزىم بودىر جەگە كىلگىڭىز سىزنىڭ سوزىڭىزنى تاغى تىكلىمىمى ؟ يورا كىمى دە آشوب بىر-
 سىلرمى ؟ ... عىب ايتماڭىز ايندى ، آنسى بولمى ! ... بو قورتىلر بىر تەرگە يارامى ايمىش ، الگارى
 بولارغە بىر دە يىك يوق ايدى دە ، يىك باخشى تۈرە ايدىك . اخلاقى ايدىكى ، توگلىمى ، لىكن سىزنىڭ
 كىك بوسى تىگە فائەللى ، بوسى اخلاقە فائەللى دىب فحش ، زىنا ، ايشانلق ، آغولرىن اچمى
 ايدىك ! عىب ايتماڭىز ! بو قورتىلر يىك كىك آشادىلر . مېنىم اخلاق دە تۈز الگاندىر ايندى ،
 مېن اول قورتىلرنى اوتىرما كىچى بولام ، تىمە بىر آرياش ايت تارتاسمى ! آلايدە اولورمىن
 ايندى ، اولسەمەك آزاراق كوڭلم تىنچىل قارتلىغىم آلدانلردىن اوچ آلب اولارمىن» دىب قور-
 تىلرنى قوارغە تۈتسە دە باباينڭ اعضاسىن آشاپ بىرگانگە ، ھىچ بىر اعضاسى قورتىلرغە قارشى
 حىركەت قىلورلىقى قالماغان ايدى . شونىڭ اوچون با باي سىلگىگان سايون قورتىلر باشە بارەلر
 ايدى . يورا كىنە قىرىتكانلر ايدى . باباينڭ بوسوزىن كىك كىشى قارتلىقىدىن دىب ، كىك
 كىشى آوروكىشى شولاي سويلوچان بولە دىب ، آنڭ اول سوزىنە قارامىنچە آنى قوتقارغە

دیب اوزون کیگاشلر. اوزون سوزلرگه تاغی کیتهلر ایدی. لکن اش همان بوق ایدی. ادبیاتم شولای بارغانده، باشقه اشلمز تاغی اوز کویچه کیلگانه، بزنگ بلغار باباینگ یاش وقتنده، تهذیب اخلاق“ اوچون استعمال قیله تورغان موزیقهسی نی درجهده ایدی دیسزمی! ڭله (صوت الملهی فسق، والتلد به کفر) دیسزمی، سرتلا سگزی ایتکیز، بابای آنی بیگ یارته ایدی. هم بابایغه یاش وقتنده قارتایه باشلاغاچ، اول بیگ فائک ایتکان ایدی. باباینگ اوزینکی بولغانغه کوره آڭارغه آنک بر او یونی، آنک قولعه بویلاب فرت دجله بویلرینه قدر اوزینک اوزون کویلرین کویلاب ساتوغه یولرینی، دونای بویلرینک فو بزین چلترو توب خلقی ایسین کیتروپ، آلاردن مال جییوب یروین ایسنه توشره ایدیده. مین شول بلغار مونی؟! شول میکاننی؟! اول وقتک همه بیرده مینم تازالیم اوستم باشمک یاخشیلغینه، قایتسام اویمک طنچلغینه ایسی کیتگان کشی بوق ایدی، حاضر نیندی بولغانمین. اوستیمه ڭله نیندی سهلهمه کشی کیمین کیینگانمین، الگارگی قزل یوزلر اورنده صارغایغان بیتلر بوغان؛ اویناب توره تورغان کوزلر اورنک امیدسز امیدسز قاری تورغان تیران تیران چوقلر بولغان، اوزون یوللردن قایتقاچ حال ایتارگه باته تورغان تیچ او یلرم قنداله بازی، قورت او یاسی بولغان، آنکده هرکونی بر آغاچی سنه، هرکونی اوستومه جیمیرلرگه یاقینلشه، هرکونی شولارغه قاراب یاش وقتلرنی ایسکه توشرم. قارتایدم، فقیرلندیم، آروغه سابشدم، دیب اوزینک حاضرگی حالی برلن ایسکی حالی آراسین چاغشروب قارارغه سبب بوله ایدی. بوموز یقه حقیقه اخلاق معلمی بوله تورغان نرسه بولسده، حقیق، «اخلاقنی تهذیب» اوچون شول موز یقه جیتسده، موز یقه غه خلقمزنگ نظری باشقارغانغه یعنی آنک اخلاق توزاتوچی ایکانلگینه اوشانوب شونک برلن فائک لنو اورینه آنی اوزین «اخلاق بوزوچی» دیب قارالغانغه، هم اخلاقه خدمت ایته تورغان کشی آراسنک آنی مکروه کورولگانگه، آنی اخلاق سز کشی لر قولینه توشورگان ایدی. همه بیرده موز یقه فحش ایسر تکچنگ عیپین قاپلارغه استعمال قیلو خلق آراسنده تاراله باشلاغان ایدی. موز یقه نڭ بواشین کورگاچ یعنی اخلاقه فائک ایتار اورنک اخلاقسنلغیه تارتا باشلاغاچ، موز یقه مطلق ضررلی حکمی چغارلیدی. شونک اوچون موز یقه اوزیک فحش خنمتچی سی بولدی. بلغار موز یقه سی شول قدر بلچراقلانغان، بلغار برلری شول قدر اخلاقسنر. لنغان ایدی، آلارنی بر مینوت تکللو بیگ آور بوله ایدی. شول سمبدن ملی تل، ملی ادبیات، ملی تیاتر، مسئلهلری آراسینه ملی موز یقه مسئلهسی کره آلمایغان ایدی. شول مسئلهلر برلن مشغول کشیلرده، مله نڭ ترقی سنه ملی موز یقلرنک کیرا کلکین، ملی روحنی صاقلاو ملی موز یقه اشی ایکانلگین. حاطرغهده کرتمی کیک اوتوب باره لر ایدی. بلغار خلقی نی قدر موز یقه سوییه تورغان

تورغان مەن بولسەلدە آلازغە كىرا گىچە قارالماغانغە، ھەم آلارنى بلونى جىنايت ايتوب سانالغانغە،
 اول ديوار آرتالرنىڭ غە قالغان ايدى. خاتون قىزمەدە موڭغار غە جىت تاغى آرتق بولسەدە،
 آلار دە ايزلوبىكە قالغانلار ايدى. نھايت اون طوقۇنچى عصر آخىرلىك موزىقە جىنايت توڭلىكى
 سويلانماسەدە، آق تون آق تون غە رەتلەنە باشلادى. قزانە مىكىن عارف اسمەك بركشى بلغار
 موزىقەلرىن نوتە غە سالە باشلادى، نھايت نى قىر ايسكى وياڭغى كويلر رەتكە سالىدى.
 بو كشى، بىلكە ياخشى توڭلىر، بىلكە ياخشىدىر، بىلكە موني علمالار ياراتىمى تورغانلردى،
 مىن آنسۇن بلىمىم، لىكن بو كشى مەن كە شول قىر خىمىت ايتىدى، مونىڭ خىمىتى مطلقا
 قىامتە قىر اونو تولىمايچىدۇر.

ياشاسۇن عارف مىكىن!! ياشاسۇن مەن!! تاوشلىرى بىزدىن بالالار مۇزغە، بالالار مۇزدىن آلارنىڭ
 بالالرىنە قىر، حاصلى اياڭ آتقى بلغار غە قىر آوزدىن توشمايەچك، آندىن سوڭ شوندى كوزل
 موزىقە قالدىرغى اوچون يۇرۇپالار آراسىدە اونو تولىمايچە قىر، موندىن سوڭ بلغارلر
 آراسىدە موزىقە ماشىنالىرى كورنە باشلاندى. بلغارلرنىڭ زالىك «ساقمار صوى» «تېفكىلى»
 «ئىللىكى»، «قران آلمان كوى» و باشقە كويلر ايشىتلە باشلادى. ايرلر مۇز قىلر مەھسەسى يوز،
 مڭ يىلدىن بىرلى بابايلار مۇز طرفىدىن اشلەنگان موزىقەنىڭ، بابايلار مۇزغە اويلاشقان اويلرى،
 بابايلار مۇزغە بىرگان خىللىرى بالالرىنە بىرە باشلادى. بۇدە بايلارغە غە مخصوص بولغانغە،
 عوام خلقى آراسىدە، ھەر قىزمەنچە غە توشوب بىيىرگە قوبىز اوينارغە ترشسەدە، ايرىكلىك بولماغانغە
 آلارنىڭ بىك آرنەھسى - خلق آراسىدە «آزغان» ملالر قارشىسىدە «آخوق» سوزى بىرلن تەبىر قىلىنە
 توزغانلرى غە فائىلەلر. ايسكىلىكى بابايلرنىڭ خىللىرىن آكلى آلەلر اوزلرنىڭ قايعو-
 لرىن تاراتا آلار ايدى. ادىيات بىرلن موزىقە مەننىڭ آناسى بىرلن آناسى ايكانلىكى ھەر
 كىمگە معلوم بىراش، تارىخ بىرلن مېت بىر حىقىقت بولسەدە، آنا نى قىر سىلامەت بولسەدە آناسىز
 بالا توماوى معلوم اش بولسەدە، آناسىز آناسىز بالادە زىندان توغان ايكانلىكى اوشانچىلى اش
 بولسەدە، مەننىڭ آناسى بىرلن آناسى بولغان موزىقە بىرلن ادىياتنى بىرگە تورغە تىكاش اوقتورغە،
 بىر سىنە بىرسى فائىلەت شىرگە، بىرسى بىرسى ساقلاشغە وەك قىلىشولرىن آلرغە تىلامىلدە ايدى،
 آلەلردە ايدى، شونىڭ اوچون بىزنىڭ كوئىكان بالامىز ياپسە تومايچى، تۈسە زىندان توواچىق
 ايدىك - بىزنىڭ يۈزىمىزنىڭ قىزار تاقچى ايدى. يىكەنچى عصرنىڭ باشلانە اون توۇنچى عصر دە
 قزانە موزىقە گوزلچە ترقى ايتسەدە، عموم فائىلەت تورغان بىرلر يوق ايدى.

بلغارچە موزىقە اخشاملىرى، كوئىسرتلر ھىچ ايشىتمى ايدى، شونىڭ اوچون آندى
 موزىقە ايشىترگە تىلانغان كشى، موزىقە بىرلن اوزىنىڭ قايعولرىن تاراتقە ترشقان كشى، اوزىنىڭ

قایغولر، مشققلردن، آیروب آلوب اوزینگه قارارغه تلاگان کیشیلر، موزیقه تڭلی تورغان اورن یوقغه، قایسی لوی فحش بیرینته بارالر ایدی، قایسی لری ایکنچی خلق موزیقه سین تڭلی لرایدی، قایسی لری قایغولرین یوتوب اویک اوتروب قاله لر ایدی.

یکرمینچی عصر باشک اوق موزیقه وادییات اخشاملری آچلوی ملاحظه قیلنه باشلادی. هم بر موزیقانت طرفندن ایڭ اول قرانک، آندن باشقه شهرلده موزیقه اخشاملری تأسیس ایتله باشلاندی. لکن خلق موڭارغه اولکی نظرن اوزگارتما گانگه، علما بیک تیرس تورغانغه بواش ترقی ایتله آمادی. باشلاغان کشینگ آقچه سی یوقغه، دوام ایتارگه آقچه کیرهک بولغانغه، کوب اوتماينچه بتوب هم عمر لر اوتله اوتله تاریخ برلن کوملوب «الگه ری بزدهده موزیقه اخشاملری بولغان»، ایکن دیب سویلارگه گنه قالغان ایدی. شول واقعه دن صوڭ موزیقه غه آرتق اهمیه بیروچیک چقمغان ایدی هم موزیقه اوزیک میدانغه چقوب اشک توتماغان ایدی. شونڭ اوچون موزیقه تاغی فحش اچینه چومغان، تاغی اوزینگ لطافت طبیعیه سنی یوغانقان ایدی. گازیتلرده آخرغه تابه موزیقه حقنک یازلغان مقاله لر کورنه باشلاسه ده، آلارده موزیقه کشی لری طرفندن یازلماينچه موزیقه حقنده معلوماتلری بار کشی لرگنه یازغان بولغانغه قیلدن چقماغانغه، خلق غه اول درجه تاثیر قیلمی ایدی.

خلق آراسنک موزیقه دن غارموننی، اسقریقه فلاننی شعر داتو بتماسه ده آلارنی نظافت طبیعیه لرینه قایتروچی لر کورنمی ایدی. شونڭ اوچون موزیقه مز کوندن کون تدن ایتله، کوندن کون ملی لکین یوغاته، کوندين کون خلق آراسنک اهمیتی بته ایدی.

رساملق بزنگ خلقده بولغانیده یوق ایدی - بتکانیده یوق ایدی. دینمزه ترسیم ممنوع بولغانغه می، ڭله اوزمزه رسملردن معنی آلورلق حس بولماغانغه می، رساملر یوق ایدی. رسملرمزه واق تویاک، مسجد صورتلری، حرم شریفی صورتلری، مکه مدینه منظره لری غنه بولغانغه، آلارده فوتوغراف برلن آلنودن باشقه، ترکلر یایسه عربلر طرفندن اشلنگان لر ایدی.

کتاب کیبتلر مزده: باشماق شریق، عصامبارک، قومعان، همک «یاهو یامن هو» دیب آهلر برلن یانه تورغان، کوزلرندن دریا کبک یاشلر آغا تورغان، صولاغان صاین آوزندن اوتچقه تورغان، «موئن کوڭلی»، اسمنک وشونک کبک لر میدانغه چقسه ده بولار رسم لر بیرره تورغان فائک فی حس آرتنرونی بیروارنینه اوزلر نوياسلاته، دنیا حقنک تورمش حقنک، یالغان او یلر برلن عوامنک باشن غنه توتوره ایدی. یکرمینچی عصر باشلارنک روس رساملری بلغار معیشتندن رسملر یاسی باشلادیلر هم روسیه ده، حتی یورپاده رسملرینڭ معنی لغی اوزینه بر تویلی لکی آرگیناللی - (оргинальный)

برلن

برلن بیک معتبر بولدیلر . خصوصاً «اورپهك سارغان بلغار قارچغینڭ قوناق سیلاوی»
 بر بلغار قارتینڭ ساتو سفرینه کیتیر آلدنن یول کیملری برلن بالالری خاتونی
 حاضر بولغان بر مجلسك «دعاقیلوی» «بر بلغارشا کردینڭ مدرسه پوچماغنه یلتری تورغان
 اوت یاقیتسینك کولماك اوستندنگنه یورغانین سالوب قاضی مطالعه قیلوی» «بر ملا قزینڭ
 چارشو آرتندن غنه اوزینك ایپداشلیری برلن آتالرنن قاچوب یازو اویره نوی» رسملری
 طبعی لرایدی، درستلر ایدی. بور رسملر اوللری همه مڭده اوزمڭڭ تورمشمنی کورسته
 باشلاقلری کبک، آرمزده شوندى اش که قابلیه لرمڭڭ درین اویاندر غده سبب بولغان ایدی.
 شونڭا اوچون یکرمنجی عصر اورتالرنك بلغارلردن رساملر چغه باشلانغان ایدی. همک میدانغه بلغار
 رسملری آتله باشلانغان ایدی. بور رسملر آراسنك بلغار قزلرنیڭ کیندر آغارتوی، بلغار یکتلرنیڭ
 تاو باشنك یاز کوننك سو تاشونك موزیقده اویناولری، آت آشاته تورغان مالایلرنك برهنگی
 پشرولری، خلق آراسنك معتبر بولغان، همک رسملرینده اعتبارغه کرکان ایدی. مونارغه باشقه
 اخلاق عالمنن، اخلاقسزلق منظره لرنن بیک کوب رسملر یاسالغان ایدی. قاره خلق، زمانه
 فکرینه آلوشقان خلق، بولاردن ضرر بولوی هیچ اویلاماینچه، اویلرینه تاغه، بالالرینه معنی
 لرین سوبلاب کورسته، باشلاسلرده، علماً طاققه سی تاغی بیک قاتی آیاقلانوب رسمنڭ
 حراملغی حقنك، دیوارلارغه ئلو یاراماوی حقنك، رسمنڭ کوڭل قارالتوی، فرشته قاچرو حقنك
 کوب سوزلر سوبلانوبکنه قالماينچه، مسجدرده وعظلر سوبلانوب، شول خصوصک کتابلر
 رساله لرده یازلدى. علمالر آراسنك یاری دیوچیلرده بولغانغه تاغی بر نزاغ قوبدی. «دین»
 مسئله سی مذاکره قیلور اوچون مجلسلر یاساله باشلاندى، یاڭغی قورچاق تویینه میدان تاغی
 آچلدى. یازلدى، اوقولدى، سویله ندی، قیقرشلدى، تاغی بر نیچمادی، مسئله شول کوینچه
 قالدى. لکن بوتاش رساملرغه شاقدی غنه ضرر بولدى. رسملری آزوته باشلادی، اوزلرینه
 خلقنڭ نظری باشقاردی. رساملقغه حاضرلنه تورغان یاشلرنڭ کوبسین آتاسی آناسی،
 قارنداش قبیله سی توقتاته باشلادیلر. توقتامانلرینه تاغی «بوزلغان» دیب قاری باشلادیلر.
 اوزاق اوتما دی رساملرم قایسی لری اولدیلر، قایسی لری تاق تویدر اوچون رساملقنی ایکنچی
 درجه گه قالدیریلر. نی بولسه ده بولدی، بر وقتنی مدرسه لر مکتبلر بتکان کبک، موزیقهمز
 اخلاقسزلقغه چومغان، کبک رساملرمزده بتدیلر. سز شول وقتده فنلر نی درجه ایدی، آلا رغه
 اعتبار بار ایدی می؟ فنی کتاب بار ایدی می دیرسز؟ بار ایدی. ۱۹ نچی عصرنڭ باشنك فنی ادبیات
 میدانغه چقغان ایدی. چغوی ایله بیک الوغاب قارشى آلماسه ده آقرتن غنه ترقی ایتکان ایدی.

مدرسه‌لر گه قاراساق آلا رده ده امید یوق اییدی. ایسکی مدرسه‌لر زمانه اوتته اوتته ایسکروب حربه حالینه کیلگانلر اییدی. بانی‌لری ۱۱۱۱ قچان اولوب بتکانیگه، مدرسه‌نک کیرا کینه‌وقف‌لر قالدیرماخنه، مدرسه‌لر، ۱۱۱۱ گهری تورلوق بولسه‌ده، بارا تورا، اولی ترانه‌لری عیلمدن چغوب، آندن سوڭ آشخانه‌لری یراقسزلوب، عمر اوتته اوتته توشه‌ملری، دیوارلریده بوزولوب، تورلقدن چققان اییدی. شونک اوچون تلار تلاماش بعضی مدرسه‌لریابلغان، بعضیلری یابلهاسه‌ده مدرسه‌لرنک بریاشنده‌غه توره باشلاغانلر اییدی. آڭغارغه باشقه‌ده اول مدرسه‌لرنک درسی اصلاح قیلنماخنه کوره، اصول تعلیم بیک ناچار بولغانغه، هم آندن تحصیل کورگان کشیلر بر نرسه‌گده یاراماغانغه، اول مدرسه‌لرگه کروچیلر کوندن کون آزابوده اییدی. بعضی مدرسه‌لرده یگرمینچی عصر باشلرنک اصلاح‌فلان دیگان سوز ایشته‌کاله گان بولسه‌لرده، بوسوزلرنی ایتوچیلر اوزلریده اصلاح‌نی دیگان سوز؟ مدرسه‌نی دیگان سوز؟ ایکاننی بلها گن کشیلر بولغانغه، فقط فونوغراق توسلی کشی دن ایشته‌کانیکنه سویلا گانگه، یایسه‌شولای سویلاو موده‌ده بولغانغه «مونه ۱۱۱۱» اصلاح کیرهک، آخرسی بز اصول جدید که انکار قیلیمیز، علمالرنی غنه سوکماسکه کیراک» دیب سویلانسه‌لرده، برنییه چقماینچه قالغان اییدی. یا ۱۱۱۱ بایلر، جمعیه‌لر، بومدرسه‌لرنی توزاترگه اصلاح قیلورغه آقچه‌ده تابا آلایلر هم چرگان فیکرلی علمالرغه سوزده آڭغارته آلایلر اییدی. آلاز همان شول قرون وسطی عادتیجه کتاب کوتروب «درسگه کردم» دیب یرونی بیک زورغه سایلر اییدی. یا ۱۱۱۱ کشیلر قیامت دن بیگرهک علم کیرا کلگیسک سویلاب بر برسین آڭلاشا آلمایانغه ایکیسده برسنه برسی قول‌سلته‌گانلر اییدی، شونک اوچون علمالر آلارنی کافر دیب، تگی‌لر علمالرنی دین قورتلری، دین بتروچیلر دیب یوریلر اییدی. مکتبلر اوللرک اصول جدید یا ۱۱۱۱ چققانک شاقتیغنه آچلغان بولسه‌ده، آلا رده اساسز بولغانغه، بانی اولو برلن یایسه معلمی کیتو برلن، یایسه حضرتنک سارقلرینک برهنلری بویل کوبایو سیبلی، ابرتای برهنلرنی شونده یابدره باشلاوی برلن بتگان اییدی. قزلر آبتایلرده اوقوب یورسه‌لرده مکتب اسمی بیررگه یارلوق قزلر مکتبلری بولغانیک یوق اییدی، بتگانیک یوق اییدی. شول سببدن بتون روسیه‌ستک براییک مدرسه‌گه باشقه، همه جمعیه‌لر اداره‌سند اوقولا تورغان دورت بیش مکتبگه باشقه، اوقور بیرلر یوق اییدی. حکومت مکتبلرنده تحصیل ایتوچیلر بیک آز اییدی. کویسی ایسکی تغصبلرنین قوتوله آلمایان اییدی، بعضیلر اوقوتورغه تلاسده‌ده آقچه یوق اییدی. شونک اوچون روسجه اوقو اینتلیگیتنی لرگه گنه مخصوص اییدی. آلا رده برملب یایسه اونلاب غنه سانالغانغه، اوقوچیلر شول سانلرنین کوب اوزمیلر اییدی. یگرمینچی عصرنک یارتیلرینه

یتدی. بلغارلر همان آقرنغه قایه بارغانلرین بلماینچه گنه، فی اشلاگانلرنی ده اویلاماینچه غنه، انقراض یولی برلن بارالر ایدی. مکتبنڭ ایڭ کوبسی بولغان آول خلقی، بعضسی بیر یتماودن، بعضسی بیریتسه ده، شهرلده توررغه قزغودن، تورلیسی تورلی یاقغه یخت ۱۷۱۸ گه تارالغانلر ایدی هم کوندن کون تارالوده ایدیلر. بونلر بیلگی آولک قارا اشدن باشلاپ میلیونشیك بوله چقلر ایدی، شونڭ اوچون همسنگده باشدوق میلیونلر برلن اش باشلارغه ۱۷۱۹ گه بولماغانغه، زاولرده آیین سیگرتنکه گه اشلب شول میلیونلرنی حییارغه باشلیلر ایدی. موندی بیرلرده بردن هواسی بولماغانغه، ایکنچی دن ۸ صومغه جماعتنی تربیه قیلو ایکمک برلن سودن آرتماغانغه، بولارنڭ میلیونشک بولوی همان آرتقه قالا بارسه ده، سلامتلیکلری کوندن کون کیموب، آخرندن وقتلی وقتسز براشکه یارامی تورغان قارنلر، یایسه اوزلرینده تربیه قیله آلمی تورغان غریبلر بولوب قالار ایدی. بوندی بیرلرده شوندی کیله چکده گی میلیونشکلر بیک کوب بولغانغه، هم فاتیرلر فلانلرده برگه بولغانغه، آندی جمعیتمی بیرلرده تارالوی طبیعی بولغان فحش، بولار آراسنک بیک ترقی ایتوده ایدی. بوفحشنڭ تارالوی همه رذالتنڭ باشی بولوب اخلاقنڭ بتونلای یوغالوینه سبب بولدیغی کبک، موندی باراقلرده فاجعه لرده بیک کوب بولوینه باشچی بوله ایدی. آلاز برلن گنده قالماینچه فحش بلاسی بولغان یوغوشلری چیرلرده سیفلیس (جزام) تارالوب اول کشیلرندن بالالرینه قارانداشلرینه، آشداشلرینه جهیلوب، همده آوللرغه قوناغقه قایتقاندن آول خلقلری آراسنده بولاکلر قالدرب، بوتون ملتنی سیفلیس گه وباشقه یوغوملی چیرلرگه اییارتب بترلر ایدی. وقتنک دوقترلرغه مراجعت قیلنسه، آلاز کیکاشلری برلن دارولانسه لر بلیکه بو آورولرده اول درجه بوتون خلققه جیلماس ایدی. بر دین دوقترلرمز یوقلقدن ایکنچی دارولرمز یوقلقدن، اوچنچی آقچه یوقلقدن، دوردنچی دین طبقه اوشانماومزدن هیچ آلازغه فارشی چارهسی قارالماینچه «الله ساقلاسه برنی بولماس ۱۷۱۹»، سوزلری برلن گنه تورلر ایدی. هم کوندن کون انقراض اورلغین چاچه بارالر ایدی.

موڭارغه باشقده، اوللری کیک هواده، تاماق تویدر، کوبایت آشارغه اویرنگان بر خلق بولوب، بردن هواسز بولمه لرده، ایت اورنیته قاتقان ایکمک لرگه کرشکانگه طبیعت لری کوتاره آلماینچه چاخوتقه، قاتار، بلیم، تاغی فی کبی آورولر برلن مبتلی لوب کوندن کون، اولونڭ عددی کوبابوده ایدی.

بر یاقدین جماعت تربیه قیلرغه حیثارلک اش اشلاو بیک آور بولغانغه، ایکنچی یاقدن کیرهک وقتنه حیوانلی اوچون خاتونلر تابو بیک جینگل بولغانغه، اویلاتو کیاوگه بارو

باروبیک سیرا کلنگان اییدی. عمری بونینچه اویلاماینچه ساقالی آغرغان قارتلر، همک کیاوگه کیتماینچه، کرچی، آشچی، تگوچی یایسه بوتونلای ساتوچی بولوب عمر اونکارگان قارچقلر، همک شولارنڭ یولی برلن باره تورغان خاتونلر، شولار یولی برلن بارغه سبق آلوب کیله تورغان قزلر، یکتلرنڭ ایسابی حسابی یوق اییدی. بواشلرنڭ بیک کوبایوینه نکاح طلاق مسئلهلرینه کیرهکی قدر اهمیت بیرلمدگی، آلاغه بر اویونچق غنه ایتدروب قارالدغیده بیک زور سبب بولغان اییدی. شونڭ اوچون بولغان اویلانوده، کیاوگه باروده ایکسینڭ برگه تورر اوچون قیلغان وعدهلری بولماینچه، برتورلی مجوسلک عادتلرنندن گنه ایتدرلگان براش توسلی گنه قاراله اییدی. همک فامیلیا تورمشینڭ دوامینده سبب بولمی اییدی. نکاحنڭ طلاقنڭ بوتولیسین خاضره بتر و ممکن توگل اییدی. چونکه آلاخاضر بوتونلای اورنلاشوب بوتوب، بزنڭ گنه آلامزده ملی عادتلرندن سانالغان اییدی. بواشلرنڭ باشلانوی اون طوقنجی عصرده غنه بولسده، اول عصرنڭ علماسی، اداره روحانیه سی موڭغارغه اهمیت بیرمادکلرنن بواش، جراختکه قونغان میقروب کبک، تیز عمرده بیک کوبایب، بوتونلای قانمزغه قدر قوشولوب کیتکان اییدی. شول سببیدن بالا تابو، بالا تربیه قیلو، بیک سیره ک اییدی. چونکه آنندی بالالرنی تابوده، آنالرینه بردن تابو مشقتی، ایکنچی دن تربیه قیلو مشقتی، بولاچق بولغانغه، ایکی مشقت دنده بر یولی قوبتلور اوچون، تابماس اوچون، ئله نیندی آغولر اچهلر اییدی. بو آغولر کوب وقتده اوزلرینه بیک قاتی تاثیر قیلوب، شوندی خاتونلر آراسنک اولوک هم غریب بولوب قالونڭ ایسابی حسابی یوق اییدی. بعض یاشره ک لری اوزینڭ یوکل بولوین بلمی قالغانلری، یایسه، اچکان دارولری فائەلی بولمغانلری تابقاله سهرده، بالالرنڭ کوبسی ضعیف تووا اییدی. همک تاغیک تربیه گه جای بولمغاچ یاسولرگه تاشلنه، یایسه (اوزمده آنندی یورتلر سالو حرام بولغانغه!!) روسلر طرفندن یاسالغان یورتلرغه ارغتلنه اییدی. شول اشلر سببلی کوندن کون اولوچیلرنڭ سانی کوب بولسده تووچیلرنڭ عددی کیموده اییدی. بواشلر بزنڭ انقراضنڭ سببی ایبوگین بلیگان کشیلر آز بولماسه لره آلارده برنی اشلی آلمی لراییدی. بتمه زدیب فریادلریازب خلق آراسنک تاراتلر، اییدی. لکن اوقوماغان خلق، اوقوغان بولسده شول درجه اخلاقسنلغان خلققه، شوندی رسالهلر برلن گنه تاثیر ایتونڭ هیچ امکانی یوق اییدی. تاغیده تاثیرلنسه لر هم محررلرنڭ سوزلرینه اوشانسه لر نیشلاسونلر؟! همه سی تاشلاسونده کیتسونلرمنی! قابه کیتسون؟! نیشلاسون؟! نی برلن تاماق تویدرسن؟! ایکنچی زاؤودقه کیتسونمی؟! ئله تاغی بربر شهرگه دؤورنقی بولوب کرسونمی؟! ئله برروس آولینه خدمتچی، کتوچی بولسونمی؟! بولای ایتسه نی

چغار سوڭ؟ شول اولولر شول آورولر، شول ایزولر بته رمی؟ هیهات! هیهات! اون توقزنجی عصرده کوز یاشلری برلن یغلی یغلی ایتنکان کشیلرنی، هیده خلققه شول حقیقتنی بلدررگه ترشقان محررلرنی، علمالرمز «تقدیر» گه اوشانمی لر کافر دیب، بایلارمز آلا آرندن بارب، یار یافاسینه کیلوب جیتکان ملتیزنی تگیلر سوزی برلن توتوب آلماینچه، یار آستینه تور توب توشردیلر. یارنڭ توی یوق ایکانین بیلگچ توشوچیلر توشماسکه دیمناگان کشیلرنڭ سوزی درست ایکانین بلسه لرده، کیری قایتورغه یول تابا آلماغچ، هیده یار باشندن قاراب توره تورغان کشیلر آراسنک بولاری قیزغانب کوز یاشلاری برله یغلاوچی تگی کشیلرنی، هیده بولارنڭ مته کلی، مته کلی کیتولرندن کولوب توره تورغان چالملی افندیلرنی کورگاچ، توبهن تابه کیتکان سایون لعنت اوقوسه لرده، اولگاچ توبه قبول بولمی دیگاچچه بریغلاغچ تورو فکریده اوی کوینچه گنه قالغانغه کوره، منه آلماینچه توبن کیتوگه دوام ایتنکانلر ایدی. بویغلوچیلر نڭ کویسی مته لی مته لی باشلری ایلانوب بئکانگه، اوزلرنڭ قایه ایکانلکلرین کوررگه کوزلری تومالانغانغه، قایه باراچاقلرین، آنده نی بولاچاغین، اویلا رغه ذهنلری چوالغانغه، گویا تویغه بارغان توسلی کوله کوله بارارلر ایدی. بعضیلری بارغان سایون یوللری قارانغلاناچقلرن، نهایت بوتونلای کوزگه تورساڭ کورنماسلک برقارانغی غه بارب چغهچقلرین بلسه لرده، آلا رده کیری قایتنه آلمیلر، اوزلری گنه قایتنه آلسه لرده باشقه لرنی قایتاره آلمی لر ایدی. شولای کیتکانلر ایدی. باره لر ایدی. اوچینه چققاچچه بارهچقلر ایدی. یگرمنچی عصرنڭ آخری جیتنه باشلادی. بو عصر برلن بزناڭده بیک کوپ نرسه مز بتدی. گازیتهلر مز بتدی، محررلر مز بتدی، بتماسه ده یگرمنچی عصرنڭ باشلارنده غی کبی قابلیت درد برلن یازغانلری قالمادیلر.

باشقه خلق لرده هر بیرده آلغه بارو کورنه ایدی، همه خلق شونڭ اوچون عید یاسیلر ایدی. اما بزنیشلی ایدک.؟ نی اوچون؟ عید یاسی ایدک. بلمیم ڭله باشمز تنچ قالدی ایدنی، یوقلا غان یاق برلن تیک یوقلاق دیب در. نی بولسه ده بزناڭ اشلر مز همان آرتقه باره ایدی. بو عصرنڭ باشنک بزده برده باغغی اش بولمادی. خلق همان تاراله باره ایدی. صالاخلقلری زاودلر، فابریکالر غه کوچه باره لر، شهر خلقیک واق تویاک تالچوق کسبی برلن قاره اشکه گنه قاله باره لر ایدی. مونه تاغی بر مجتسز لک. قزانک بر مسلمان خارچونه سننن بر آورو چقدی. بو شونک غی برشا کرد برلن ایدر مدرسه گه کوچدی، همک نومرده غی کشیلر آرقلی اوللرغه، هم شونک ده زاودلرده اشلی ترغان کشیلر آرتندن زاود، فابریکا مسلمانلرینه تارالیدی.

بو ڭله

بو ځله نیندی بر چیر ایدی، یوغوشلی ایدی، بیک تیز اوتره ایدی. تاغی عجب شولسی،
 بو مسلمانلر آراسیندن چقغان ایدی. هم شولار آراسینک غنه پادشاه لقی سورهایدی، بر قزانک غنه
 هر کونئی یوزر مسلمان اوله ایدی. بولای غنه قالمادی اورینبورغ، استرخان، اوقا مسلمانلری
 آراسینه ده کوچدی. همه ییره ده شول بولدی، همه ییردن خبر تری تری قورقینچی سوزلر کیتردیلر.
 حکومت بونی بتررگه بیک اجتهاد قیله باشلادی. ځله نی قدر دوقتورلر چغارلیدی.
 بالنیسه لر آچلیدی. لکن آوروغه همان چاره یوق ایدی. چونکه آوروڭا نی ایکانلگی
 همان کشف قیلنغانی یوق ایدی. آخارغه قارشى چاره سی ده تابلغانی یوق ایدی. ځله نی
 قدر ییره ده، ځله نی قدر جمعیت طبیه لر بولسه لره، ځله نی قدر پروفیسرلر شول مسئله برلن
 مشغول بولسه لره، هیچ فائک چقغانی یوق ایدی. مسلمانلرڭ اولوی همان کیمیمی ایدی.
 نهایت بر بلغار دوقتوری بو کونگه چه طبک معلوم بولماغان بر یوغوشلی آورو ایکانلکن
 اثبات قیلیدی. همک بزڭ معیشتنر آنڭ میقروپلرینه بیک فائکلی بولغانغه، مسلمانلر آراسینک
 غنه شول قدر ترقی ایتوین بلردی. هم اوزاق اوتمادی ځله نیندی ایسکی څستوچنی دارولر
 کبک بر دارو کشف قیلیدی، آورو نی آزیته باشلادی. همه ییره مونڭ دواسی استعمال قیلنه
 باشلادی. لکن بوییک اوزاق اوتکاکچ بولغانغه بلغارلار ده غی اولوم نڭ ایسای حسابی یوق ایدی.
 آورو یاز کونی باشلانوب جای بوی پادشاه لقی سورگانگه بلغار خلقینڭ یارقی سین اوتروب بتررگان
 ایدی. مونڭ قالغان یارتسی نڭ ۳۰ فائض، آتاسز آناسز، قارانداسلر قبیله سن قالغان، یتیم
 بالالار یارتسی اشکه یارامی تورغان قارت قوری ایدی. بلغار خلقی شول قدر بیکان ایدی. هیچ ایتم
 بتررلک توکل ایدی. موندن اوچ آی الک کورله ب تورغان اوللر. زاولدرنڭ باراقلرین
 توتورغان بلغارلر، شهرلر نڭ دؤورنیک، ایز ووز چشیک، شویتسار وظیفه لر نی ایفا قیلغان مسلمانلر،
 بیکان ایدی. بازارلر، یارمینکالرده واق توپاک، سایاق ساندراق، ایسکی موسقی برلن ساتو ایتکان
 خلقلر بردن جیر اوبقان کبک بولغانلرده بیکانلر ایدی. اوللرده یابلغان اوللر، آتاسز آناسز
 قالغان بالالار، اوغلسز غریب قارچقلر، ایرسز قالغان خاتونلر، خاتونسز قالغان ایرلر نڭ
 ایسای حسابی یوق ایدی. بلغار خلقی آراسینک هیچ بر آورو کرمه گان بورت یوق ایدی.
 هیچ بر قایغو کرما گان اویده یوق ایدی. مسلمانلر نڭ غنه قیلنغان بلغارلر
 قزانک، اورینبورغ ده، اوفاده، استرخانک، سیمی پولاتک، اورسک، ترویسق لره،
 هم باشقه بلغار بولغان شهرلرده، اولک اوراملر بوش قالغان. مسجدلر محلّه سز قالغانلر، مدرسه لر
 مدرسسز شاگردسز قالغان ایدی. قزان اورینبورغ و باشقه بعض شهرلرده خلقی بولماغانغه
 بعض مسجدلر ده نمازلر اوقولمی باشلاغان ایدی. بلغارلر نڭ غنه قیلنغان بلغارلر

بر بارلش

شونڭ اوچون اول مسجدلرنڭ باره توره برخراب بولونك هيچ شهه يوق ايدي. بو اورو، بويلا خلقنڭ قوتين آلغانغه، بيك كوبسينڭ تورمشن بوتونلاي غيرتين قايتارغان ايدي. بيك كوبسينڭ اياڭ ياقين كشيلىرىن، خاتونلىرىن، ايرلىرىن، بالالىرىن، آتا آنالىرىن، دوستلىرىن آلوب كيتكانگه آلار برلن برگه فاميلياسعادي، تورمشن قزقلىرىك بتكانه كيتكان ايدي. شونڭ اوچون هر بر بىلغار، آور طبيعتلى، هر نرسه گه بي اميدانه قارى تورغان، دنيادن بوتونلاي اميد اوزگان ايدي. هر برسى «اولمه گانگه تورمزمز ايندى» ديگان كبك گنه ياشى باشلاغان لار ايدي. شونڭ اوستنه همه ييرده قويقان ميراث مسئلهسى. قالغان براوچ بىلغار خلقنك قرق غه ياروب بترگان ايدي. توغانلار، توغانلىرى برلن، آنالار بالالىرى برلن، خاتونلار ايرلىرى برلن ميراث اوچون تارتشهر ايدي. بولارنڭ ميراثلىرىك نى قدر كچكنه بولسه نزاغسى شول قدر زور ايدي. بر ساماور مسئلهسينڭ تاوشى كوگكه چغه، بر تون تاوشى ده محكمه دن محكمه گه كوچوب ئىله نى قدر خلقنڭ باشين ئه يلاندره ايدي. بر كچه دعواسيك نى قدر كشيلىرنڭ آوزلىرىن بورونلرىن قان ياسى ايدي. تاوشنڭ قچقرشڭ ايسابى حسابى يوق ايدي. محكمه لرگه ييرلىگان عريضه لرنڭ، حكملرنڭ ايگى چيگى يوق ايدي. هر كشيىنڭ، محكمه ده اشى بار ايدي. هر كشيىنڭ برىسك آلاسى بار ايدي، هر كشيىنڭ ايكنچى سينه ييرەسى بار ايدي. حكومت بو اشلىرى قارار غه خصوصى حاكم، خصوصى محكمه لر آپسەده، اشناڭ چاماسييك يوق ايدي، رەتيك يوق ايدي. اخلاق بوزولغانغه يالغان شاهدنڭ ايسابى حسابى يوق ايدي. ايكي ياقا دعوالرن يالغان شاهدلر برلن آنطلر برلن اثبات قيله لر ايدي. هر كشى اوزينڭ خالفينڭ شاهدلىرىنڭ يالغان گواھلىقلىرىن ايكنچى گواھلر برلن اثبات قيله ايدي. تگى سى بو گواھلرنڭ آقچە غه ساتولورن آقچە آلغان وقتك بولغان كشيلىر برلن بيان قيله لر ايدي. هيچ اوچينه چغو ممكن توگل ايدي. حكومت مأمورلىرى، حاكم لرنى قدر رەتلەرگه تلاسەلر ده، هيچ فائىل ايتە آلماغانلر ايدي. اوچ يىلدىن سوڭ ده شول ميراث نزاغلىرى دعوى كوينچە قالغان ايدي. آخر دن حكومت، دوحونوى صوبرانيه غه بو اشلىرى قارار غه قوشىدى. اول برده وقت اونكار ماينچە بر سىركولار تاراتوب دوحونوى صوبرانيه نڭ ميراث نزاغلرن قارار غه مآذون ايكانلگن بىلگرتدى. هم بيك تيز اشلىرى قارار غه باشلاب ميراث دعوا چيىلرنڭ بعض سينه بر آطنه، بعض سينه ايكي اوچ آطنه، آلتى آطنه قدر نفل روزه برلن جزا ييردى. اولومدن قالغان ملالار غه، آخوندىلر غه صوبرانيه نڭ امرين توتور غه بيك قاتى بيوردى. نزاغلر تاغى كوبايدى، اورە توتىدى، اورە توتمايدى، ملا آنى توتمايدى، فلاننى توتىدى نزاغلىرى قوشىلدى، صوبرانيه هيچ قورقماينچە ملالار، آخوندىلرنى روزه برلن جزا قيله باشلادى. بواشنىدن سوڭ ميراث مسئلەلىرى

مسئله لری تاغی اهییه برلن تیکشرله باشلاسهده، اول وقتک صوبرانیه نڭ ادارسنى بولغان سیکسان مڭ آتنه روزه تارالوب بتکانگه نیشلرگه بلماينچه اولک آبدراپ قالغان ایدی . بومسئله لر شولای یوروب بر تورلیک حل قیلنمغان ایدی . بوسی شولای بولسهده، خلق ده تاغی زور مسئله بار ایدی . شول قدر آتاسز، آناسز، تربیه چیسز، قالغان بالالری آشاتورغه کیندرورگه کیرهک ایدی . بومسئله بیک آور بولوب هرکشینڭ آوزینه کرگان ایدی . لکن نیچک یاردم قیلورغه، نیچک آلارنی تربیه قیلورغه مسئله لری هیچ حل قیلنغانی یوق هم حل قیلنه چقده توکل ایدی . چونکه بولارنی تربیه قیلورغه ځله ځله قدر یایلق، ځله ځله قدر غیرت، ځله ځله قدر اورون، کیرهک ایدی . بزده برسیک یوق ایدی . حکومت طرفندن، وخصوصی تأسیس قیلنغان جمعیه لر قاراسه لرده، بلغارلر آلرغه بیره سی کیلی ایدی . شونڭ اوچون یازه بلیگانی یازو برلن، سوبلی بلیگانی سوز برلن، اشلی بلیگانی اش برلن، شول مسئله گه خدمت ایته باشلادیلر . یا ڭغادن حمیه آوینادی . یا ڭغادن گازیتلی ژورناللر، یا ڭغادن ادبیات نشر قیلنه باشلاندی . فقیرلر فائک سینه تیاترلر، موزیقه اخشاملری بیرله باشلادی . جمعیه لر تأسیس قیلندی . همه بیرده شول مسئله ، همه بیرده یاردم تاوشلری ایدی . اوزاق اوتما دی اورینبورغ قزان کبک شهرلرده عاجزخانه، یتیم خانه لر آچلیدی، همه بیردن کررگه تلاوچیلر عریضه لر، اوتنچلر برلن مناجت قیله باشلاندی . اوزاق اوتما دی، زور جمعیه لر یاساب آچدیلر . ریچلر سویلادیلر، آشادیلر، اچدیلر، برسن برسی ماقشادیلر، آخردن بویلغه دورت بالا آلورغه حکم ایتدیلر !!! شول مجلسدوڭ رئیس جمعیته نڭ دژورنیگی نڭ اوغلی برلن، سیکریتارنڭ یراققنه بر قارانداش بالاسی نه باشقه ایکسین سایلان آلدیلر . مڭلر، یوز مڭلر محتاجلرغه ارون کیرا کلگی بلندی . قچقرشلدی، باقرشلدی، سوگوشلدی، ماقشاشدی، آخردن دورت بالا آلندی ! یارب بونی اش ؟ نیک بز بولای ؟ موڭغارغه سبب نرسه ؟ بلیم، بلیم !! شونڭ اوچون ایرکلی ایرکسز مڭلر چه بالالر روسلرغه قوشلوب کیتارگه، ومڭلر چه ایر بالالر ساؤلچی ژولک بولورغه، مڭلر چه بلغار قزلری قاره ساچلری، مایلی کوزلری، کباری قیافتلری برلن تماقلرین تویدرر اوچون، عرضلرن ناموسلرین، عفتلرین، صاتورغه مجبور بولیدیلر . همه بیرده شوندی کشیلر بولدی . گازیته لرده ملاحظه لر یازله باشلاندی، شولارنی قوتقارغه ځله ځله قدر جمعیه لر آچلیدی . لکن نی چقدی ؟ ایکی اوچ نهایتی اونغه قدر کشیلرنی تربیه دن یا ایسه قوتقارودن اوزمی ایدی . بوسان، بو یاردم، محتاجلر سانینه قاراغانک دیکگزه گی تاچی کبک بولغانغه، هیچ تأثیر یوق ایدی . آخردن موناردنک آردیلر . گازیته لر باشقه مسئله گه بورولیدیلر . تگی لی خلق آوزنکده اول سوز بته باشلادی . خلق اول اشکه شول قدر ځیلاشدی - اول عیبکده سانالمی باشلادی . آندی

بیلک لیدی

قۇلر، آندى يىكتىلر، ھروقت آندى توكلىرى بىرلن قاتشقانغە بولۇنڭ آچقان جىمىيەلىرى بولمىسەدە بىك كۆپ كىشىنى اوز مىسلىرىنە كرتەلر ايدى. شونڭ اوچون فەش عادت حكىمىن آلمان، يوغوشلى چىپىرلەدە قالغان يارتى خەلقىنى قاپلاغان ايدى.

يىكرىمى بىرچى عصرىڭ يىكرىمى بىشچى يىللردىن خەلقىدە تاغى آرتق بىرچىمى، آرتق بىر غيرت مىدانغە چىققان ايدى. ئۇلارنى قىدىر مەكتىپلەر، مىدرىسەلەر ياسالغان، خەلق آراسىدە خەلق آڭلارلىق درجەدە كىتابلەر گازىتەلەر نەشر قىلىنە باشلاغان ايدى، خەتنى مۇنڭ بىرلن گە قالمايىچە اون توقۇنچى عصر، يىكرىمچى عصرىڭ اولوغلىرىنە ھىكل قوبۇدە ملاحظە قىلىنە باشلاغان ايدى، بوتاش تاغى بىك زور ايتوب اعانلەر جىيىو غە قىدىر يىتىككەن ايدى.

لىكن بو قالغان خەلق كۈندىن كۈن كىمى بارغانغە، كۈندىن كۈن يارلىلانە بارغانغە، بولۇنڭ بو غيرتلىرى، بو خەمىتلىرىك وقتلى كىلىگەن بىر بىزگەك آوروپىغە بولغانغە، آڭ تەتۈينەدە وقت يە باشلاغانغە، گازىتەلەردە بومستەلنى سىراكتە باشلاغانلەر، خەلقلىرىدە اول قىدىر سويلامى باشلاغانلەر ايدى. بارە تۈرە آق تەنغە بىتە بىتە بىتونلاى بىتكەن ايدى، باياغى غيرتلىرى، باياغى خەمىتلىرى ۵۰ نچى يىلغە قىدىر مەلە دىپ ايتكەن تۈرسەلەردە، شول يىللەردە دوم سۈنگەنلەر ايدى. ياڭخادىن مىدرىسەلەر يابىلغان ايدى، ياڭخادىن مەكتىپلەر بىتكەن ايدى، ياڭخادىن گازىتەلەر ژورناللەر توقتاغان ايدى. ھەمە يىردە بىر سكونت ھەمە يىردە بىر مۇڭلۇق سۈرە باشلاغان ايدى. خەتنى شول يىللەردە چىققان بىلغار كۈبلىرى سوڭ درجەدە مۇڭ، قاينغۇلى ئۇلار نىندى ئامىدىنى بىرە تۈرغان ايدى. ايرىگەك اولەسىن سىزىنگەن خەستە كىك ياق ياغىنە مۇڭ مۇڭ قارى باشلاغان ايدى. ادىپلەر مىجرلەر كۈبىسى اولوب، اولىگانلىرى روھا بوتوب مەنەز جانسىز درجەسىنە يىتكەن ايدى. فقط شول يىللەردە غە چىققان جعفر اسمىلى مۇرخ ھىچ آرىمى ايدى. تارىخى ھەكايەلەر، تارىخى كىتابلىرى يازوب مىدانغە كىترە ايدى. لىكن بۇدە بولۇنڭ اولىكى راھت ھەملىرىن ايسىنە توشروب بۈكۈنگى خەمىي، آورو، قىزغانچ، ايانچ، خەللىرىن چەشتىروب قاينغۇتۈن باشقەغە، اوزىنىڭ خەلىنىڭ ئامىدىسىزلىكن بىلەردىن باشقەغە يارامى ايدى. جعفرنى قىدىر ادىباتكە خەمىت ايتسەدە، نى قىدىر اولوب بارە تۈرغان خەمىتىن اويانۇرغە تىرشسەدە، ايسكى ادىپلارنىڭ رەسىملىرىن تاراتوب، تىرشسە خەللىرىن يازوب، خەلقىدە مەلە فەكرىن بىر مەسكە تىرشسەدە، مەكتىپلەر، مىدرىسەلەر بىتكەنگە بالالارنىڭ تۈۋى سوڭ درجەدە بولغانغە، ھەم تىرىيەلەرنە ھىچ ھەمىيەت بىرلىك غيرت قالغانغە، خەلقنىڭ كىمىنىڭ ھىچ ايسابى يوق ايدى. امراض سارىيە شول درجە تارالغان ايدى نىندى پاك كىشىگەدە ئاناردىن قۇتۇلۇپ كىتەن ايدى. چۈنكە ورثى بولۇپ بىك كۆپ بولدىغى كىك دوستلىرىدىن ايدىلارنىنە، ايدىلارنىدىن

ايدىلارنىنە

اییداشلرینه اییروندن هیچ ساقلا نوره امکائی یوق اییدی. حکومت بولرئی بترمک اوچون جمعیهلر آچوب، بالئیتسلر آچسده همان فائک یوق اییدی. چونکه توغان بربالا آورو تووا اییدی. آورو توماسه آتاسندن اییاره اییدی آغاسندن توپاسندن اییاره اییدی. شونڭ اوچون حکومتڭ خصوصی کشیلرڭ عاجز خانهلری، بو آورو دن اعضالری چری تورغان قاترلر، قارچقلر، یاشلر، بالالر برلن تولغان اییدی. اول خلقی بیک آز قالغانغه، آلرده شول آورو بیک تارالغانغه آلارده آقرتنغن شم کبک تیک تورغانه اروب بتهلر اییدی. فحش خانه بلغار قزلردن، حبس خانهلر بلغار یکتلردن بوشونه باره اییدی. نهایت یکرمی برنچی عصرڭ آخیرینه یته باشلادی. جعفر همان یازسده، همان الگهرگی اخلاقمرئی، عادتلرمزئی یوغالتماسقه ترشسده، خلقڭ عادتینگنه توگل اوزلریک بته اییدی. یکرمی برنچی عصرڭ ۹۷نچی یلنک بولغان عمومی تحریر نفوسک جعفر روسیهده ۳,۸۰۰ بلغار بارلغین بلدی.

روسلر شول اشلرئی اشله گان وقتده بژڭڭ جعفر آبزیده هر وقت اوز اشنده اییدی. اول بلغار خلقینگ منقرض بولوینه تمام اوشانغانغه * آلارڭ قالدرغان اثرلرین حییهرغه توتونغان اییدی. شونڭ اوچون اول ایدل بویلاب قزاندن آلوب استرخانغه قدر کیتکان اییدی. استرخانڭ خرابه مسجدلرین، تاریخ جمعیهلری اوز ادارهلرینه آلوب اوستلرینه قای وقت سالمانلغین، کملر بنا قیلغانلغین، نیچه عصرلر عبادت خانه بولغانلغین، قایسی یلک خلقی بتوب تاشلانغن، همهسن یازغانلر اییدی.

مدرسeler تورلیسی تورلی نرسه گه گهورلگان اییدی. بعضلری یتیم خانه، بعضلری عاجز خانه، بعضلری ناچلیژئی دومار بولغانلر اییدی. استرخانڭ مشهور زیارتلری، زیارة اوستنکگی چار دوغانلری، احاطهسی همهسی تاریخ جمعیتی طرفندن قاراله اییدی. بولارغه مخصوص فاراولچی لر قویغانلر، زور زیارتلرگه کم زیارتی ایکانلگین، قای وقت تووین قای وقت اولوین، نیندی خدمتده بولوین، نیندی یاخشیلر قیلوین یازوب قویغانلر اییدی. جعفر افندی همهسین قارادی، همهسین کوردی همهسی برلن قلبا سویلهشدی، همهسینڭ کوز یاشلرینڭ آغوین اوز کوزندن یاشلر آغازه آغازه تکلادی. مسجدلر - نیک بولای ایتدڭز! بولای قالورغه بولساق بزئی سالماو کیرک اییدی، ئییسوز بزئی کیرا کلکمز اوچون سالماغان ایدڭز، قایسیڭز اوزڭزڭڭ "ملا" بولماسه تماق توبدره آلماسلق اوغلڭزگه اورون اوچون اییدی، قایسیڭز سوقور، چولاق، غریب، اشکه یاراماغان کیاو چقماغان، قزڭزئی استاذیکه ایتر اوچون اییدی. بزگه کروب عبادت قیلغان بولوب یوردڭز. قلبا عبادت گیرهک دیب، یایسه عبادتنی فائدهلی دیب توگل اییدی، فقط شوندهی

احمدجان محمد جان آغايلرغه كورنوب برسینگ قزین آلورغه ، ایکنچی سینڭ آقچه سین آلور اوچون ایدی .

بزی شوندى ناچارلق قيله تورغان اورون ياساسا كرده چىداق ، نيك بولايتىڭز !
ئله علملرنگز نى قدر خلق جيبوب وعظ ديب باشلرين چوالتوب ماللرين آلورغه
قورغان توناقلرينه اورون بولماق مى ؟ همه سينه برسوز ايتماڭ . نهايت نى برلن قايتارڭز !
تاشلاد كرده كيتىڭز !، ديگان كيك بولمايدى . جعفر افندى بوسوزلرنى اوزينه خطاب كيك اويلاپ
شول بنالرگه جواب بيرر اوچون بلغار طرفندن قويولغان دعوى وكيلي كيك سوز ئزله سده ،
برنسه تابه آلماينچه تگلرينڭ سوزلرينه تصديقا باش اييوب قالا ايدي . مدرسه لر ،
مدرسه لرنڭ تاشلرى جعفر افنديگه اوزلرينڭ حاللرندن زارلنغان كيك كورنولر ايدي .
آلار گويا آڭغارغه - بزی مدرسه ديب اسم بيرد كز ! بزگه مدرسه ديب گناهمسز ، علمگه
دردى بالالر توتورد كز ! بزنگ ايله قابلاپ شول بالالرغه سز نيندى ظلم لر قيلماد كز ! او قورغه
كيلگان بالانى ، دنياعه تورور اوچون توغان بالانى ، اوقتقان بولوب دنيا سندن آرتندن
بيزدرد كز ! آلارنى اشكه يارامسلىق ايتدروب ، تماق تويدرور اوچون سفيلى ، قباحه نادان
كشيلر كزگه قل ايتدرو درجە سينه توشورد كز ! اوقويم ، بليم ، دنياده توريم ، باشقه لر تورغانده
قاريم ، برگه تورامز ، ديب ، ئز غروب توره تورغان بالالرنى دنياعه آرتىكه دشمان ايتو وگز برلن گنه
قالدردماڭز ، آلاردن باشقه كشيلر نينده شولاي زهرلرگه آغو ايتد كز ! ديوارلر مز بوينده ،
كونگز تونگزنى كيرا كلى نرسلر اوقو ، اويرانو اورننه تسلسل ، دور ، اجتماع النقضين
تاوشلرى برلن اوتكارد كز ! قايه تسلسل ؟ قايه دور ؟ همه سى بتدى ، همه سى بتدى . سز نيك
بترديلر ! بزنيك بترديلر ! بزنى مدرسه ديب آچوب بالالر جيبوب ، بزدن اخلاق سز لر مركزى ياساد كز !
خلق كوزينه ، قزل ياولقلرغه تورگان زور قاترغىلى كىتابكز برلن كوزلرين سحرلپ «درس
ايتهمز» ديب مله مزنڭ بوله چق كشيلرن حراب ايتد كز ! شوندى زور ناچارلق ايتد كز !
بزنك نيندى دوشمانمزه بزگه اول قدر ضرر ايته آلماس ايدي .

بز شول فاجعه لرنى كوردك ، توقته ره تلماسمى ، توقته ره تلماسمى ، ديب توردك .
سزنگ شول ناچارلقلر كزنى اسممز برلن ياپدى . سز همان توبه گه كيلماڭز ! شونڭ اوچون
جزاسين كورد كز ! بتد كز ! ايتد كز ! ايسماسام باشمز تنچ قالدى ، آقتق عمرمزه مدرسه ديب
آلداپ تروندن قوللىق !، ديگان كيك بولمايدى . جعفر افندى گه واقعا بولارنگ بوسوزلرى
درست كيك بلنه ايدي . اول حتى نيك بزه بو مدرسه لر بولدى ايكان ! اگر بولماغان
بولسه ايدي ملتزم اوقور بيرمز يوق ديب كيرا كچه ياساغان بولورلر ايدي . ياسى -
آلماسه لر

آلماسلر ایکنچی خلقلارنڭ یاساغان ییرلرنده اوقورلر ایدی. همه سی بختسزلکگه قارشى، همه سی بختسزلک! ديب اویلى ایدی. زیارتلر، زیارتلردهگی اولوغ کشیلر موندن ایکی یوز یل مقدم بلغارلارنڭ بوتون طرفندن زیارة اوچون کیلگان قبرلر، جعفر افندیگه - نی حال؟ سین گنه نیشلب یورسین ایندی؟ دیگان کبک بولغان ایدی. جعفر افندی - تقصیر سزنی زیارتکە کیلدم، جوابینه قارشى، کولوب: «کم فوشدی؟ کم چاقردی؟ سیز اولوغلاو دیسزمی آنی؟ اول مینی مسقل ایتوگنه! سز مینی اولوغلیمزدیب مینم قبریم یانبه تزلنوب اوتروگزدن مینغه نی فائده؟ سز مین ایتکان سوزلرنی ایشکان، تکللاغان بولسه گز ایدی، مینغه عمرمه بر کشیگز کیلماسده، هیچ قایغرماس ایدم. هرکوننی کیلوب گله ایندی قیلغان قباحتلکلرگزنی میندن عفو قیلدرماقچی بولد گز! اوزگز قیلورغه اویلاغان قباحتلکلرگزگه مینم قبرم یاننده اوتورغان اوچ دورت غریب که بیرگان صدقه لرگز برلن مینم رضالغمنی، حتی فاتحه منی ساتوب آلماقچی بولد گز! سزگه میندن فاتحه آلرغه کیراک ديب کم ایتدی؟ آی آی!! بر تورلیلرگز سفلرچه بوله مز دیگان بولوب آلارنڭ ایشا کلری تچقان اورنغه سزده تچترماقچی بولد گز! بزنا ایتکان سوزنڭ پیغمبرمزنڭ ایتکان سوزینڭ معنی سی برلن یورما گز، سوزی برلن یورد گز! شونڭ اوچون سز نڭ تاریخگزه سوزدن بوتون نرسه بولمادی، جمله گز دین قایغرتد گز! جمله گز ملت قایغرتد گز! مله گه نیشلاد گز؟! بوسی بولای کیرهک، تگکیسی تگلای کیرهک ديب سویله دگرده، تباقلرگزنی توبدرغاچ، قورساقلرگزنی توتورغاچ تارالدرگزنی! ای اویاتسزلر! اویاتسزلر! - دیگان کبک بوله ایدی. هم جعفر افندی اوزیده بو سوزلرنڭ درستلگین بلوب قلاغندن آباغنه قدر قزاروب بر سوز ایته آلماینچه قاله ایدی. استرخان یاننک غی مسلمان اوللرنڭ حرا به لری، جیمرلگان مسجدرلی، زیارتلرنده گی تاشلری تاریخ جمعیة نڭ موزه خانه سنک، کتابلری، کیملری، زینت اییرلری، تباق ساوتلری جعفر افندی نڭ شول قبر باشین توتورغان ایدی - اول هیچ نرسه حقنک اویلى آلمی ایدی. اول کوننده توننده توشنک شولار برلن مشعول ایدی. بختسزلکگه قارشى جعفر افندی اورامده بلغار کوی اویناب یوری تورغان آرغاچچی کوردی هم آناردن بلغار کویلرین اویناتدی. لکن هیچ صبر ایته آلمای اوکسوب اوکسوب یغلارغه توتندی. اول قولندن اوینچغین آلمان بالا کبک، ته تی قزاقیین قوتلاترغه بارغانک یغلوب، ته تی قزاقیین سازغه بلچراتقان بالا کبک یغلی ایدی. بوموز یقه جعفر افندیگه تاغی بلغارنڭ بوتون دنیانی در سلکتوب، بوتون مدنی عالمده ساتو ایتوب یورلرین،

حاضر اوزىنىڭ موزىقەسىن اوينارغەدە كىشىسى قالماولرىن، بىرايىكى يىلدىن بىلىمىم بىرايىكى كۈندىن موزىقەسىن تىكلارغەدە تىكلاغاچ بىلارغەدە كىشى قالماياچىن اويلاپ اويلاپ يىغلى ايدى .

بوياشلار اون توقۇنچى يىگىرمىچى عصر ياشلىرىنىڭ ياشىنىڭ قالدقلىرى، بوياشلار اون توقۇنچى يىگىرمىچى عصرنىڭ قارىتلىرىنىڭ نەصىبىنىڭ نەتىجەلىرى ۱۹ چى ۲۰ چى عصرنىڭ ئىلمائىنىڭ اوتۇرتقان آغاچلىرىنىڭ يىمىشى ايدى - زقوم يىمىشى ايدى . جعفر ائىدى بىلغارلارنىڭ ھەر ئىشلىرى بىلن كۈرۈشۈپ، مىسجىلدىن قوچاقلاپ، كىتابلىرىن اوبوب اوبوب كۈرۈشۈپ، سىترخانەگى مشھور شاعرنىڭ قەبرىنى يۈز سۈرتۈپ قزانغە تابە يۈنەلدى . استرخاندن كىتۈى نى قىر كىفەز بولسەدە پاراخوددە ئاندەدە كىفەز بولدى . پاراخودنىڭ كۈپچەگى اوستىنىڭ «громъ» دىگان پاراخودنىڭ اسمىنىڭ ايكى ياغنىدە سارغايغانراق، آرنغە تانە تۇرغان، مىسلمان ھەرقى بىلن يازغان سۆزلەر كۈرنە ايدى . جعفر نى قىر نى بارغانىن بىلرگە تىلسەدە، پاراخود بارغانە آرنغە اوقۇپ آڭلارلىق تۈگەل ايدى . شونىڭ اۈچۈن اولىگى پرىستاندوڭ بىك تىز جەۋب شۈنى اوقۇرغە تۈتۈندى . آل ياغنىڭ «عبد» سۆزى آخىر ياغنىڭ «صرى» سۆزلىرىن اوقۇدى بۈسۈزلىر جعفر ائىدىگە ياشىن سوققان كىك تائىر قىلدىلەر . بۈپاراخودنىڭ بىرۈقتىنى بىلغارلارنىڭ بىرىچى ھەرقى «عبد القيوم الناصرى» اسمى بىلن اسملىگانىن و مىسلمان لىر طرفىدىن تاسىس قىلىنغان، «بىل» اسمىنىڭ شىركىتىنىڭ بىر پاراخودى ايكانلىگىن بىلدى . مونىڭ صارغايۇپ بويولۇرى قۇيۇلۇپ كۈچكە كەنە اوقۇلۇى، گۈيا شونىڭ آچۈىن كىتەر اۈچۈن ياساغان كىك كۈرنە ايدى . جعفر ائىدى نىشلەرگە بىلمايىچە تاغى بىك اوزون اوزون اويلارغە چۈمۈپ، بىك آۋر ساغىشلارغە تۈشۈپ قاىە بارغان بىلمايىچە قايتە ايدى . اوزايساي بىلن سىرايغە كىرگە كىرەك بولسەدە بۈقايغۇلر بىلن دەشۈل قىر كىفەز اويلار اويلاپ، يابۇتۇنلاي عقلدىن سابارمىن دىپ كىماسكە اويلاغان ايدى . عقلدىن سابۈىنەدە ايس كىتماس ايدىك، روس تارىخلىرىنىڭ آقتىغى بىلغار عقلدىن ساۋوب اولدى سۈزىن قالداسى كىلماۋدىن ايدى . شۈل قايتۇ بىلن جعفر شەر بىلغارغەدە كىرمادى تۈپ تۈرى قزانغە قايتدى . قزانغە مىنگانە يولى چىچان بازارىدىن اۋتەرگە توغرى كىلدى .

الگەرگى اۋتەكەن بىر كىشىگە آرتىدىن ادرىسى بىلن «ايمان» بايسە «كفر» بىارۈب تۈرە تۇرغان، كىيىمىدىن آلۇپ ھەركىتىنە قىر بولغان اشلرىن ايلەكلىرىن دىن سۈزۈپ چىقارۈپ تۈرە تۇرغان بىلغارلار اۋرىنە، يارم يارتى روسچە سۈيلىگان يۈرۈلر بىلن روسلر تۈشى غنە ايشىلە ايدى .

قزان تارىخىدە اوقۇپ ھەركىبىتە نىندى كىشى ساتاۋىتكەننى، نىندى تاۋار بىلن كىسب ايتەكەننى بىلگانگە ھەركىبىتنى كۈرگان ساۋون شۈل كىبىتنىڭ ھۈاجەلرى، مونىڭ كۈز آلدىنە ھۈاسزلىقدىن قىچقۇرۇپ باقۇرۇپ اولىگان كىك بولەلر ايدى . شونىڭ اۈچۈن بولار ياننىدىن اۋتۇ، بۈ

ھاللارنى

حاللارنى سىزو جعفرگه بىك آورايدى، آنڭ بىرلنگە بىتمادى، پىچان بازارى مسجدى توغرىسىنى يىتىدى. نى كوزى بىرلن كورسەن مسجدنىڭ آلدىنە آلتون حرف بىرلن «Болгарский музей» دىب يازغان برۇيۇسقا كوتارەلر ايدى. موڭغارغە ئللە نى قىر كشى جىيىلغان ايدى. ايشك تويىنە ئللە نى قىر ساچكلار ارغىلغان ايدى. كىچ ياندر اوچون ئللە نى قىر الكتىرىق لامپالرى حاضرلىغان ايدى. بوكون ۲۰ نچى اوكتابر بولغانغە وىسلرنڭ قزانغە كورلىر بايرام كونى مناسىتى ايله موزىغە بلغارلرنڭ مسجىدلىرىنىڭ ئلانويىرامى شول كونگە توغرى كىتىرلىغان ايدى. شونڭ اوچون حاضر بايرامگە ئللە نى قىر كشى جىيىلغان ايكان دە، بر تارىخ معلمى بلغارلر حقنە بر آز تارىخچە معلومات بىرگاچ رسما آچلەپچا ايگان. جعفر افندى مونى بلگاچ تىزراڭ موندن اوتەچك بولدى. لىكن خلقىنىڭ تىغىلى سببلى اوتو آوربولغانغە، خلق آوزىدىن «бывшая мечета» دىگان اوقلرنڭ جعفرنىڭ يوراكىنە قىر كورلىنە سبب بولەيدى. مڭ بلابلرلن جعفر بو كورنىشنى قوتىلدى. قابان بويلىب كىتىدى قابان كولى بويىنە آپانايىلر مدرسەسىنە «пріють» دىب يازولغان يازونى كوردى، تاغى براو فلادىك حاضرغى يكا تىرىنسكى اورامغە چغە باشلادى، چاتقا يتكان ايدى، قانغراو تاوشى اشته باشلادى، قايه ايكان دىب قاراسە آپانايوفلر مسجدى چاس بولغان ايكانە حاضر پاژارچىقان وقتقە توغرى كىلگانگە، شونڭ منارەسنىڭ قالوقولىنى قاغلار ايكان! جعفر نى اشلىسن بىلمادى اوف! دىب سولەدىك كوزىن يوموب تىزرك كىتىدى. يولى بورنايوفلر مسجدىنە توغرى كىلدى. نى كوزى بىرلن كورسون منارەسىن پاۋليون ياساغانلر آق آلياپمالى افىتسيانىتلر، باشلرىن ساچك بىلن توتورغان بارشالر تورەلر. جعفر نىشلىسن بىلمادى. كوز يومدى كوز آلدىنە مسجد اچىنە ملا خطبە اوقى اىمش، اوستى پاۋليون اىمش كىك بولە باشلادى، تاغى اچىملر مسجدى يانينە كىتسە، آنەدە شوندى بر كىفسزلك بولور دىب آتىن مىشچانسكى اورامدىن پىچان بازارىنە باررغە قوشىدى. تاغى بلا! تاغى قاينغول! زىنگار مسجد بوتونلاي يوق!! قايه اول!! آخردە بروقتى منارەسى اىشلوون گازىتەدە اوقى ايسنە توشىدى. زور حرف بىرلن بالنىتسا دىب يازوب قويغان يازوكوردى ھم شونڭ السگەرگى مسجد ايكانلىگىن بىلدى. مدرسەسىنىڭ باشنى «Акушерский курсъ» دىب يازوب قويولغان ايدى. موندنە قوتىلدى الحمد لله!! تاغى بر بلا بارمى نى؟ سو باي مسجدىنە «Читальня» دىب يازوب قويغانلر! تاغى آرياق نىچە يوزشاگر دلرگە اوزون بولغان عىلىق مدرسەسىنىڭ تارىخن، اوزلرىن اوزلرى ماقتاب يازغان شعرلرى ياننىڭقى تاشقە «убъжише для не излѣчиме больныхъ» دىب يازوب قويغان

شەيخ

ویۆسقهنی کوردی، مونسی تاغی بیک آور بولدی. آلاى بولسده بومدرسه‌نڭ تاریخی ایسینه
توشکاج، قلت ایتوب «مونسی ایساسام اولگی وضعیتن یوغالتماغان ایکان» دیدی.
ایزوشچیکده بوروله بوروله آروب بتکاج ایندی قایه دیب سورادی. جعفر اویانغان
کبک بولدیك قایه بولسده برنومرغه توشروین، اوتندی. بولار شول اورام برلن بارغانده
بیک بییک برباشنه‌نك باشنه‌فلاک کوردی، هم‌شونڭ یانندن بیک‌کوب خلقنڭ ساچک کوتاروب
چغوین کوردی، ایسابلاب قاراسه، بوییر عثمانوف مسجدی تیره‌سی ایکانن بلیدی. هم چنل
قاراچاچ بوباشناده آنڭ مناره‌سی، اول ساچک کوتارگان کشیلرده، الگهری مسجد بولوب
حاضر گولر، ساچکلر کیبتی بولغان عثمانوف مسجدندن چغوین کوردی. مونسینه قایغررغه‌ده
الگره آلمغان ایدی، ایزووزچیک آتنی توقتاتدی، جعفرده اویانوب اوزین ڭله قاچانندن
بییرلی واته تورغان اویلردن تنچلیم دیب نومرگه کره باشلادی. کوزی قاپقا باشنه
توشدی «عثمانوف مسجدی مدرسه‌نڭ وقنی» دیگان سوز مونڭ الگهرگی مدرسه
ایکانلگین بلیدروب تاغی مونى ایزه باشلادی. جعفر افندی نی بولسه بولور دیب
نومرغه کوردی. همده بیک آریدیغندن تیزگنه یوقلارغه یاتدی. توشلرنده تاغی استرخان
خلقی «حزر» اداره خانه‌سی، پچان بازارى مسجدی، قران خلقی برلن ساته‌شوب بتدی.
برسنده همه خلق یالان باش، یالان ایاق کوزگی قویاشده یلنغان توسلی کورنهلر ایدی.
ایکنچسینه ساچکلر، بلغار موزیقه‌لری، بلغار گازیتهلری برلن بر بلغار بابرامی یاسییرایمش
کبک کورنه ایدی. بلغارلرنڭ محررلری، ادیب‌لری، بلیکلری همه‌سی «بلغار میدانی» دیگان
بییرگه جیلغانلر ایمش. همه‌سی خلقغه برنڭ مله‌منڭ بتو احتمالی بار ایدی، مونه شول
فدائیلر ارقاسنده، شول قدر خدمت سایه‌سنه، مونه بوگونگی کونگه کیلوب یتدک. حاضر
نیگرمز تازه، ایسکی چرک نیگرنی آلدردق، حلقمزده‌غی چرگان فکرلرنی، قرون وسطی
اویلرنی بتردک، موندن ایکی یوز یل‌لک، ملتمنڭ ایڭ قورقنچلی وقتنه، ملتمنڭ علم‌آسی
اسمنده‌گی ملتمنی اشاب توره تورغان ذات‌عالی‌لرنی تیرس ایتدرب، جیر یاخشیلرغه
توکدک. ییرمز یاخشردی. ییرمزدن مونه سزنڭ کبک ذاتلر میدانغه چقدی. مدرسه‌لرمز
مکتبلرمز اصلاح‌قیلندی. الگهرگی دور، تسلسل اورنینه علوم ریاضیه، اسخالاتیگه اورنینه
فلسفه درس‌لری قویلدی. شاکردلرگه تسبیح اورنینه، فلسفه کتابلری تاراتلیدی، اوقوتلیدی،
اوقولیدی، بو درجه‌گه کیلیدی، بوکونگه یتدی، مله تاغی مڭلر یاشاسون!! یاشاسون مڭلر!!
تاوشی بتون دنیانی الغان کبک بولا ایدی، قول چاپولر، بلغار موزیقه‌لری، تاغی
یاشاسون محررلر! یاشاسون بلغارلر!! تاوشی عالمی توته ایدی. جعفرده محررلر آراسنه
ایمش

ایمش

ایمیش، آنڭ قولن همه محرر قسوب خدمتترین تبریک قیلدیلر ایمیش، اولک کورگانلرینڭ توش ایکانلگین بلوب شادلندی بالالار کبک سویندی ایمیش، خلقنڭ یاشاسون، جعفر بلگوار! یاشاسون! تاوشلری ینە بلغار موزیقەسی تاوشلرینە اویانوب کیتدی. اوزین نومیرەدە کورگاچ یوراگی شو ایتوب کیتدی. اول بایراملر توش ایکانلگین بلوب، اگرده اون ترقزنجی یگرمینچی عصرده باباغی محرر سویلاگاچە قیلسەر، مونڭ کون بولویده ممکن ایکانلگن اویلاب: نیک بولغان؟! نیک بولغان؟! دیدیک کوزلرندن یاشلر آعزوب یتاغینە یغلدی. بیک اوزاق بالالار کبک یغلادی، کورگان محررلرین، میدانغە جییلغان ڭلەنیچە مڭلر بلغار مدرسلرینڭ شاکردلر، ایکنچی یاقندە قزلر مکتبلرندن کیلگان همەسی بر تورلی قالفاقی بلغار قزلرین، میدانک ساچکلر برلە بیژەنگان، فلاقلر برلن اورتلگان بلغار هیکلرین، بلغار موزیقەسین بارسنک کوکلندن کیچردی. جعفر افندیڭ پوتوشی گویا بلغارلر نڭ ایکنچی یول برلن بارسەر، علماء سوزینە قاراماینچە حمیتلی کشیلر، ملە سویه تورغان ذاتلر سوزینە قاراسەر، نیندی بولەچقلرین بلدر اوچون، علمانڭ نیندی زور جنایت قیلغانلقلرین کوزی برلن کورساتور اوچون، یوری یاسالغان کبک ایدی. عجباشول توشنی اون توقزنجی یگرمینچی عصر علمالری اوزلری کورسەر، یایسه علماء سوزی برلن یوریمز دیب، علمالرنڭ ملتیزنی زهرلوینە خدمت ایتوچی بایلر کورسەر، فی ایتلرایدی ایکان؟! علماتقین بلەم «شیطانی!» دییر ایدی، باشقەرلر تقین بلیم. آلارنڭ کوڭلی درستە بولغانغە، اڭلاماینچە غنە علماء آرتندن بارغانغە، بلکه خطالرین سیزوب حاضر توبە قیلورلرایدی. آلارنڭ شول، علمالر قایسی سڭ کیاوی، قایسی سڭ اوغلی بولغانغە بو حقیقتنی آچو ممکن بولور ایدی می یوقی بلیم؟! جعفر بولای بولی ایندی دیب بیک تیزگنە توروب یوونوب چای اچەرگە توتندی. همە چایدن سوڭ اوزینڭ نیشلیسین اویلاغاندن سوڭ، خاتونی سویم بیکە یانینە قایتوب بر آرتنچلب عمر اوتکارورگە، آندن سوڭ پیتر بورغە تاریخ جمعیته بارورغە حاضرلرگە وقت ایکانلگین کوکلندن کیچردی، هم شول اوی برلن چای سورادی. افیتسیانده چای کیترگاندە یاڭغی گازیتە دیب شول کونگی قزان گازیتە سیندە کرتدی، جعفر افندی نقتر آریغان بولسەدە گازیتە کورگاچ اوقورغە توتنەچ بولدی، هم قولنە آلولی برلە “Последній болгаринъ” اسمندەگی برمقالە گە کوزی توشدی. بو سوز بونڭ تیننە ڭلەنی تاثیر قیلدی. زیانداشلی کشی کبک گازیتەنی قسوب توتدیک شونی اوقورغە توتندی، مقالە اورنبورغدن یازغان ایدی. اورنبورغنڭ بر خستە خانەسنک بر مسلمان قارتینڭ بیک آوروین، همە ساتەشوب یاتوین، حاضرده اولوب بتکان اوزینڭ یاقینلرین چاتروین، قرآن

اوقورغە كىشى كىتىرگە ئالولرىن، قاي وقتكە بلغارچە يىرلب جىبارولرىن، شوندىن سوڭ يىغلاپ يىبارولرىن، آنڭ آرتىدىن خاتونى، بالالىرى، قاراندشلىرىنىڭ اسمى بىرلە قىچقراوين، ھىدە اورىنبورغىدە بىر بلغاردە يوق بولغانغە، آقتىق كۈنلەردە شول كىشىگە سويللاشورگە كىشى بولماوين بىك قىزغانچ ايتوب يازلغان ايدى. جىغىر گازىتەنى كوتاروب بىردى. اوزى بىرنىسە اويلاماينچە قاتوب توردىدە، كىنەتەن جان كرگان كىك بولوب، شول كۈنگە جىتەك مەنى؟! كىم سىب بولدى موڭغارغە؟! لىغنت آلازغە!! لىغنت!! دىدىدە اوستىنە كىيىدىدە، ھىچ بىر سوز ايتمايدىچە، ايشەك نىدە ياپماينچە چىقىدە كىتتى، توپ توغرى پىرايستانگە توشىدى. ھىم شول ساعەتكە سامارغە كىتتى. اوز اويى بىرلەن اقتىقى بلغارنى اولووندەن الەككە بولسەدە، كوڭلىن تىنچلىنىروب، آزىمى كۈبىمى، مەلە خاللىرىن سويلاب، كىرەك بولسە بلغارچە يىرلە، اولەر آلدىن اوزىنە سوسالوب، ايمان ايتوب تورەچى ايدى. پاراخودقە كرگاچە بىر كىشىگە قاتشىمى پىرايستانكە آلمان گازىتەسىن اوقورغە توتتى. سىمى پولاتەن يازلغان بىر ماقالەدە، آنەغى الەكەگى مەدرىسەلەرنىڭ فقير خانەلەر، عاجز خانەلەرگە ئورولوين، مەسجىللەرنىڭ تارىخ جەمئىيەتلىرى طرفىدىن ادارە قىلىنوين، وارەك نەپەتەنكە شول كۈنگە بايلىتىسەدە اولىگان بىر بلغار قىزىنىڭ ئىچك اولوين، نىندى آورو بىرلەن ياتوين، توسلەرنى قىياقتلەرنىڭ نىندى ايكەنلىگىن، ھىتى علم النىسب جەھەتتىن سىف بلغار قىزى بولوين، ھىمەنە سىمىدە، مەسكودە، ھىتى پىتىر بورغە، بىك مەشھورە «توتاش» بولوين، وشوندىن سوڭ بىزنىڭ بلغار قىزلىرىنىڭ شول توتاشلىق دە بىك تىرقى ايتولرىن، ھىموم مەنەننىڭ كىتشىنە شول اشناڭ نى درجە ضرر ايتوين، مەلاھظە قىلىنغان ايدى. جىغىر افەندى موڭغارغەدە نى ايتارگە بىلماينچە، اوزى نىرسە اويلازغەدە آبدىرەب قاتوب قالغان ايدى، و بىك اوزاق ئىللە نىلەر اويلاپ، درىستىن ايتەكەندە بىر نىدە اويلاماينچە، پاراخودنىڭ بىر باشىدىن ايكەنچى باشىنە آشغوب آشغوب يۈرسەدە، بارا تورغاچ آروپ آش بولمەسىنە كرۈپ آش سوزاغان ايدى. آش اولىگەرگانچە نىشلىرگە بىلى يۈرگانە جىغىر افەندى موزىقە تاۋىشى ايشەتە باشلادى. بوتەۋىشە ئىللە نىندى بىر اوزەك، ئىللە نىندى يۈمەشاقلىق، ئىللە نىندى مۆكلىقە باشقە، بوموزىقەدە ئىللە نىندى ايتوب آڭلاتىلىمى تورغەن بىر قۈتە بار ايدى. جىغىر اوزىن بىلور بىلماس اوينالە تورغان بىرگە باروب كرگان ايدى. ھىم اولىگان كىشى كىك اوينىچى مارچە يانينە باروب قاتقانە قالغان ايدى. بو اوين بلغار اوينى، بو كۈي بلغارلەرنىڭ اۈن طوقۇنچى ھىمەردە بىرلى بىلىگى، ھىمەردە بىتون ھىمەردە مەشھور تىفكىلەف كوي ايدى. بىك اوزاق تىگلاپ تورغاندىن سوڭ، جىغىر افەندىك رەيالىنىڭ قاپچاقچى شەب ايتوب قاپلانغاچ اويانغان كىك بولغان ايدى، ھىم اوزىنىڭ بلغار ايكەنلىگىن بىلمەسلىر، بىسەلدە سۈرەشە سۈرەشە مۇنىڭ اڭچكى جىراھتەلەرنى آچەرلەر دىب تىز تىز كىتەكەن ايدى.

آش

آش الگورمگان بولغاچ کرگاچ قولینه توشكان بر ژورنالنى آچوب اوقماقچى بولغان ایدی. مونڭ جختسز لگینه قارشى شول بیتدوك:

“Ишанизмъ и его послѣдствіе” اسمى گى مقاله كوزینه تاشلانغاچ بتون ژورنالنى يوتاردای بولوب اوقورغه توتنغان ایدی. مقاله اوزون ایدی، تورلى ياقدن قارالغان ایدی، ايشانلقنڭ هندستان مجوسلرندن اسلام لر آراسینه قاچان كرولرى، ويىگرهك بلغار آراسینه نيچه نچى عسردە كروى، اسلام لرغه شونڭ نى قدر ضرر ايتوى، يىگرهك بلغار لرغه نيچك تاثير قىلوى همەسى يازلغان ایدی. محررنڭ سوزینه قاراغانده اصل بلغارلرنڭ انقراضینه سبب شول ایدی، چونكه شول قدر غيرتلى، اشللكلى، ترشچان بلغارلرنى بر نيگه ياراسلىق يالقاوصيرتوسلى، حيوانلى درجەسىنه توشىرگە ايشانلرغه سبب بولغان ایدی، وآلاردهغى اوت كىك غيرتلى سوندرگەده شول ذكرلر باشچى بولغان ایدی. شول قدر ترشچىلىق، واشلىكچىلىكنى بىترگەده آلار طرفىدىن دنيا قويو حقەدە بولغان سوزلر يولچى بولغان ایدی.

اما بو بلغار ايشانلرى، بلغار علمالرى، بولارنڭ دىنلرندە «روحانية» ديگان نرسە بولماينچەدە توروب، خلقڭ شول قدر بولارنڭ قورايلىرىنه بيىولرىن هيچ توجيه قىلورغه ميكن توكل، بلىم بولاردغى علمالرىك حيله كار بولغانى؟ گله واقعاە بولارنڭ ايشانلرندە گيىماتيزمە قوەسى بولغانى؟! نى بولسەدە بلغارلرغه بولار قدر ضرر ايتىكان صنف بولغان !!!» سوزلرى برلن مقاله سىن بىترگان ایدی. جعفر افندى تاغى نيشلرگە بلماينچە «يارب، نيك مېنى بوكونگە قالدردڭ؟ نيك ايسماسام اون طوقز نچى عصرنڭ بر علماسىن غنە بولسەدە شول كونلرنى كوررگە قالدردڭ؟» دىب اويلاغان ایدی. هم شونڭ آرتىدىن اوق كوز آلدىندە، ياشل چاپان كىيگان، بورچاق چومەلىسى توسلى تورلى ياقغە ايشلگان چالمە كىيگان، سىيرلغان بالتلى چىتكىدىن، اوستىگى تويەللى چيشلگان بر كشى: شريعت! شريعت! دىب كوز آلدىندە كورنگان كىك بولدى، جعفر افندى مونڭ قىافتىنڭ قاحتلىگىنە، ايتىكان خدمتلىرىنڭ ناچار لغىنە چدى آلماينچە «اوترام!» سىنىگنە بىتردڭ دىب، بارسەدە، تگى حضرت همان شريعت! شريعت! دىب كنه بارا ایدی. جعفر افندىدە يودروغىن تويىلاب آرتىدىن بارە ایدی. شول اويلردن، «آش حاضر!» ديگان تاوشقە اويانوب كىتىكان ایدی، بو اويلردن قوتولور اوچون باشن سلكوب آشارغە توتنغان ایدی، همەدە موندن سوڭ اورنورغە باروب جىتماينچە گازىتە ژورنال، حاصل ادبى بر نرسە

(*) كشى نك اختيارىن اوزىدىن آلوب هر اشده گيىماتيزمە خواجەسىنە مطيعه قىلە تورغان بر قوۋە در. هندستان مجوسلرى آراسىدە كۆيدىن معنوم بولسەدە يورۇپادە سوڭقى عسردە كەكش قىلىنىشىدۇر.

اوقوماسقە كېسىدروب قويغان ايدى . ھەمدە جعفر افندى كىشى بىرلن قاتشودندە قاچە ايدى . چونكە قاتشە تانشە حاضر كم ايكانلىگىن ايتو ، اوزىنىڭ بلغار ايكانلىگىن بلگر توتىيش بولەچق ايدى ، اول ئللە نى قدر سوزلر آچارغە سبب بولغانغە ، جعفر افندىنىڭ ياراسىنە قوزغانغان بولوب توز سېبولر بولغانغە ، آنى طبعى ياراتمى ايدى . شونىڭ اوچون پاراخوددە وقتە بىر مرتبەدە تشقە چقماسقە بولغان ايدى . ھم اوزىنىڭ واق تويك اشلىرى بىرلە شغللنوب شول بلغارنىڭ بتو مسئلەسىن اونتورغە نى درجە ترشسەدە ، آورو كىشى گە ھىر بىر سوز ، ھىر باش ، ھتى ايسان كىشى ، آورو كىشى نىڭ ھەسەك ، شول آوروين ايسنە توشركان كېك ، جعفر افندىگەدە پاراخودنىڭ اوزىدىن باشلاپ زۇنوقلىرى ، چىن آياقلىرى ، چاپلىرىنى قدر راياللىرى ، پاراخودنىڭ اسمى ، ياتە تورغان اورونلىرى ھەسەسى شول بلغارنىڭ بتوين چققروب تورغان كېك بولەلر ايدى . سامارغە باروب يىتكەچدە جعفر افندى تاغى بىر زور كىفسىزلىك بولمادىغى اوچون ، درىستىگە شوندى كىفسىز بلغار حقندە يازلغان خبرلر ، سويلانگان سوزلرنى اوقودن اىشتودن توپلىدىغى اوچون ، ايرىكلىپ سولاب يورگان ايدى . سامارنىڭ ھواسىك ياخشى ، منظرەسىك ماتور بولغانغە جعفر افندىگە اياڭ ياخشى حسيات آچقانغە جعفر افندى بىك كىفلى ايدى ، نومېردە قزانداغى كېك مدرسە فلان بولماغانغە ، ھىدە مسجىدلىرىدە تورلى تورلى بناغە ئورۇڭدە اوچرامغانغە ، بارغاچە كىفنى بوزولمىغان ايدى . شولاي كىفلى كەڭە گازىتەگە قارامايچەغە ، مېكەن قدر بلغار مسئلەسىن اويلامايچەغە ، چاي اچكاندىن سوڭ شەر قارارغە چقىدى . سامارنىڭ اورامى بويلاپ بارغانكە «ھىر مەكتى» دىگان بىر يازوغە كوزى توشىدى . ھىك شونىڭغى بعض آچق ترزەلردىن پار ، نفت ، ايسلرى چققانغە ، شاق شوق تاوش اىشتلگانگە ، جعفر افندى مونى چىنلاپ چىنلاپ قارى باشلادى . استىنادىغى قارالنبوب بىتكەن ، قروملر بىرلن كومىلماسكە توره تورغان بىر راقەدە ئللە نىندى بلغار يازوى كېك نرسە كوردى . بويازو جعفرنى تاغى ئللە نىشتوب جىباردى . جعفر كورگان اوڭغا يەنە اوڭ ترازەدن چاق سىكرمى قالدى . بىك تىز قاپقاسىن تابوب بىر كىشى گە بىر سوز ايتمايچە ، سوراغانغە جواب بىرمايچە ، آشغە ، آشغە ، كروب كىتدى . ھم اشلاوچىلارنىڭ سوراولرىنەدە التقات قىلمايچە ، درىستىگە ، آلارنىڭ تاوشلرىن اىشتمايچە ، اوزلرىن كورمايچە ، ماشىنلار ، استانوقلر آشە سىكرە سىكرە باروب ، شول يازوغە باروب جىتدى . بلغار يازوى ايكانىن بىلگەچە اوقور اوچون قولى بىرلن سورتىدە اوقورغە توتىدى . زور حرف بىرلن باشىنە «درس تىببى» دىپ يازلغان ايدى . مونىڭ آستىكە كونلر ، ھم ھىر كوننى نىندى درسلر بارلغن يازلغان ايدى . درسلر آراسىكە كافىيە ، شرح ملا ، ايساغوجى ، شەسىيە ، تەھذىب ، سلم العلوم ، ھىكە العىن ، مختصر

كېك

کېڭ سوز لریازلغان ایدی. بواول «درس ترتیبی» دیگاچه، درس پروگراممی سی دیب اویلاغان ایدی. بویات سوزلرنی کورگاچ ایسی کیتوب قالغان ایدی، چونکه اول «درس ترتیبی» نك فی کوننی فی فندن درس بوله چغین آڭلاولرین کوتسکان ایدی. مونك هیچ بر فن اسمی یوق ایدی، بولمگان، ڭله نیندی عربچه می ڭله چغتایچه می؟ سوزلرگنه کوره ایدی، بولغار یازوی بولغانغه، بلغارلردن قالغان اثر بولغانغه، حاضره بلغارلردن بوندن باشقه وارث بولماغانغه، بونرسه لرنی آلو آنڭ حق ایکانلگیگین یوریتیچیسیکی یاقدن اویلاب تورماسهده، بلغار ایبرلرین کورگاچه، آنڭ قوی اختیارسنز آڭارغه سوزله هم کشی بولماسه آلنه، کشی بولسه آقچه فلان بیرویک آلنه ایدی.

بویازوده طبیعی آلتغان ایدی. لکن اشلاوچیلر اولك مونڭ وقتسنز کروینه بیک عجسنوب یانینه جییلوب سوراشه باشلاسه لرده، بولارنڭ بر سوزلرنده ایشتماینچه هم کورماینچه، سوراغان سوزلرینه جواب بیرماینچه یازونی غنه آلون کورگاچ، تاڭغه قالغانلر ایدی. همک بولارغه برسوزده ده شماگانگه بلکه برزورکشیدر، بلکه شولای کیرهڭدر دیب، موڭارچه بولارکوزینه چالناماغان بر ڭله نیندی یازونی آلوده، آلوده آرتق اهییه تابماغانغه، قاتوب قالسه لرده مونئی تویمغانلر ایدی، جعفر افندی چغوب کیتوب بیک تیز نومرینه قایتوب مونئی اوقورغه هم آڭلارغه توتندی. هیچ بر توشنه آلمادی. ڭله نیندی لغت کتابلری آقتاردی «ایساغوجی» سوزین تابه آلمادی. شرح ملا، ملا فی دیگان سوز، شرح فی دیگان سوز ایکانین بلسهده، بوایکی سوزدن مرکب برنرسه، نیندی فننگه اسم بولوین بلمی ایدی. کافیه نڭ عربچه فی دیگان سوز ایکانلگیگین بلسهده، تاغی بلغارلر طرفندن نیندی علم، نیندی فننگه اسم ایکانلگیگین ایشکانیکه یوق ایدی. کتابلردن فی ڭزله سهده تابی ایدی. شمسیه سی تاغی فی دیگان سوز...؟ آخردن اویلی اویلی ترڭلر زونتیگه شمسیه دیگانگه، زونتیگ یاساوقحقه بر فن، یاغیسه شول حقه یازلغان بر کتابکه اسم بولوینه اوی کیتندی. لکن فی دیب اول آنك درس آراسینه کرگان...؟ شول فن اوقولغانمی...؟ هیچ جواب بیرور حال یوق ایدی. بلکه شولای بولسه بولور شول. سامار مسلمانلرینڭ تورمشلری حقنك، نیندی هنرلر برلن اش ایتو، نیندی کسبلر برلن مشغول بولوی حقنك، یازلغان کتابنی اوقوسهده آنك «مونكغی بلغارلر آت برلن یوك تاشیلر ایدی. قای وقتك بویوکلرنی خواجه قوشقان بیرگه ایتو آور بولغانغه اوز یورتلرنك غنه بوتقنی لر ایدی» دیب یازلغان ایدی. «سلم، تهذیب» دیگان سوزلرنی تاغی آڭلی آلمادی. عربچه سلم باستچ ایکانلگیگین بلسنگه، جعفر افندی مونك یازلغان نرسه لرنڭ همه سی پاژار ایبرلری بولورغه کیرهڭ دیب آرنغه بر حکم چغارمادی. «تهذیب» دیگان سوزی تاغی نرسه...؟

مونسون اوزاق اويلامادى. بلغارلار ۱۹ نچى ۲۰ نچى عصرلاردا «تەنەپ اخلاق» قە
 خىمىت ايتەمەن دىيىپ، آوزى آچقراقلىرىنىڭ كىسەل تەنەپ قىلغان بىر تورلى خەلق بولۇپ خەلق
 تارىخىدا، ھەم شۇل خەلق بىر رومانىك اوقۇغانغا، ئانى بىك تىز آڭلادى. بوسى تاغى فەكرى
 ايكىنچى ياقىغا بوردى. ئۇلار بولارنى قىر بىرگە تۈرە تورغان كىشىلارنىڭ اوزلىرىنىڭ كىشىلەرنى
 يازۇپ قويغان كاغىزلىرى مىكان؟ دىيىپ اويلاغۇچە تۈتەندى. آلاي دىسە كۈن اسمىلىرى نەرسەگە؟
 آبدىرادى تەندى، آخىردىن كۈنلەپ ۱۹ نچى ۲۰ نچى عصرىدا جەندى ساقلاپ اوزچون بوتىلەر
 تاغۇعات بولۇپ ھەمە اويلىرىدا شۇندى بىلەردىن ساقلى تورغان دىيال، طەسلىملىر آسۇ معتبر
 بولۇپ ايسىنە تۈشەيدىك، بۇدە قىتى بىرلەن شۇل جەندى ساقلاپ اوزچون يازغان مەسلىمىنە،
 چوپرىما، توپراتا، يىملىخا، كىك مەنى سۆزلىرىنىڭ بىرى بولۇرغا كىراك دىيىپ خەم قىلدى.
 لىكن «درس تەرتىبى» دىگان سۆز بۇ مطالعةنىڭ بىك درىست تۈگەللىكىن اويلاپ ايدى.
 آخىردىن آروپ بىكچا اوزىنىڭ باشقىچە اشلەپ ايسىنە تۈشۈپ كىترگەدە قىتى ايكەنلىكىن
 اويلاپ كىترگە خەملىرىدى، ھەم كىتەندى. يولى تاغى «ھەم مەكتەپ» نەندى اوتارگە توغرى كىلدى، كۈزى
 يوغارى تۈشەندى. يازغان يازۇپنى قاراغاندا بۇ يۈرەكنىڭ اول آستى مەدرىسە، اوستى مەسچىد ايكەنلىكى
 ھەم يىكەمى بىش يىلدىن بىرلى خەلق بىكەنگە ھەم مەكتەپنىڭ ھەملىرىنىڭ كىك، كۈرۈنۈپ تۈرە
 ايدى. جەغدىرى ايتەرگەدە، ئى اويلاغۇچە بىلەدى. اوتچەقەن كىك آوزىدىن «نەچە يىللىرى قىر
 كىشىلەرنى اشلەپ باراقسىز ايتۇپ چەغارەندىن سوڭ، ايدى تۈپە قىلغان ايكەن ۱۹، دىدى. ھەم
 شۇل قىتە اوق قىت ايتۇپ كىكەرنى بلغارلاردا قىلار اوقۇلماي، تورلى قىندى، تورلى قىندى
 تورلى كىتابلىرىنىڭ (دىباچە) باشلارغىنە اوقۇلۇپ ايسىنە تۈشەيدىك، تىكى يازۇنغا شۇل كىتابلىرىنىڭ
 اسمى ايكەنلىكىن بىلدى. ھەم قورمىسقا اوباسىنە تۈشكەن يىلان كىك قايتە بارىدە اوزىنى
 تىنچلىق يوقلىغىن اويلاپ تىزىراك واقزالغە بارۇپ اوزىنى بۇرغۇچە كىتەندى. تاغى جەغدىرى
 بىر تەندى. لىكن ساقىمار سۈندىن اوتۇ جەغدىرىگە بىك آور بولدى. چۈنكى بۇ ساقىمار
 بۇندى نەچە يۈز يىللىرى بلغارلارنىڭ يارىتىسىن سۈى بىرلەن تۈپەرىغانلىقى كىك، بۇ يىللىرىنىڭ
 ماتورلىقى بىرلەن بلغار تەبىئەتە ئۇلارنى قىر لىطافت بىرگان ايدى. تاغى جەغدىرى
 ھەم بوسۇ، موڭ اوزۇن چەن بلغار قىلەندىن چەقغان، ئۇلار قايتە بىرلەردىن چەتروپ،
 چەتروپ، آلە تورغان، ساقىمار كۈيىن، ايسىنە تۈشەرنەن ايدى. بۇ اويلىرى اوبلاغاندا پۈيىدە
 نى قىر آشقۇ سادە. جەغدىرىنىڭ اوي آندىن آشاغە ايدى. كۈزلىرىدىن تىگارگان انچۇ
 بۇرۇنكى كىك ياشلارنى آشاغە ساقىمار سۈى كىك تىز تىز يۈزىدىن آغالار ايدى. ھەم
 تاغى ياپلان «بلغار» مەسلىمىنىڭ ياپۇيىن، اوزلىرىنىڭ تۈزلىرى بىرلەن اركەن كىك، تورلى
 ياقىدىن

ياقدن آچاغنه باره لر ایدی. اول آچلغان سایون ایانچ لنه ایدی، ایانچ لغان سایون آنڭ اوچون کوز یاشلری کوبایه ایدی.

اوزاق اوتما دی جعفر افندیڭ کوز آلدنک اورینبورغ کیلوب چقدی. جعفر افندی..... جعفر افندی آت آلوب تگی بابای پاته تورغان بالنیتسه گه ایترگه قوشدی. باروب ییتکچه بیک تیز آشغوب کره باشلاسه ده مونی توقتادیلر. نی کیراڭ دیگان سوزینه قارشى بوشول کشیناڭ ایسمن ایتسه ده، کیچه اولدی هم کوملدى دیدیلر. جعفر افندی باشینه سوققان کبک بورولدى. هم چغا باشلادی، بختسز لکینه قارشى کوزلری وئوسقهغه توشدی. «حسینی برادرلریڭ مدرسه وقی» دیگان سوز اوستنک «بالنیتسه» دیگان سوز کورنوب تور ایدی. حسینی لر، حسینی لر، دیب جعفر افندی قاتنى ده قالدى. اول بولار توغروسنک بیک کوب نرسه اوقوغان ایدی. بولار ایڭ خلقنڭ اویانور، وقتنک زور دولت اییاسی بولوب، خلق اوچون ڭله نی قدر آچچلر توتوب ڭله نی قدر مدرسه لر مکتبلر، آچونک، بله ایدی.

اورینبورغ ده «یاڭغی مدرسه»، دیب آچوب ایسکی مدرسه لر ده ده اوقوتودن چقغان فنلر اوقوتدولرین، همک نی قدر راسعود توتوب، ڭله نی قدر کشیلر کیتروب اوقوتدروب، ترتیب سز لک، اویلاوسز اشلانوی حقنک، ملت که ڭله نی قدر ضرر ایتولری توغرسنک ده اوقوغان ایدی. اشلانگان اشلری اساسلی بولماغانغه، اولری اولگاچک هه سی بتکانک کیتکان لگنک بله، مدرسه لری بتماسه ده اوله نی قدر کشیلرڭ کسه سن توتورولن، آشار اچار اوچون آلدانوب کیلگان بالارنڭ ده سلامت لگین بتررگه، همک باشلارینه علم اورنینه، اورما کوچ اویالری توتورغه سبب بولوب، ملت نڭ کیتشینه بو کشیلرڭ آرقلی سالغان کیرته بولولاری حقنک ده، بیک کوب نرسه اوقوغان ایدی. همک بولار حقنک یازغان محرر نڭ: حسینی لر ملت نی سويک یلر. خدمت ایته چک بولدیلر. آچچلر صرف قیلدیلر. لکن نی فائک ایتدیلر؟ آیواوزینڭ دوستین چبن دن صاقلانغان نی فائک ایتدی- بولار ده شونی ایتدیلر. «دیگان سوزی ایسینه توشدی. همک واقعا بوسوز نڭ درست ایکانلگین بلدی. لکن بلوبک نی بولدی. تاغی هسره یاڭغردی!! اول اختیارسز «بختسز مله! بختسز مله!! نیک سینڭ برده بختاڭ بولما دی؟! نیک سینغه همک اش تیرس کیلوب تور دی. کیرا کلی کشیلر وقتسز اولدیلر. کیرا کسز کشیلر، سینڭ کیتشکغه ضرر ایته تورغان کشیلر ڭله نی قدر یاشادیلر. کیرا کلی کشیلر، سینغه خدمت ایته تورغان کشیلر، سینڭ دشماناڭ کورلدیلر، ممکن قدر آلارنی کوزدن توشررگه، آلارغه یول بیرماسکه ترشلیدی. سینڭ دواماڭ اوچون کیرا کلی اشلر هیچ برانتفاقته آلنما دی، سینڭ یوگکشی آواریته تورغان یوکلر، تاغلدی، همک سینغه ضررلی کشیلر سینغه فائکلی ایتدروب کورلیدی، بایلری شولارغه یاردم

قیلدیلر، فقیرلر اطاعت قیلدی لر، همه اشک هر نسه ده هر وقت کیرا کماس یا قهقهه آلدی . نیک آلا ی بولدی؟! کم عییلی مونڭ اوچون! کم؟! دیب اویلاغان ایدی. هم بیک اوزاق بونبائغ قاراب تورغاندن سوڭ! بونبائ، بومدرسه، بووقفلر، یهودیلر، ارمنلر ده بولسه ایدی، موندن نیندی فائک ایتکان بولورلر؟ ایدی. موندن نیندی کشیلر چغارلر ایدی، مله لرینه نی خدمتلر ایتلر لر ایدی؟ دیب آلارنڭ قیلاچق اشلرین بیک اوزاق اویلاغاچ نومیره گه کیتدی، هم آنه باروب آشاب اچکاکچه یوله تورانلنوب بئکانگه موچهغه بارغه اویلا دی . . .
اول شول کشیلرنڭ توبسز اشدن معنی چقمی دیب آلارغه سویلگان، «اللهه تابشرغان!» دیگان سوزلرینڭ حاضر معنی سین اویلی ایدی.

همک حاضر اول کشیلرگه اول سوزنڭ درست می توگلمی ایکانلگین کورسه تهسی کیله ایدی. شول اوی برلن موچهدن چقدی. اویگه قایتقاچ اورینبورغ تاریخن اوقی باشلا دی. «خلقلرینڭ طبیعتی توغرسنه» بولار قزان بلغارلرینه قاراغانه برقاتلیق برلن مشهور ایدی. همک بولارده حمیه ملییه قزان بلغارلرینه قاراغانه آرتغراق ایدی. بولارده عجبله قزان بلغارلری قدر اؤک توگل ایدی. بولارده علمآغه نظر باشقه بولغان بولسه ایدی. آلارغه ئله نیندی الله طرفندن جیبرلگان کشیلر کبک کوروب، ئله نیندی علمألر نڭ اوزلری طرفندن چغارلغان «فاتحه» غه اوشانو شولدرجه قوتلی بولماسه ایدی، همک اشلرگه تییش اشلر نڭ کیره کلگین بلگانڭ سوڭنک «ئیبو کیره ک ایدی»، دیب آورسنوب قالدرو بولماسه ایدی، هم شوله آورلقغه سبب بوله تورغان، بوتون بلغار تاریخنه کورنه تورغان بیک مایلی پلاوار، سیمز ایتلر آشاو، هر مسئله دنک آشاو مسئله سین آرتق کورو بولماسه ایدی. بولار شبهه سز ترقی ایتچهکلر ایدی، دیب بارلغان ایدی. ایکنچی بیرده، مونک بیک حمیتلی کشیلر بولوین، هم کوب خدمتلر ایتولرینده اوقوغان، وآلارغه خلقلنڭ نیچک قاراولر نڭ بلگان ایدی. تاریخنڭ سوزینه قاراغانه اورینبورغنڭ شولای بتوننڭ سببیک، برسی مونک کیم مسئله سینڭ بیک پادشاهلق سروی، یاخشی کشی برلن ناچار کشینی قزاقینڭ چابوی برلن آیرلوی، همک خاتون قزغه هیچ بر علم، هنر تربیه، حریه بیرلمه وی ایدی. اورینبورغ تاریخنڭ رسملری آراسنک «کاروان سرای مسجدی» هم کاروان سرای مناره سی بار ایدی. مونڭ قچان بئاق قیلنوی، نیک سالتوی حقنک اوقوغاچک بومسجدنی کوروسی کیلیدی. هم آت آلوب کاروان سرای طرفینه کیتدی. مناره همان مناره ایدی. مناره نی یا کثفی عصر، یاقین بولغانغه بلغارنڭ تمام

منقراض

منقرض بولولرىن اعلان قىلنە تورغان كۈن تىز بولغانغە، بلغار تارىخنە خىدمەت ايتە تورغان نرسەلرنى، بلغار اثرلرىن ھەمسىن تۈزاتەلر قارىلر ايدى..... مسجىدكە، «بلغار كىتەب خانەسى» دىب يازلغان ايدى. كەردى، كىتابلر قارادى - بىك كۈب كىتاب كوردى - بىك كۈ - بىسپىن قارادى. ۋەكەن ھىچ بىر سىندىن راضى تۈگۈل ايدى - بولارنىڭ ھىچ بىرسى بلغار طرفىدىن يازىلمىغان ايدى، ھەمسىكە بىر آوزدىن چىققان كىك دىن كىتابلرى غەنە ايدى. جىغىفرافىدى «نىك بولار شول آخرتكە اشناولرنىڭ يۈزدىن بىرى قىرغەنە دىيىلگەنە ترشباغانلر! نىك بولار آخرتكە شول قىر ترشقاننىڭ مەكەن بىرى قىرگەنە دىيىلگەنە ترشباغانلر! بولاي بولرلر ايدىمىنى؟! دىدىكە، تاغى كۈزلەردىن ياش آغارغە تۈتىندى. چىققانغەنە «ادى، فىنى كىتابلر» دىگان سۈزگە كۈزى توشىدى، ھەم بىر ياقە اوولگان، اورىنبورغ بلغارلرى طرفىدىن يازلغان ادبى فىنى كىتابلر كوردى. بولارنى قارادى، كۈزىنى سۈرتتى - تاغى يىغلادى، بىك اوزاق بولارنىڭ باياغى ھىض نىفاس ھەمكىن اوپراتىكان كىتابلرغە قاراغانە. آرتقىن كۈرۈپ، تاغى بولبلغارلرنىڭ دىيىلگەن ھەمكىن بىر ماۋلرى ھەقىقەتەنە اويلاغان سۈزى باشىنە كىلدى. تاغى: «ئىيودىيىنى قارامادىلر، قايمادىلر، آخرە آرتىدىن غەنە يۈزدىلر - شۇنىڭ اوچۇن آخرتكە كىتىدىلر - بىتدىلر!! دىدىكە بىك تىزگەنە چىقىدىكە، تاغى باشقە مەرسەلر، باشقە مسجىدلرنى قاراسە موندەك آور بولەچقىن بىلگەنگە، نۇمىرە سىنە قايتۇپ كىتەمەكچى بولدى. اوزىنىڭ نى اوچۇن كىلگەن لىكى ايسىنە توشۇپ، تىكى باباى مسكىننى كۈرە آلەمى قالوین اوپلاپ، آناغە ايسماسە براش اشلىم دىب تاش يازدۇپ قويماقچى بولدى. ھەك «اورىنبورغ دەغى آقتىقى بلغار خواجه سىدىكە بۈتۈن بلغار يىرىندە يالغز قالغان، آقتىقى چىن بلغار جىغىفرادىن، بۈتۈن بلغار يۈرتىنىڭى آقتىقى تاش، بلغار زىيارىتىنىڭ آقتىقى ياش!»، دىب يازدىرغان ايدى. بۈ تاشنى جىغىفر اوز قولى بىلەن قويدىكە تورۇق ۋاقىزىلغە توشىدى. پۈيىز كىتارگە يارتى ساعەت ۋەقت بولغانغە «ساقىمار» اسمى اورىنبورغ گازىتەسەن اۋق باشلادى، تروپىسقىدىن بىك اوزون مەكتۇپ بار ايدى. جىغىفر تروپىسقى دىگان سۈزنى كۈرگاچە قاتىدىكە قالدى، بۈسۈز مۇنىڭ بۈتۈن تامرلەردىن ئىلە نىندى سالىقون سو قۇيىغان كىيى ياسادى. تىزگەنە اۋق باشلادى. نى بار؟! ئىلە اۋن توقۇنچى عصرنىڭ آخرىنىڭ يىكەنچى عصرنىڭ باشىنىڭ شول قىر شاۋلاغان تروپىسقى دەغى بىر تىزى خەبىرىمى؟! تىزى خەبىرى!!

ۋاقىزىلغە خەبەرلەردە تىز تىز يۈرى باشلادىلر - جىغىفرافىدى دە تىزگەنە اويانۇپ كىتىكان توسلى بولۇپ پۈيىزغە اۋتوردى، ھەك كۈزىن يوغارى تابا كۈتارۇپ قاراسە تاغى بىر بىلغار بۈتۈن بىلگىرتە تورغان نرسە كۈرۈر دىب باشىن آستىدىن كۈتارمادى. يۈلە ئىلە نىندى اشلىر

بولمايچه غنه قزانغه قايتوب ييتدی . تڭي وقتلغی نو میره سینه باروب کردی . بوئون نو میره خلق مونڭ بوغالوینه عجیبه قالوب اشنی پالیتسه گه معلوم ایتکانلر ایکان . همک هر بیردن جعفرنی ئزلرگه توتوغانلر ایکان . بوخبرنی گازیتده اوقوب «سویم بیکه» ده ایرم بوغالندی میکاننی دیب قزانغه بلشورگه کیلگان ایکان . جعفرنی ایڭ اول کوروجی سویم بیکه بولدی . اول کورو برلن مویینه سارلدی . آڭغارغه ایری اولوب ترلگان کوڭ بولغانغه . نی قیلنه سون بلمی ایتدی . قایه کیتدڭ؟ نی بولدی؟ سوئلرلرین سورارغه تلاشه ده، شونکی مسعود وقتک بر برکیفسز جواب آلورمن دیب سورامایچه غنه جعفرنی : جعفر چکم! جعفر چکم! جانم! دیب سویه رگه توتوندی . جعفر اوزیک سویم بیکه کی کورگاچ باباغی اشلرڭ همه سیننی اونوتقان ایدی . آڭغارغه ده غی سویم بیکه گه محبت تاغی یالقون کبک یانا باشلاغان ایدی ، آڭڭ بلغارچه سومرلری ، قاره قاشلی ، قاره کوزلی ، قاره توتقلی یوزلری جعفر افندیگه باشقه حسساتلر اویاندرغان ایدی . آڭڭ کورگانلرینه ایشکانلرینه ، پابسه بلغاربتکان دیب اویلاغانلرینه ، حاضر اوزیک اوشانمی باشلاغان ایدی . سویم بیکه ڭ هر بر اعضاسی ، کورقارولری «یوقنی سویلامه، بته می سوڭ ، بوقاره کوزلر ، بو اوراق توسلی قاشلار ، بته می سوڭ» بته می ، بته می ، موندمین بار ایچ» دیگان کبک بوله ایدی . سویم بیکه ایریڭ بولمه سیننه توشکانگه بوده شونوق توشکان ایدی . سویم بیکه شادلغندن نی قیلنورغه بلمی ایدی . آڭڭ هر بر اعضاسی کوله ایدی . اول قایدن توتوب باشلارغه بلمی ایدی . اول جعفرنی اوزاقغنه قارب توره ایدیک تاغی جانم ادیب باروب قوچاقلی ایدی . جعفر اوزیک شاد ایدی . اول موڭنچه سویم بیکادن خط فلان آلمانغا ، همک آڭڭ توغروسنه برده اویلارغه توغری کیلما گانگه ، اول اوزن بوتون بلغار یورتک یالغز دیب بلوب یوری ایدی . سویم بیکه ڭ توغری کیلوی آنی یوقوسندن اویاتقان ایدی . اول اوزینی مسعود دیب حس قیله باشلادی ، کولرگه توتندی ، سویلارگه توتندی ، سویم بیکه نی سویه رگه ، هم آناردن سویلرگه توتندی . سویم بیکه جعفر ڭ ایڭ یاراته تورغان «بلغار قویماغین» کیترتوب چایک حاضرلوی ، هم چای یانینه ۲۰ نجی عصرده بلغارلرڭ بر تیاتر اویونین آلمان پلاستینقه نی قویوب غرامافون اویناته باشلادی . جعفر افندی اوزین تاغی بلغار عالمنک ، همده ترقی ایشکان تیاترلی بلغار عالمنک حسن ایته باشلادی . غرامافون غه بلغار موزیقه سی قوشلیدی ، جعفر افندی تاغی آچلیدی . تاغی کیفلندی . سویم بیکه ده چداشه آلمادی ، بلغارچه یرلرغه توتندی ، بلغار اویپره لردن زمانه سنک مشهور «اوگی قز» اویپره سندن اوزن بر مانولوق یرلیدی . آڭڭ آرتندن تاریخی «سویم بیکه» اسملی بر اویپره دن یرلیدی . جعفر افندیگه بولر همه سی شول قدر تاثیر

قیلیدی

قېلىدى - اول چداشه آلمادى، سويم بيكەنى توتوب اوپىدىك «ياشاسون بلغار، دىب قچقردى!
 بوتاش جعفر افندىنىڭ اوزىندە يوقودن اوياتغان كېك بولدى. اول نىندى بلغار ياشاسون؟ نىچك
 ياشاسون؟ باياغى مىرسەلەر بالىنىتسە، مسجدلىرى دارالصناعەلەر بولغان بلغارلار ياشاسون مى؟
 باياغى مېن آقتىغى بلغارغە آقتىغى تاش قويغان بلغار ياشاسون مى؟» دىب اوزىنە اوزى
 سويلەرگە توتىدى. اوزىنىڭ بو حاضرىكى كىفلىرى بىر يالغانغە ايكانلىكى، حاضر شولاي
 ايتىدروب توررغە دىيادە بلغار يوقلغى، سويم بيكەن باشقە تاغى ايكى قولكە اون ايكى
 شەم توتوب ئۇلاشكە بىر بلغار تابلەوى ايسىنە توشىدى. ھەم اوزىنىڭ بولاي كىفلىتوب بىتونلاي
 مىقرىز بولمى تورغان بىر مەلە كىشىسى كېك بولۇپ نەرسە سىب بولۇپ اويلارغە توتىدى.
 آخردن آنى تىكى فكرلەردىن كوچوروب بو اوينىڭ توشۇپ، سويم بيكە سىب بولۇپ -
 اوزىنىڭ يوشاق سوزلىرى بىرلەن - ھەر بىر اعضاسىنىڭ كورنوب تورغان خىوۋە علامىتى
 بىرلەن تورمىش قەامىد بىرولرى خاطرلەرنە كىلىدى. ھەك بلغار خاتونلارنىڭ شوندى فكرى
 بوررغە، باشقە خەلق خاتونلارنىڭ قاراغانلار آرتق قابىلىتى بولولرى، شول آرتقلىقلار بىرلەن كىوب
 وقتە كىرەكلى اشلارنى اوتتوروب قالدولرى ايسىنە توشىدى. ھەك اگر دە آلا رە يكر منچى
 عصرلەردە تىرىيە بىرلىگان بولسە، بوتون بلغارنىڭ كىتشىن ايكىنچى ياققە بورغان بولولر
 ايدى دىدى - ھەك بىر آزاويلاب تورغاندىن سوڭ! «ئىيو بولرايدى، بلغارلار بوتونلاي
 باشقە بلغار بولولرايدى!» دىدى. *بىر قىزىق ۷۶*
 جعفر افندى سويم بيكە بىرلەن قزاندا بىر آتە تورغاندىن سوڭ، ھەم بعضى وقتلەردە
 تاغى مەلە ترقى ايتەر كېك بولوب بولوب تاغى حقيقت ايسكە توشوب جىيەرلىگاندىن سوڭ،
 اوزلارنىڭ اوتارلارنى قايىتوب كىتىدەلەر. جعفر بو كىتونە خەبەرنى سىز بىك اوزاق پورگانىگە،
 پىتەر بورغە بارغان سويم بيكە بىرگە باراچاق بولغان ايدى. شونىڭ اوچون جعفر پىتەر بورغە
 يىگر منچى عصر دە غى بلغار كىيىمى كىيىوب بارو فكرىنە كىلگانىگە، موزىلەردىن
 فورمالارنىن آلۇپ، ايسكى بلغار رەسىملەردىن قاراپ سويم بيكە جعفر گەدە، اوزىنەدە كىيىملەر
 تىگرەگە باشلادى. ھەم ئۇلە نىچە تىگوب، ئۇلە نىچە سوتوب توراتكاندىن سوڭ، قازاقىكە كەمۇلە
 جىلان دە تىكىدى، لىكن كىيىملەرى شوندى بولدىلەر - اگر مەلىيە فلان دىگان نەرسە بولماسە مطلق
 كىيەرلەك توگىل ايدى. اوزلارنى كىيىڭ، اوزلارنى كىيلىشەن، اوزلارنى قىمت توشە ايدى.
 شوندىن سوڭ جعفر دە يىگر منچى عصر بلغارلارنى كىيىملەرنى تاشلاغانلار دىب سوكۇدن توقتاغان
 ايدى، سويم بيكە گە خاتون قىز كىيىمى تىگوى آور بولمادى. اول وقتە غى مودە، اول وقتەدە معارف،
 مەدنىيەتنىڭ مەركىزى پىكىن بولغانغە، پىكىن مودەسى يىگر منچى عصر بلغار خاتونلارنىڭ

كولما كلرينە بىردە باشقە توڭلايدى. شونڭ اوچون آنى تىگوبىك جىنگىل بولدى. قالغانى قىر اوزىنىڭ اولچاوين كچەيتسەدە ۲۲ نچى عصرغە قىر بىتماگان ايدى، حتى ۲۱ نچى عصر دە بلغارلردن روسلارغە كروب، آلاردن بوئون ياۋروپاغە كۈچۈپ، ياۋروپادە پادىشاھلىق دە سورگان ايدى. شونڭ اوچون ھەمە يىردە معلوم ايدى. فقط جىغرافىدى ياۋروپا خاتونلىرى كىيىنچە بىر كچىكەنگە چاچاڭايتىدروب كىنەقويدىرەسى كىلماگانگە، بىر آز ايكنچى توسلىراك بولەچق ايدى. كىيىملر اولگىردى. نويا بىردە كىردى. جىغرافىدى دە حاضرلندى. تارىخ جىمىيەندە اوقولەچق اثرى روسچەدە تمام بولدى. كىتاپ كون ياقىنلاشدى، جىغرافىدى تمام جىيىنوب بىتسەدە، سويم بىيىكەنڭ تمام حاضر بولغانى يوق ايدى، آنڭ آۋروى (قورساغى) بارغە ايساب بىرلن اول بالادىن قولغاچ كىتەچىك لىر ايدى. سويم بىيىكەنڭ ايسايدە ۲۰ نچى نويا بىردە تولەچق ايدى. جىغرافىدە شول كوننى كۈتەچىك، آندىن سوڭ سويم بىيىكە بىر آز سىلامىتىلگىچ نويا بىر نڭ يىكرمى سىگىزلىرىدە كىتەچىكل ايدى. يىكرمى يىتىدى. يىكرمى بىرى يىتىدى، يىكرمى بىشى يىتىدى، بالا ھەمان يوق ايدى، جىغرافىدى نڭ اچى پۈشە باشلادى، سويم بىيىكەدە ايرىمدن قالورغە توغرى كىلە دىب اچىدىن كىنە قاينىرسەدە جىغرافىدە بىلدىر مەسكە تروشە ايدى. شونڭ اوچون بىر كون ياڭلاشدىم كۈرەسىن، مۈنە شول آرادە بولور ايدى دىب آنى ھەمان جۈانە ايدى. لىكن بالا ھەمان يوق ايدى. جىغرافىدە چىلب اوق قاينىرغە توتىندى. نويا بىر نڭ يىكرمى ۲۷ سىندە كىتۈرگە ايكى كىنە كۈن قالە باشلادى. شول كۈندە بالا توسە، بىلكەدە توقتورلر اجتىھادى بىرلن بارغەدە بارار ايدى - آندىن دە قالسە سويم بىيىكەنڭ بارا آلونكە شەبەلنە باشلادى. توقتورلر كىتۈرۈپ قاراتىدى. تمام اوتوز نچى نويا بىردە تولەچق دىدىلر حاضر دە جىغرافىدە بىرلن سويم بىيىكە بىرگە بارا آلماۋلىرى بلىندى جىغرافىدە ۲۹ نە اوزىگىنە كىتەماچى بولدى ھەم سويم بىيىكە بالادىن قولغاچ بارغە قوشوب كىتىدى. سويم بىيىكە بىك باراسى كىلگەنگە، جىمىيەندە اوقور اوچون بلغار خاتونلىرىنىڭ مەيشتىلىرى، بالا تىرىيەلىرى ايرلىرىنە نىسبىتىلىرى، كىيىملىرى، عادىتىلىرى ھىقندە بىر سالاھە يازغان بولغانغە، آنڭدە ۋقتىندە اوقولمى قالوينە بىر آز اچى پۈشە ايدى. جىغرافىدە اشنڭ نىچىك ايكەنلىگىن تمام آڭلاتىرغە، ھەم اوچ دورت كۈندىن صوڭ سۈيىلانە تورغان رىچىلر، بلغارلر ھىقندە بولە تورغان داقلادىلر آراسىنە، سويم بىيىكەنڭ رىچىندە يازدۇرغە قوشىدى. سويم بىيىكە بىيىكە موڭغە جىغرافىدە بىرلن كۈرۈشۈپ حتى كۈزلىرىدىن ياشلىرىدە مولدىرەتۈپ قىزان ۋاقىزلىندە قالدى. جىغرافىدە شول كۈننى اوڭ بارۈپ جىتىدى. بۈلە بىردە باشىن چۈلترلىق نىرسە بولىدۇ. مىسقىل مىسقىللىرى ھىقندە بىلكە خىر آغان بولسە - ياكە مىسقىلادە غى غالىرىغە كروب ۱۹ نچى ۲۰ نچى عصرلردە غى مىسقىل بلغارلر نىڭ آرقىلىرىنە

دورت

دورت بېش پوت ایبر کوتهروب ساتوب یرو لریښڭ رسمین کورسه، یایسه «ایسکی تاوشلر» موزهینه کروب آلارښڭ، استاریا بیروم! «شارا بارا!»، دیگان تاوشلرین ایشته، یابلوب یاتقان حبسی تاغی اویانر ایدی. لکن شولای بولاسین بلگانگه جعفر افندی آنک توشماگان ایدی. پیتر بورغه توب توغزی کیتکان ایدی پیتر بورغه توشدی. تاریخ جمعیةښڭ رئیس برلن فی قدر هم کشیلر، پیتر بورغنڭ باشقه خلقی برلن، خاتونلری برلن بوتون و اقبال تولغان ایدی. یوله کیلگانک بلغار کییمنک بولماسده، پیتر بورغه یتار آلدندن بلغار کییمنک کینگان ایدی. جعفر فی کورو برلن بوتون خلقی موڭارغه تابه کیله باشلادیلر، تاریخ جمعیةښڭ رئیس قولندن قسوب کورشدی. همده سویم بیکه کیله آلماوین بیک آیدای، باشقه لرده سلاشلدیلر، جعفر افندیگه تورلی یاقدن چاپاڭ آته باشلادیلر. بوتون دنیا سین چاپاڭ برلن توتردیلر، جعفر افندی چاپاڭگه آرنغه کوملادی، همه ییردن «یاشاسون جعفر، یاشاسون سویم بیکه»، دیگان تاوشلر ایشته باشلادی. همه کشی جعفرگه یاقینراق کیلماکچی بوله ایدی. همه کشی جعفر فی کورماکچی بوله ایدی، همه کشی جعفر برلن سویلی تورغان، حتی قوللرین قسا تورغانلری بختلی سانلر ایدی. خاتونلرغه جعفرښڭ قاره کوزلری، قاره چاپلری، توگارک ساقاللری عجایب سبعة عالمین کبک کورنه ایدی. آنڭ توسی بیک ماتور، بوتون کشی فی عجبکه قالدیرلر، یوسفی عهم کبک بلنه ایدی. شونڭ اوچون همه کشینڭ اوینده، تلنده جعفرگه ایدی. یاشاسون تاوشلری برلن بوتون و اقبالنی کوتارالر ایدی. جعفر بوتاش، بو طغزلق دن کوچکه قوتلیدی. رئیس برلن بر خاتون آنی کاریته گه اوترتوب آلوب کیتنه باشلادیلر. دینگز کبک خلق تاغی بولار آرتندن کیتدی. یاشاسون تاوشلری تاغی گورلیدی. اوزاق اوتنادی جعفر افندی اوزینه حاضرلنگان یورته باروب جیتدی، هم کیتروچیلردن آیرلوب استراحت گه مشغول بولدی. بر آزیوقلاغاندن سوڭ موڭغارغه تعین قیلغان خدمتچی پادوس برلن بر قوچه خط، ئله فی قدر ویزیتنی قارتقه لرتدی. هم بر قارتقهغه کورساتوب شول کشینڭ کوبدن کوتوب تروین آڭلاتدی. قارتقهده غی اسمگه قاراغانک «کنار گیرییف گینرال م، ر، ایدی. جعفر بویورسون دیدی. گینرال کردی. همده ایسانلشکندن سوڭ اوزینڭ «بلغار موزیقه سیننی حیایه» جمعیةښڭ اعضای، همک رئیس جمعیة طرفندن جعفر افندی اسمینه بیرلهچک مجلسکه آنی چاقرغه مأمور ایکانلگین بیان ایتدی، گینرالڭ ایتوینه قاراغانک باررغه وقت بیتکانگه الگراک ایته آلمای اوچون گینرال عفو اوتندی. جعفر افندی باررغه حاضرلنهچکین وعک قیلوب اوزینک اثرلریندن برکتابنی «سزشونی اوقی توروگزی اوتنم، مین برر مینوتقه غنه سزنی یالغز قالدیررغه مجبورمن»، دیب چغوب کییملر فی

رئیسىنىڭ بوسوزىنە ھەمىسى قارشىلىق قىلمايىچە، اول قوشقانچە اشلىدىلار، ھەم قوللىمە
 آشارغە توتىدىلار، لىكىن قوللىمە آشاور بىك آور بولدى، بىك كۆپسى بار ماقلرىن پىشردىلار -
 كىيىملەرنە مايلار تامزدىلار، قوللىرىن بويابىتىدىلار، نەيسە آشاپىتىدىلار، تاغى قول بولدى، ايكنچى
 آشلىرى كىلدى، مجلس آخريىنە جىتتە باشلادى. آرادىن بىركشى تورىدەك سوزگە باشلادى
 (بوكشىنى جعفر افندىگە پىتىر بورغەغى موزىقە اقامىياسى معلمى دىب تانىشدرغانلار ايدى) افندىلار
 بىزنىڭ مقدس جمعيتىمىزنىڭ عرضى بلغار موزىقەسىن ساقلاو، وآنىڭ لطافت طبعىسىن
 جويىاويدىكى ھەركىمگە معلوم. بىز بويىچە خىدمەتنى ايترايتىمىز. اوزىمىزنىڭ اولوشىمىزگە شونىدى
 مقدس خىدمەت توشدىكى اوچون بىك شادىمىز. ھەروقت جناب حق دىن شول خىدمەتمىزە دوام
 ايتىرگە ياردەم ايتىوين تىلىمىز! بىزنىڭ بوشىمىزنىڭ كىرلىكى لىكىن ھىچ كىمنىڭ شەھەسى بولماسەدە،
 ھەك بلغار موزىقەسىنىڭ عالمى لىكى ھەقنە براونىڭ شىكى بولماسەدە، مېن بلغار موزىقەسىنىڭ
 بوكوللار اھمىيتلى كۈنلىرى بولغانغە، خصوصاً بىزنىڭ آراىمىزە، بىزنى اوزىنىڭ بىزنىڭ جمعيتىمىز -
 موزىگە كىلوى بىرلەن شاد ايتىكان جعفر افندى بولغانغە، بىزنىڭ بلغار موزىقەسى ھەقنە بولغان
 فىكرىمىزنى سويىلەمىچى بولام، ھەك جعفر افندىنىڭ جناب عاليندىن اكر بىزنىڭ آكلالومىز يا كىلىش
 بولسە درىستلويىن اوتىمىز، چونكى بىر مەلەنىڭ مىلى موزىقەسىن مىلى كىشى قىدر ھىچ كىم آكللى
 آلەمىدە. بلغار موزىقەسى ياوروپا موزىقەلىرىدىن بوتونلاى باشقە، ياوروپا موزىقەسى
 قىلبنىڭ بىر ياغىدىن چىقسە، بلغار موزىقەسى ايكنچى ياغىدىن چىقسە، ياوروپا موزىقەسى -
 كوكلىگە بىر ياقدىن راحت بىرسە، بلغار موزىقەسى ايكنچى ياقدىن راحت بىرە. بولار قايسىسى
 عالمى؟ دىگان سوزگە مېن جواب بىرە آلەمىم، مېنىچە بولار ايكنى سىكە عالمى، ايكنىسى بىر بىرىدىن
 باشقە يارقىغىنە، ايكنىسى دەپ بىرسىن كاملىلى. ياوروپادە موزىقەنىڭ ترقى ايتوى - تامام موزىقەمىز
 مەكەل دىو، مېنىچە بلغار موزىقەسى بىزنىڭ باشلاغان، ھەمدە آندىن فائىدەلەنە باشلاغان كۈندىن
 بولورغە كىرەك. بلغار موزىقەسى ۱۹ نچى ۲۰ نچى عصرلەردە آرتق موڭ، بىك بىر تۈسلى
 دىپ يامانلەنە ايدى. شونىڭ اوچون آندىنغە اول وقتتە اھمىيەتە بىرلەنگان ايدى. لىكىن ھازىر
 شول سوزلار يەنى بىك موڭ، بىك بىر تۈسلى! دىگان سوزلار ماقتالار اوچون ايتلەردە.
 آندىڭ موڭلىقى اوزىنە بىر لطافت بىرە، بىزنى اوزى بىرلەن ئىللە نىيىدى يراق يراق استىقبالارغە،
 ھەمدە اوتىكان حىسارغە آلەب كىتە. بىزنى ۲۰ يىل مەدەم بولغان كىشىلەر بىرلەن دوستلارمىز بىرلەن
 كۈرىشتە، سويلىشتە، نەھىت يەللاشتە، قورقچىلى كىلاچىكار، ياخشى كىلاچىكار آراسىدەغى پىردەنى
 كۈتارە، بىزنى تاغى آندە آيتوب قويە، آندەغى اشلىرىنى، آندەغى ھاللارنى كۈرسەتە. آندىڭ
 بىر تۈسلى لىكى بىزنىڭ طبعىمىزگە منطق بىرە، فىكرلەرىمىزنى اوبىلارمىزنى آقارتىغىنە يوشىتارە

اوزمگه سیزدر سزدر مسکنه اوزینه کیراک یاقغه آلوب کیتنه، آنڭ موڭ لعین برتوسلی لکن غیب ایتکان کشیلر، ساندوغاچنڭ تاوشین ایشتب اتەچدن اویرانرگه قوشقان کشیلر ایدی. آلارده موزیقهنی آڭلاو، آنڭ فائده سین بلو بیک آز ایدی. شونڭ اوچون آلارنی عیبیلرگهده یارامی. بلغار موزیقەسینڭ بر آرتقلغی، همە مینچە ایڭاهیتلی آرتقلغی، آنڭ بوتون تامرلردن یوروی-همە کیرا کیری جیرلرین چمتروب چمتروب آلغان توسلی بولویدر. بوخسنی اڭلاتورغه سوز یوق، همە گزده البتە اوزگزن تاتغانسز! بلغار موزیقەسی بوخاصیتی برلن هیچ بر وقتده اوز اسمین یوغاتما یاچاق، همە یورا کزندن چققان بلغارلر-نڭده اسملرین اوزی برلن برگه قیامت قە قدر آلوب باراچاقدر! بوسوزلرگه تاغی براؤا تاوشلری برلن بوتون دتیا تولدی. معلمنی ڭله نیچە مرتبه توروب رحمت اوقورغه مجبور ایتدیلر. جعفر افندیگه بوسوزلرنی ایشتو اوللیراڭ یاخشی بولسەده، آقتغی جملەلری بیک قاتی تأثیر قیلدی. آلائی بولسەده بولارغه قارشی برسوز ایتورگه هم بولارنڭ سوزلرنی، تصدیق قیلورغه یا تنقید قیلورغه کیرەک ایدی.

بر آرتاوش بئکچ جعفر افندی توردی. آنڭ تروین کورگاچ همە زال طبط بولدی. همەسی دورت قولاق برله تڭلارغه حاضرلندیلر. جعفر افندی آقرتنگنه کوزلردن چغار چقماس یاشنی توتوبقنه سوزگه باشلادی.

افندیلر! سزنڭ ایتدگزن خدمتلر اوچون، بزنڭ اوزمز ساقلی آلباغان موزیقەمزی ساقلا دیغکز اوچون، همە مینغه خصوصی شول قدر التفات قیلدغکز اوچون بیک، رحمت! سزنڭ بو خدمتلرگز بیک مقەس، سزنڭ بزنڭ اوزمز ساقلی آلباغان موزیقەمزی ساقلاوگز اوچون بزنڭ موزیقانتلرمز، بزنڭ بابالرمزڭ روحلری سزگه رحمت اوقیلر-سزگه هر وقت یاردم ایتەلر، همە سز بزنڭ موزیقەمزی ساقلاوگز ایلان بزنڭ اسممزنڭ، اوزین اوزی ساقلی آلباغان برملەنڭ اسمین گنه ساقلامی سز، بوتون دنیاغە نیچە مڭیللر اوتکاج، بلغارلرنڭ همە نرسەلری بئکچەده آلازناڭ اسملریندە یوغالغاچە-کیله تورغان ملیئونلر، ملیئونلر کشی لرگه فائده ایتەسز، همەده اوزگزنڭ اسم مقە سگزنی قیامتقە قدر قالدر اسز. بلغار موزیقەسی خقندە مینم فکرم بیکە مبالعیدر. چونکە بلغار حمیتلی سی بولغانغە، مینغه بلغارنڭ همە نرسەسی باشقە خلقلر تئقدن آرتق کورنەدر. شونڭ اوچون مینم فکرم تنقیدنی کوتاررلک بولماغانغە، موزیقە حقنغی فکرمنی سویلامیم، فقط شونسن غنە ایتەم. مینچە معلم افندیڭ بزنڭ بلغار موزیقەسی خقندە سویلگان سوزی بیک درستدر. آڭارغه اوزلرین بلماگان، ملەلرین بلماگان، موزیقەلرین بلماگان بر خلق

برخلىق نڭ موزىقەسى حقنەغى يىانى اوچون بىك متشكرمن، تاغى شونى غنە ايتىكچى بولام،
 بلغار موزىقەسندە موڭلق، بر تورلىك، مېنىچە بلغارلار نڭ طبیعەلر نڭ موڭ ايكاتكلن، بته
 تورغان خلق ايكاتلكىن بلدرە تورغان بر خاصەسى در.

بر تورلى لكى بلغارە تورمشنڭ بر تورلى لكندن، يعنى بو كونكى سى كىچە گى سىنە، كىچە گىسى
 اوچونچى كونكى سىنە اوخشاوندن بولورغە كىراك دىب اوپلىم. بوسوزلار نڭ درست، درست
 توكل ايكاتلكى حقنەغى هېچ بر نزام يوق، مېن موزىقانت بولغانغە، موزىقە حقنەغى مېنم
 فكرم اون طوقزىچى يىگرمىچى عصرە تىرچىلر، ايتچىلر علم مسئلەسىنە قاتشو كېك بولغانغە،
 اول مسئلە نى اهلينە تابشارم، سزدن شول مقدس خدمتە دوام ايتوگزنى اوتنەم! اوزى بتكان
 ملە نڭ اسمى بوغالاسون! اوزمى بتدك، اثرمى فالسون! اوزمى ساقلى آلمانغان اشنى سز نڭ
 شىكلى امين، حياتسز ملەكە، بوتون بابالارمى طرفندىن وصى بولوب سزگە قالدرا، فايەلنگز!..
 باشقەلرە فايەلنسولر، چغاروچىلر توسلى بولوب موزىقەمىز بتمەسون!! دىدى، سويلارگە
 سوزى بىك كوب بولسەدە كوزلر يە بىك ياش تولغاچ هم تاوشلرى اوزگارە باشلاغاچ اوتوردى.
 موڭارغەدە قوللر چاپدىلر، موڭارغەدە براۋالر قچقردىلر. ساچكلار اعتدىلر، لکن بولار
 همەسىك جعفر افندىگە مسقل ايتو كېك كورنە ايدى. آشدن سوڭ تاغى موزىقە باشلاندى.
 تاغى بلغار كويلرى اوينالدى. نارودنى كويلردن ساقبار كويى هم صنعى كويلردن «يازمىش» دىگان
 بر اوپرە دن رومانسى لراوينا لىدى، همە بر كشى برلن بر بارشنا موڭارغە بلغارچە يردىلر. برلر يە
 بىك ياخشى چقى لکن ايتولر نڭ روسلق بلنوب توره ايدى. بو برلر جعفر افندىگە تاغى بىك
 قاتى تاثير قىلدى، اوزاق اوتمادى، بلغارلار نڭ «طنيش» اسملى اوپرەلر نڭن بر پردە سىن سىماتوغراف
 نڭ مكملى برلن كورستىدىلر (اول وقتە آلا بىك مكملى بولغانلر ايدى، بار اشلرنى حركتلرنى
 قىلنشلرنى تاوشلرنى همە سىن كورستەبلەر ايدى، طنيشن رولنە ۲۰ نچى عصرە اوز نڭ تاوشلرنى
 برلن دان توتقان لالە اسملى قز ايدى (بوقز روسلر آراسنە «Лилия» اسمى برلن مشهور ايدى)
 لالە نڭ تاوشلر نڭ ياخشى لغندن هم طنيشنڭ كورشولر نڭ تاثير لكندن، هېچ يىغلامىنچە توررلىق
 توكل ايدى..... جعفر افندى بارە توره بته بته بوكونگە قالوين اويلاپ ايزلوب كىتكان ايدى.
 آنڭ آرتندىن بلغار درامەسندن «تلە نچى قز» دىگان بر درامەدن بر پردە كوستردىلر.
 مونڭ كورنشلرى، اوى جهازلرى، اوينچىلر نڭ كىيملرى همەسى بلغارچە بولغانغە، جعفر
 افندىگە بولارنى قارو. اوز نڭ مى دارمە سىن آقتق مرتبە كورو، ئللە نىندى حسلر اويناردى.
 اولە تورغان كشىلر نڭ جان چغار آلدندىن بالالرينە، سويكىل خاتونينە - زور موزىقانتلر نڭ
 موزىقە قوراللرينە، كوزلرين توتورب توتوروب قاراغان كېك قارى ايدى. بولارغە ئللە

۶۶ «...»

نرسە ايتىرگە تەلەگان كېكەدە بولەيدى، ئۇلار نرسە سوراغەدە تەلەگان كېكە بولەيدى، اوزىنىڭ ئاشلىگانىن بىلىمى ايدى. بوجىلىدىن سولۇ، بوقايغولرى ياڭغرتودن سولۇ، ساعت سىگىزلىر بولغانغە، ساعت اونە تارىخ جىمىيە طرفىدىن ياڭغى عىزنى قارشى آلارغە چاقىرلىغان بولغانغە، جعفر افندى تاغى بىر مەرتەبە جىمىيە كە رحىت اوقوب بىك كوبىسى بىرلن كورشوب، جىمىيە طرفىدىن بىرلىگان بىلغار موزىقەسىن اوينى تورغان ماشىنانى آلوب، ھەك جىمىيە طرفىدىن تەكلىف قىلىنغان فەزى اعزالق اسمىن قبول ايتوب، اوينە قايتوب كىتتى. كورگان بىلگان ايشىكانلرىن بىر آزرە تەكە سالغاندىن سولۇ، ساماوار كىتىرگە قوشىدى. جعفر افندى چاى پارا تەماسادە، بىلغارلارنىڭ چاى پارا تولىرىن بىلگانگە، ھەك بىلغار رومانلارنىڭ شوندى چاى اچوب كەنە عىزىن اوتكارە تورغان كشىلر تەسۋىر يەنەدە توغرى كىلگانگە، ساماواردىن بولر چىقاروب چاى اچو آنىڭ ھوشىنە بىك كىتە ايدى. اويە وقتە آلار سۈيىم بىكە بىرلەن دە شولاي اوتورشوب، اوزون ايتىروب، بىلغارچە ھەك نرسەنى اوتوتوب، چاى اچەلر ايدى. بۇ يولىدە جعفر افندى شولاي بىر بىلغارلارنىڭ بولغان ايدى. ھىچ آشىسى كىلماسەدە كاندىتەردىن بىلغار «قاي تەش»ى كىتىرگان ايدى (بوقاقتىش يىكرمى بىرچى عىزلىر دە روسلر آراسىنە بىك تارالغان ايدى). كىلگان روسلرغە بىلغار تورمىش كورسولر اۈچۈن، ھەك طىبىعتى دە شۇنى تەلەگان اۈچۈن شولاي خىشتەرتقان ايدى، سۈيىم بىكە بولسە بولاي بولۇنلاى بىلغار تورمىشنىڭ ئىمۇنەسى بولۇچۇ ايدى. ھەك اويە شولاي اويلا نغان ايدى. لىكن آنىڭ بولماۋى آرقاسىنە، شولاي بىر تۈرى گە جىيولغان ايدى. چاى اچىدى. بىلغارلر توسلى اوزون اچىدى، مەكەن قەدر بىلغارلر توسلى اوتكان اشلىرى، ھازىرگى ھال - لىرى چاەشتەرت ماسقەتەرتىدى، مەكەن قەدر ھەمە اشلى «اللەغە تابىشام» دىب بىتەرگە ئىلادى. لىكن آلای بولسەدە، كۈكلىك يانغان اوتنى ھىچ سۈندەرە آلمادى، ھەك كورگانلرىن ھىتى كۈرەچىلر بىر كۈز آلدندىن جىبارە آلمادى. وقت جىتە باشلاغاچ كىيىنرگە ھازىرلە باشلادى، كىيىنوب بىكەچ سۈيىم بىكەنىڭ كىيە آلماي، بىلكە آنىڭ ھازىر آۈروب ياتوى. اولو اھتىمالىك بارلىقى ھازىرلە توشىدى، ھەك اچىن پۈشەرە باشلادى. آلبومى آلوب بىر مەرتەبە بىك اوزاق سۈيىم بىكەگە قاراب توردى. سۈيىم بىكە، مۇڭ، قايقولى، آۈرۈ توسلى كۈرە ايدى. ايكىنچى قاراغانەك «مىنغە قارامە ايدى، بار ايدى، اوزمىزنىڭ تەمۈز شادلىغىن كۈتارشا ايدى!» دىگان توسلى بولە ايدى. قاراغان سايون سۈيىم بىكە تورلىچە سويلاگان توسلى بولە ايدى، قاراغان سايون كىفسىزلىك آرتە بارە ايدى، آقتىق قاراغانە سۈيىم بىكە «جىتار ايدى» دىگان كېكە بولدى. جعفر دە «جىتار» دىدەك تىرگەنچە قوشۇپ كىتتى. اوزاق اوتىمادى جعفر افندى زور زال اچىندە ئۇلارنى قەدر كىشىلر آراسىنە اوزىن كوردى. بىك

كوب

«يېڭى يۈز يىلدىن سوڭ انقراض» ۶۷

كوب كىشىلەر كورشىدىلار. يېڭى كوب عالمىر كىلوى اوچون رحمتلار او قودىلار. يېڭى كوب خاتونلار موناڭ اشرلارنى حقنىڭ فكرلارنى بيان قىلدىلار. يېڭى كوب كىشى موناڭ بىرلن سويلەشونىڭ يېڭى زور سعادتكە ساياب سويلەگەن سوزلارنىڭ اوزلارنىڭ خاھىش دفتىرلارنىڭ «۲۱۰۰ يىل ايتقى ساعىتلىرىدە ۲۲ نچى عصرنى كوتكەن وقتىدە يازمىش مېنى بىر زور مجلسكە توغرى شول مجلسدە بولغان بلغارلارنىڭ اينىڭ مشهور محررلارنىڭ، عالملىرىدىن جعفر افندى بىرلن كورشو، حتى بىر ايكنى سوز سويلەش سعادەتلىرىدە نائىل ايتىدى» دېگەن يازغانلار ايدى. بوكشىلارگە بولاشلار، بوسوزلارنى قىر شادلىق بولسەدە، جعفر افندىگە شول قىر حسرە ايدى، شول قىر آورايدى، آور بولغان سايون آور لغىن بلدر ماس اوچون تر شو آور لغىندىڭ آورايدى. زالنىڭ بىر ياغنىڭ زور بولمەدە بلغارلارنىڭ رىسملرى آچق قويلغان ايدى. جعفر افندى بولارنى كورودن قاقچسەدە، جعفر افندى بىرلن سويلەشە تورغان بىر تارىخ عالمى، بلغارلارنىڭ خاتونلار دەغى ئىرپەگىنىڭ قاي وقت باشلانوب، قاي وقت بتوین بىلمىگەنكە، جعفر افندىنى آلوب كوروب ئىرپەگى بىر بلغار قارچىنىڭ دعا قىلوین تصوير قىلغان بىر رىسمى كورسندى ھىم سوراچق سوزىن سورايدى. جعفر افندى جواب بىرگاندىن سوڭ چىچاق بولسەدە، كوزى ئىلى بىر رىسنگە، ئىلى بىر رىسنگە توشوب جعفر افندىنى اختيار سىز قالدىرغان ايدى. رىسملرى بىرلە بوتون زال تولغان ايدى. ھىم ھىمەسىكە بلغار تورمشىدىن بولغانغە، بلغار مېھمانىدە يېڭى كوب مەنى آلورلىق ايدى. ۱۹ عصردىن باشلاپ بىتكاچە قىر گىلگەن بلغارلارنىڭ زور كىشىلىرى، محررلىرى اديپلىرى، عالملىرى، شاعرلىرى، دراماتورلىرى حكىملىرى، موزىقانتلىرى، نارودنىقلرى، ھىمەسى اوزلارنىڭ اينىڭ معلوم وضعىيەلەرنىڭ توشىرلىگانلار ايدى. اڭغارغە باشقە يۈزكە سەلش اوينى تورغان قىزلىكتىلار جىيىنى، ۱۹ نچى ۲۰ نچى عصرده «سېق آرتاينىڭ قوللىنىپ چىققان توتوب سېق بىر ووى» «بلغار قىزلىرىنىڭ يارقىن بىرسى اوستىنە بىرسى مەنوب يىكتىلارنى قاراولرى» «بلغار بالالارنىڭ ئەيلەن بەيلەن اويناوى»

وبولارغەدە باشقەدە ئىللەنى قىر رىسملار بار ايدى. جعفر افندى يېڭى اوزاق قاراب يوردى. بورسىملار آراسىدە جعفر افندىنىڭ بىردە كورمىگان - رىسملرىدە يېڭى كوب ايدى. بولار آراسىدە ۲۰ نچى عصر رىساملارنىڭ چىققان «بلغار اوپى» دېگەن آغا تورغان سويلەشە، ياشل اولانده ياكىڭغاغە تايانوب اوپلى تورغان يىكتىنى، تصوير قىلغان رىسم موناڭ ھوشىنىدە يېڭى كىتىدى. جعفر افندى موڭغارغە قاراب رىسم تصوير قىلغان يىكتىدە بىتارارڭ او يىغە چومىدى. بويىكتىڭنى اويلوۋى احتمالى بارلىقلار ھىمەسىن خاطر بىندىن كىچىردى، اينىڭ آتقىدىغىنە ۲۰ نچى عصرده بىر بلغار محررىن دىئىس دىوب قىناب، بتون دىئاسىن قانغە بويالوب بتووين، كوزىن آفاتقان بىر كىشىنىڭ تىگىنى تىيىكالاوين، ايكنچى سىنىڭ كىسەلەرنىڭ يازغان نرسەلەرنى آلوب يىرتقالاوين

بر ایسکی گنه چاپان کیگان ملانڭ تگی نی قینارغه تور توب کورساتوب ترووین، همدە
 یراقدن راق قایسی سبرکی، قایسی آغاچ کوتاروب ادینی قینارغه کیلولرین تصویر قینلغان
 رسمنی اینڭ سوڭ کوردی. بوسمگه قاراب جعفر افندی نی ایتراگده بلمادی، یوزی اوت کبک
 قزاردی. بوسمده گی قباختلک اوچون روسلردن اویالیدی. حتی رسامنی ده غیب لمکچی
 بولدی. لکن بواش واقع بولغاننه، عیب رسم توگللیگی خاطرینه توشوب، مونی نیچکک تاویل
 قیلورغه بلمادی. اوزی نی اشلی سین بلماسهده، کوڭلدن «ناچار خلق منی سوڭ، نیک بو اشنی
 اشله گانلر؟» دیه ایدی. روسلردن برسی برسی بوڭغارغه دائر بربر سوز آچماسین دیب
 تیزگنه ایکنچی یاقغه چققی. زال تولى خلقلر رسملرنی قاریلر ایدی. رسملر حقنک محکمهلر
 قیلهلر ایدی. ڭله نی قدرسی شول رسملرنڭ کوپهلرین آلو تیشلی لکلرین سویلیرلر ایدی.
 ایکنچی لری بلغار محررلرینڭ رسملری حقنک، آلارنڭ توسلری حقنک، ترجمه حاللری حقنک
 سویلیرلر ایدی. جعفر افندی ایکنچی زالغه چققی. آنک بلغارلرنڭ ایبیرلری قویولغان ایدی.
 موندە تاریخ بلگان زماندن بییرلی بولغان بلغارلرنڭ ایبیرلری بار ایدی. آقچهلری، کییملری
 زینتلوی، اوی جهازلری، خاتون قز زینتلری، تاباق ساوتلری همهسی بار ایدی. جعفر افندی بولارنی
 تاغی بیک اوزاق قاراب توردی. بولار آراسنک اوز بک خانغه مصر خلیفه لرین جیبارلگان قلیچ ده
 بار ایدی. موندەده بیک اوزاق توردی. موندەده بلغارلر حقنک، آلارنڭ کییملری حقنک، آلارنڭ
 تروولری حقنک، بیک کوپ سوزلر ایشتنی. بولار آراسنک یورگانک زوانوق تاوشی ایشته باشلادی.
 هم آندهده موندەده خدمتکارلر زالغه جیرلرغه وقت ایکانلگین بلدروب یری باشلادیلر. جعفر
 افندیده سوکبی آغا تورغان خلق برلن برگه چققی. آنی قارشى زالغه اوزینه حاضرلنگان
 رئیس باندەغی اورندقغه اوتورتدیلر. زالغی خلق بیک قزوقزو اورنله شه باشلادیلر. جعفر
 افندی بریاقده بیک کوپ ایبرلر خاتونلردن مرک آرکیستر کوردی. اوزاق اوتامادی تاغی
 زوانوق بولدی، هم باڭغی عصر کررگه بشکنه مینوت قالغانغی بلدرتلی. خلق همهسیدک
 «ورا» دیب قچقورورغه حاضرلنوب تماقلرین رهلرگه توتندیلر. تماق تاوشی آرنه بزنڭ
 ۱۹ نچی ۲۰ نچی عصرده ملا خطبه اوقوب بترگانک، بوتون مسجدنی کوتاره تورغان تاماق
 قرو تاوشی بولماينچه قالدی. همه کشینڭ مونه ییتە، مونه ییتە دیب یورا کلری لب لب ایتە
 باشلادی. مونه کینه تدن آرکیسترده کورلوب کیتندی. بوتون زالنی موزیقه تاوشی آلدی.
 همه کشی بوموڭ بلغارلرنڭ تورمشلرنڭ نیچک ایکانلگین کورساته تورغان شاهدن، بیک
 اخلاص برلن، هر تاوشیندن ڭله نیندی اویلرغه چوموب تڭلارغه توتوندیلر. بوکوی بلغارنڭ
 صنعی کویلرندن ۲۱ نچی عصرده چققان «امیدبتدی» دیگان کوی ایدی. بوکوی شول قدر تاثیرلی
 ایدی

ایدی، نیندی جڭگل اویلی جیلبه زکرنی ده بیك تیران فکر لر گه چومدره ایدی. نیندای قاتی یورا کلی کشیلرنگده کوز لر ندن یاشلر اغزا ایدی. جعفر افندیگه بو آلائی تأثیر قیلما دی. اول حاضر شول قدر کیفسز، شول قدر آور حالده ایدی. هیچ بر نرسه گه قایغره بلمی ایدی. موز یقه توقنادی. بوتون زالنئی اورا تاوشلری توتوردی. همه یاقدن یاشاسون یا گئی عصر، یاشاسون!، تاوشلری ایشته باشلادی. بردن موز یقه کورلادی. آرکیستر بایاغینده غیره برلن روسلرنگ «بارابز دیگان» اوینن اوینی باشلادی. بو کوی شول قدر کیفلی، شول قدر موئی تگلای جڭگل ایدی، نیندی قایغولی کشینگده قایغولرین قای تاوی آرتلرینه تارتلق ایدی. موز یقه توقنادی. اورا، یاشاسون، تاوشلری تاغی دنیائی کوتاردی. الیکتریق اوتلری بوتون دنیائی الغان ایدی. اورامندن اورا تاوشلری ایشته اییدی. اوزاق اوتما دی تاغی «یاشاسون» تاوشلری کوتره ایدی. جعفر افندی رییس یا گئی عصر برلن تبریک قیلوب یا گئی عصر مبارک بولسون دیگان سوز گه جعفر افندی «امیدبتندی» سز گه مبارک بولسون، بارکز، دیدی. هم کوز لر ندن یاشلر آغا باشلادی. کشیلر بر بر سی ایلن کوروشه تبریک قیلوشه باشلادیلر. بو بر چیرک ساعت اوتکاندن سوڭ رئیس قایدیغه «кафедра» چغوب بر قسقه غنه یا گئی عصرنگ عموم بنی بشر او چون سعادت عصری بولوین تلاب آشفه چغار غه اوتندی. هم جعفرنی آلوب زور زالننگ ایشکین آچوب جیباردی. تاغی موز یقه گورلادی بلغار لرنگ «آغاچ باشی» دیگان کویی اویناله باشلادی. براؤالر، اورالر! یاشاسونلر برلن تاغی بر زال کورلگاندن سوڭ، همه سی اورنلی اورنینه اوتوردیلر. جعفر تاغی ایڭ تور گه اوتوردی. آش کیله باشلادی. آشلر آراسنک واق تو یاک سوز لر گه باشقه آرا ده کیله تورغان بلغار آشلری حقنک سویله نه ایدی. قایسی بلغار آشی یاخشی، قایسی لری بیك مایلی تابالر ایدی. حتی قایسی لری شول مایلی آشلرنگ بلغار لرنگ و حلرین اوترو گه سبب بولوین، آلارنی در فالندر. وین، آشلرنی آشاب یرونی اوز لرینه وظیفه یاساغان ملالرنگ بیگرلک توپاس بولولرینه قدر باروب یتله ر ایدی. نی سویله سله ر، نی قیلنسه لر ده جعفر افندیڭ ایڭ آورته تورغان بیرینه تیبه ایدی. اورا، یاشاسون، یا گئی عصر یاشاسون!، دیب بقاللر کوتار لگاندن سوڭ رئیس جمعیه آیاق اوزره توروب سوز گه باشلادی. بو کونگی کون اوتکان زمانه مثلی کورلمگان کوندر، بو وقتقه قدر نیندی زور واقعله ر بولسه ده، نیندی زور بلالردن دنیا قوتولوب قالسه ده، آلارنگ شاد قلر یك بو کونگی کوننگ شاد لغینه نسبت قیلورلق توگلدر. اوتکان ۲۱ چی عصرنگ بنی بشر تار یخنک نیندی اهمیة لی موقعلر اتحاد ایتدیکی معلومدر. بو عصرنگ احتراغاتی، بو عصرنگ کشفیات ۱۹ چی ۲۰ چی عصر لر غنه توگلم ۲۱ چی عصرنگ اوز ینڭ خلقلرنک حیرته قالدیر مشدر. بزنی چولغاب آلمان

ایپی

درستین ایتساک، نادانقلری سایه‌سنه، اوزلرینڭ هلاکتلرینه اوزلری سبب بولمیشلردر. بولار همه اشنی اشلارگه یاراتسه‌لرده، بولارده ثبات بولمغانغه کوب اشلر سوز برلن‌گنه قالمیشدر. شونڭ اوچون بلغار تاریخی سوز برلن تولودر. بولار هر مسئله‌نی ئله نیچه‌شر ملاحظه قیلغانلر، ئله نیچه‌شر محاکمه قیلغانلر. لکن هیچ برسنه اشلر مگانلر. بولنرڭ تاغی بر طبیعه‌لری بار. بولار بیک هولی بولغانلر. شونڭ اوچون اوزلرین بیک زور کوروب، سویله‌گان کشینڭ سوزینه برده التفات قیلغانلر، هم آلا رڭ کیڭاشلرینه‌ده قاراماغانلر، همه نرسه‌نی «اوزم‌بلام» دعواسنه بولغانلر. بولارڭ تاریخلری هیچ برخلقڭ تاریخنه اوشامی. بولارده علوم معارف نزاعلرینه تیرچیلر قاتوشقانلر. دین مسئله‌لرینه اشچیلر قاتوشقانلر. مدرسه‌مکتب اشلرین اوقوماغان یازا بلیگان کشیلر یورتکانلر. حاصلی، بولارده کم‌نیندی اشنی بلمادی. اول شول اشنڭ باشچی سی بولغان. شول سببدن بولارغه آله‌کیتارگه ممکن بولماغان. بولارڭ مکمل‌موز یقه‌لری، یاخشی غنه ترقی ایتکن ادیباتلری قالمیشدر. بولار بنی بشرگه نی فائده ایتدی؟ سوائینه مین جواب بیره آلمیم. اگر بولارڭ تنجلیق سویو سببلی، دنیاده ئله نیندی فتنه‌لر چغونیه سبب بولماولرین فائده‌گه ساناماساق، بولارڭ ایتکن خدمتلیری یوقدر. فن‌گه خدمتلیری یوق. چونکه بولار فنئی بلمادیلر. هنرگه، صنعت تاغی یوق اییدی. علم معیشت بشرگه تاغی. یوق، شونڭ اوچون بولارڭ اسملری دنیاده اوزلرینڭ موز یقه‌لری برلن‌گنه ساقلانماسه، ساقلانمایه‌چقدیر. بولارڭ حاللرینه قاراغانه بز روسلر تاغی شادلنمیز. چونکه بز نڭ بولار حالنکه بولوموز، بوکونگی کونلر نی یا ایسه ایرتەرک، یا ایسه سوڭراق کورومز، دنیابرلن بوتونلای کوروشومز احتمال اییدی. لکن اول کون حاضر اوتدی. اوزمڭ غیرتمز، ترشلغمز سایه‌سنه اول آور اشدن قوتللق. مونڭ سوڭنکه روسلر یاشایه‌چکلر، یاشاسون روسلر! بوتون زالدن «یاشاسون» سوزلری ایشتلدیله رئیس توقتادی. بوتون زال «یاشاسون» تاوشی برله تولدی. بوسوزلردن سوڭ همه کشی جعفر افندیڭ قارشى برر سوز سویلاوین کوته‌لر اییدی. امیدلری بوشقه کیتمادی. واقعا جعفر افندی توردی. رئیس مجلسنڭ سوزلری برلن بوتون قانلری اویناغانغمی، ئله بلغارلرڭ شول جمعیه‌لرده سوزلر سویلاونڭ، آقتغی بولاسی خاطرینه کیلگانگه‌می، ئله تگلی تورغان خلقغه بونی قدر یاخشی سویلاسه‌ده، ناچار سویلاسه‌ده بر بولوین بلوب، آلا رڭ مقصودلری مینم سوزمندن فائده آلو بولماینچه، آقتغی بلغارڭ سوزینه ایشتوگنه کبک اوپلر خاطرینه کیلگانگه‌می، یوزینه کوجلانو اثری چقغان اییدی. اول هروقت اوزینڭ اثرلرینده بلغار نی یاخشی ایتوب کورستدکی کبک، آلا رڭ ناچار لقلرینه ممکن قدر تاویل قیلوب، فلان ایتوب کورساتورگه ترشه‌اییدی. بوسنه آقتغی سوزلر بولغانغه

«...» ۷۳ ئىككى يۈز يىلدىن سوڭ انقراض

بولغانغە، تاغى بلغارلارنى ماتورراق كورستماكچى ايدى. لىكن ماتور كورساتورگە تىلاكان سايون، كوز آلدىنە بلغارلارنىڭ ناچارلىقلىرى كورنە بارە، يامسىز ياقلارى يورى قىلىنغان كىك خاطر يە كىلە بارە ايدى. شولاي بولسەدە اوزاق باسوب تورورغە ياراماغاندىن، جعفر افندى سورگە باشلادى: افندىلەر! شوندى جىمىيەكە مېنى چاقروڭز اوچون بىيك مەنون مەن. بوسزىڭ التفاتىگىز سايەسەك، مەن اوزمىزنىڭ منقرىز بولغان مەزمەن حقىكە، اوزمىزنىڭ فكر مەنى بىيان شرفىنە ئاھل بولدىم. حاضر ايشتە تورغان سوزلارنىڭ، بىتون دىنيانى درىسلىكتوب مىكلىرچە يىلار تورغان، بىر مەلەنىڭ آقتىق بالاسىنىڭ آقتىق سوزى، مىكلىرچە يىلردە اوزكارونى قابل بولماغان بىر مەلەنىڭ آقتىق اوزكارمەكان بىر اوغلىنىڭ فكرى ھەمدە توغرى فكرىدەر. بىز بلغارلارنىڭ قاچان، بىر يۈزىدە قاي وقتىدە پادىشاھلىق سورە باشلاومىز حقىقە مەن بىر سوزدە ايتەمەچكى مەن. مونى بىلەسى كىلىگان كىشى لىرگە البتە مىكلىرچە جىلدلەر تارىخ كىتابلىرى حاضر در. آلارنىڭ نىندى نىسلىگە منسوب ايكىنلىكلىرى حقىكە بىر سوزدە دىيەمەچكىمەن. آناسىكە علم الانساب كىتابلىرىنىڭ توب تولى بىر مىسئەلەر. بو منقرىز بولغان خىلقنىڭ بلغارلر ايكىنلىگەندە سويلارگەدە احتىياج يوق در. چونكە بو حقىقت ۱۹ نچى عصرنىڭ آخىرلىرىنىڭ مەتبىت بولوب روسىيەدە كى مىسلمانلر تاتارلر بىرلن قاتنىشەلەردە، آلاردىن كوب عادتلىر آلسەلەردە، تاتارلارنىڭ قانلىرى تائىر ايتوب، الگەرگى بلغارلارنىڭ لطافت طىبىيەلر بىن بوغالتسەلەردە، بلغارلر ھىمان بلغار كوئىنچە قالمىش، تاتارلر آق تىنغە بلغارلرغە قوشلوب بىتوب كىمىشلىر در. نە ايسە روسىيەدە مىسلمانلرغە اول تاتار دىو شايىع بولسەدە، بارە تورە بلغارغە ئەيلەنگەنگە كورە بىزدە بلغار دىب سوز سويلەمەچكىمەن. بلغارلارنىڭ طىبىيەتى، صىبر، ھىر نىسەنى كوتارە تورغان، اوتىكون، ھىر نىسەنى بلورگە قابل، ياخشىلىقغە مىال، بىر آق فانتىق، قوناق سوزور، تىنچلىق اوچون جان بىرە تورغان، ھىر نىسەنىڭ ھىر ياغىن او يىلاب بىترماينچە اش قىلە تورغان، يايسە ھىر ياغىن او يىلاغان بولغان بولوب براشك قىلىمى تورغان، فلسفە سويلارگە ياراتە تورغان، تىك تورونى ياراتە تورغان، بىر طىبىيەتلىر. بولاردە جىل بەزىكلىك بولغانغە، بولارنىڭ تارىخلىرىنى تىزدەنگە زور مىسئەلەر چغو ھەم زور تاوشلىر چغو بىيك كوب بولدىقى كىمى، بولارنىڭ تارىخلىرىنى او يىلاب، توبلى ايتىدروب اشلەنگەن اشكە اوچراودە بىيك آزدەر. بولار ھەم نىسەنى توبسىز اشللىر ايدى. ھىر بىئائى نىگىزىز اشللىر ايدى. «بلغارلارنىڭ» (بىر تەگى) اوچون ايشك قاينىرتقان، دىگان مىقاللىرى بولارنىڭ نى قەدىر كىلاچك حقىقە او يىلاغان لىقلىرىن بىلگەتەدر. بولارنىڭ تارىخلىرىنى پارلاق زىمانلر كورنەدە، بولاردە بىر او يىلانوب اشلەودىن حاصل بولغان نىسەلر توگلى ايدى. فقط تصادفاگە توغرى كىلىگان ايدى. بلغارلر تاتارلرغە قاتنىشاسدىن بورون موندى خىلق

توڭلار ایدی. بولار جدى، هراشنى اويلاپ آلدینك، آر تین بلوب، نيك؟ نى اوچون ايكانلگین
 تیکشروب اشلى تورغان خلق بولسەلدە، آسیا صحرالرنك اير كنلككە توروب، بوكون تماغى تويسه
 اير تەگە تويارين اويلارغە اويرانباگان، تاتارلر، بولارغە اوزلرنيڭ طبيعتلرين بولك ايتوب
 قالدرمىشلرد. همك بلغارلرنك توره تورغان ييرلر ايركن، هم منبت بولغانكە كورشى خلقلرى
 بولارغە قاراغاندەدە توبان بولغانكە، دنيانك آلغە كيتە تورغان خلقلرى برلن مناسبتلىرى
 كيسلگانكە، بولار «اللهغە تابشردم» ديب ياتوغە سالنمىشلرد. هم واقعاە بولارغە تماق
 تويدرو اوچون ئللە نيندى بلولر، اويلاپ پلان قوروب اشلەنگان اشلر كيرك بولمىغانلر.
 شونك اوچون بللر، يوز بللر اوتە اوتە بولارنك بواشلرى ايكنچى طبعە حالين آلمىش.
 بولارنك بو حالك دوام ايتولر يەنە علماسينك نادانلغى، همك ساتوچيلرنك اوزلرندە آرتكغى
 صارت، قرغز كبك خلقلر برلن گەاش ايتولريك بيك زور سبب بولمىش.
 همە ناچارلقلرين كوروب، اوزلرندە زور ملە يوق قضيه سين چغارولر يەنە، هم اوزلرين هرياقدن
 مكمل ديب اويلاولر يەنە باشچى بولمىش.
 تاغى بو خلقكغى اوتكونك، آنك نتيجه سى
 بولغان اوزين زور توتو، بولارنك باشقە خلقلرغە كچكە ايتوب قارولر يەنە سبب بولمىش.
 دماغلرنك قوۋ حىاليەنك قوتلكى سايسەنك بولار همە نرسەن ئللە نيندى بولمى تورغان
 فرضلارغە كيتوب، اويلارغە چوموب، اشلرگە وقتلرى قالماغانلر، تاغى بولارنك طبيعتلرنك
 ئللە نيندى سوزگە، لفظغە اهميت ييرو بولغان. بوتقصان بوتون شرق خلقينك عادتى
 بولسەدە، بزنك بلغارلردە بيگراك قاتى پادشاهلق سورمىش.
 شونك اوچون اوقى تورغان
 فنلرنك معنى لر يەنە باروب ييتماينچە، هم بارغەدە تيشلكن اويلاماينچە، لفظ نزاغلىر برلن
 عمر اوتكارگانلر. شول سببىن بولارغە نى قدر مکتب مدرسلر بولسەدە، اوقو نى قدر خلق
 آراسنك تارالسەدە، بولارنك بلگانلرى فلان سوزنك فلان سوزدن نيك لك ايتولوى،
 نيك اول سوزنك اينلماينچە بو سوزنك ايتلوى كبك يوق اشلرگە بولمىش.
 بولارغە،
 لفظغە اهميت شول قدر بولغان، حتى قرآن كبك دينى كتابنى اوقودە، فلسفى نى قدر
 على حكملرنى شامل جناب الله طرفندىن جيبارلگان حكمتنى اويرانودەدە،
 لفظدن اوتە آلباغانلر. قرآن اوقو بولارغە آنى تجويدلر اوقوب آوزنى
 تورليچە برودن عبارة بولوب قالغان. بولارنك «لفظى» لقارى هروقتە اوزين كورساتكان.
 بولارنك تاريخلرنك هر نرسەنى اشلارگە پلانلر قرو قدر كوپ نرسە يوقلغى، بولارنك
 لفظى خلقلەندىن ناشن.
 هر نە ايسە بولارنك آلغە كيتماولر يەنە سبب اوزلرى توسلگە كورنسەدە
 ايك زور سى كلمتى، همك كورشى خلقلرى.
 يوق ايسە بولار هر نرسەگە قابىلىقى، هر
 اشنى بولدرە تورغان بر خلق ایدی.
 دخى دە بولارغە باشلق بولباوى، روسلر برلن دينا
 باشقەلق،

باشقەلق، روسلاردن بعض دىيانڭ كىتشىن آڭلامغان پاپاسلارنىڭ واقعا بلغارلارنى خرىستىيان ايتو فكرينه كىلوارى، بلغارلارنى ھەمە روسقە آلداقچى كوزى بىرلن قاراوينە سىب بولمىشدر. شول سايەدە بلغارلار روسلار آشەدە مدنيەنى آلە آلمامشلىرى. بولارنىڭ تارىخلارنىڭ غى فاناتيىق، دىن ھمايە قىلو فكري، بلغارلارغە پوپلر بىرلن مقاومت اوچون چقمىش ايسەدە، نادان خلق ھەمە اورنىك استعمال قىلمشلىرىدر. شول سىبىدىن بلغارلارنىڭ مدنيەدن غافل قالولرىنە، وشونىڭ سايەسنىك منقرىز بولولرىنە يارتى سىب روسلارنىڭ پوپلىرى بولمىشدر. بلغارلار ھىچ بىر وقت روسلاردن قورقماشلىرىدر. فقط خرىستىيانلىق غەگنە راضى بولماشلىرىدر. بولارنىڭ اخلاقسىزلىقلىرى، بولارە خاتون قىزنىڭ فحش يولنىە كىتولرى، بولارە اسپىرتلى اچمىلىكلر استعمالنىڭ تارالوى، مېنىچە تاغى بولارنىڭ اوزلرىنىڭ طبيعتلرنىڭ شونىدى اش بولودن توگىل. فقط، بولارە كىرگىچە قىلو بولماغانلىغىدىن، كوڭل آچار اوچون، اخلاق اورنلر بولمايدىغىدىن، بولارنى تىرىيەسىزلىك، اچ پوشو، اشسىزلىك، فحش يولنىە تارتمىشدر. اچ پوشونى بىرر اوچون ايسرىكچىلردە استعمال قىلمىشلىرىدر. بارە تورە بولارنى استعمال قىلودە ايسكنچى طبيە بولوب قالمىشلىرىدر. بىنى بشرگە نى فائىلىرى بولدى؟ سۇئالىنە مېندە جواب بىرە آلىمىز. چونكىە بوسۇئالگە جواب اوچون آلارنىڭ ھەمە اشلىرىنىڭ بىرەم بىرەم تىكىشرو كىرا كىركە، بۇدە ھازىرگى مجلسكە مۇمكىن توگىلدىر. فقط قالدىغان موزىقالىرى، ادىياتلىرى، تارىخ بىشردە ھىمىيەدن ھالى بولماس دىب اويلىمىز. اما فنگە، صناعتكە خىمىتلىرى يوقلىغىدە، ھىچ شېھم يوقىر. فقط بولارنىڭ صنایع نفىسەگە «ھودوژىستۋاغە» ايتكان خىمىتلىرىن ھىر منصف اقرار قىلور ھىسن ظننىك مەن. بولارنىڭ بولای بۇ درجەدە توشوب قالولرىنە، ھىدە بتولرىنە باش سىب بىيك كوب كشىلر اسلام بولدى دىلر، اسلام مانع ترقى دىلر. بولارنىڭ بۇ فكىرلىرى مېنىچە ھىتونلاى ھىطا توگىل. ھىزرت محمد (ەم) طرفىدىن اويراتلىمش اسلامنىڭ مانع ترقى توگىللىكنە ھىچ كىمنىڭ شېھەسى يوقىر. فقط بلغارلر بواسلام دىنىنە كىردىلرمى؟ مېنىچە يوق! بولارە اسلامىتنىڭ اوستكى قابىغى بىرلن ياپقان بىرچوسى دىنى بار ايدى. تشىن قاراغانە نى قدر اسلامىتكە اوخشاشەدە، اچىنە كىرساك مجلسكەن باشقە نرسە توگىل ايدى. اسلامىيە مانع مى، توگىلىمى؟ سۇئالين بىرگان كشىلر بوايىكى اسلامنى آيرىمىلر ايدى. جواب بىروچىلردە، ئلى بىرسىن، ئلى بىرسىن كورساتوب بىرەلر ايدى. شونىڭ اوچون بوسۇئالە ۱۹ نچى ەصرەدە اوڭ مىدانغە آتلىسەدە، بۇكۈنگە قىر تىمام آچق بلىنماشلىرىدر. بلغارلەدە غى دىن، مانع ترقى ايدى. بلغارلار شونى ساقلى مۇزدىب روس مكىتبلىرىنە كىرمەدىلر، روس تلى بولودن قاچىدىلر، روسلر بىرلن باقتلاشودن قورقدىلر، بولار ھەمەسى آلارنىڭ اسلامىيە قابىغى بىرلن قاپلانغان تاتار

شان لىل رەھنە آڭلىنىۋاتىمەن. ھەقىقەتەنمۇ بۇ ھەقتە ئاساسەن ھىچ نەرسە قىلالايمەن. ئەلەيھى سەلام.

۷۵

بلغار خلقىنىڭ قوشلۇنىدىن خاسل بولغان، بىر جۈملىسىنى ساقلاۋ نامىنە قىلىنىشىدۇر. ھەنە ايسە حقيقتە بلغارلار ياخشى بىر خەلق ايدى، تاغى بىر سوزم بار. بولغارلار بختىز خەلقلار ايدى. بخت نىسە سوڭ؟ اول بارمى يوقمى؟ مسئلەلەرىن حل قىلمايچەغەنە، مەن بلغارلارنىڭ بختىزلىكلىرىن كورساتام. بلغارلاردا مەلەنىڭ آلتە كىتۈى مسئلەسىن تامام آڭلاپ شول يولە اش اشلى باشلاغان كىشىلەر نىك بىك تىز اولەر ايدى. يا ايسە موندى كىشىلەر قىزىك فلان بىرلە نىك بىك تىز اولرلارنىڭ مەقسەتلىرىن تاشلارغە مجبور بولەر ايدى.

شاعىرلارنىڭ بختىز اولولرى، بلغارغە ياردەم ايتە تورغان بايلارنىڭ ياشلى اولولرى نى دىن ايدى؟ بلغارلاردا تىزىق ايتەر آلدەندىن معارف تاراتلور وقتە ئىللە قايدىن كىلۈپ چىققان قرون وسطى جۈملىسى بولغان «ايشانلىق» نىك اول قدر تىز تارالە ايدى؟ ايكىنچى ياقىدىن، اش اشلىرگە يارارلىق كىشىلەر، مىللى مسئلەلەرنى آڭلاغان كىشىلەر، نىك ھەرقىت يارلى بولۇپ خىدمەت مەلەلەرى اورنىتە كۈنىكچى كىك تىماق تويدىرغە، ھەرلەرىن سىزف ايتەلر ايدى؟ مەنچە بولار ھەمەسى بختىزلىك دىن ايدى. تاغى بولار آراسىدا كىلۈپ چىققان آورو بختىزلىك دىن بولمى نى دىن؟ درست نادانلىق، طباقە اوشانماۋدىن، پاكلىكغە اھمىيەت بىرماۋدىن، دىيەرگەدە مەكىن. لىكىن ھەمان بختىزلىك نىكە قاتشۈنە شەبھە يوق. نە ايسە بولار بىتدىلەر. تارىخىدە خەلقنىڭ بىتۈپ كىتۈى بىك كۈپ كۈرلىگان مسئلە بولسەدە، فەنىيەلەر زمانەسىدە نىندى مەرقى مەلەلەر بولسەلەردە، بابىلىلەر، آثورىلەر، انقراض دىن قوتۇلە آلمادىلار مەلۇم بولسەلەردە، بوزمانلىقى انقراضغە بىردە اوشامى ايدى. شۇنىڭ اۋچۈن بوقدر زور مەلەنىڭ، شول قدر معارف علوم تىزىق ايتىكەن ھەمدە، انقراضى عەجب بولەچە ھەم بۈتۈن عالمىنى ھىرەكە قالدۇرچۇر. ھەم قالدۇرماقەدەر. بۈگۈنكى كۈندە بلغارلارنىڭ نى قدر آثار غەنىيەلەرى، نى قدر فەلسەفەلەرى، فەكىرلەرى سىزگە قالاچۇر، سىزگە بولارنى ساقلاۋ انسانىيە كۆز وظيفەسىدۇر. تاغى بىر مەرتەبە ايتىم، بولار ناچار خەلقلەر، تىزىقنى قابىل تۈگۈل بىر مەلە تۈگۈل ايدى. فقط بختىزلىك، اورنىڭ ايرىكىلىقى، تورمىشنىڭ جىڭگىللىكى، كۈرشلەرنىڭ نادانلىقى، بولمىشىدۇر.

يىزىقلىقى سەبەب مەرقى مەلەلەردىن بوسوزلارنى جەغرافىيەنى بىك فەزۋ بىك آچىق ايتىدۇر بۈگۈنكى ايكىنچى مەلە ھەقتە سويلانغان كىك سويلاسەدە، بۈجىرگە جىنكەچ قىلت ايتۇپ خاتىرىنە اوزمەلىتى بلغار خەلق سويلالار ايسىنە تۈشىدە، ياشىن سوقۇغان كىك بولۇپنى ايتىرىنە بىلمايچە ئىمىو بىتدىلەر! امىد بىتدى! دىيەلەر بىزنى ايتىرگە بىلمايچە توردى. بىز آزدىن تاغى ايكىنچى تورلى تاۋىش بىرلە سويلارگە باشلادى. مەن بلغار مەلەنىڭ آفتىقى بالاسى، آفتىق بلغار جەغىرنىڭ سىزدىن خەسەسى بىر اۋتە چىم بار. بىز بىتەك. بىزنىڭ نى قدر ايبىرلىرىمىز اىرلىرىمىز قالدى. آلارنى سىز قىزىل بىر خەسە بىلغارنىڭ ساقلا كۆز ھەم ساقلا چىق سىز، مەن مەن سىزگە ھېچ شەبھە يوق. فقط مەن مەن اۋزىمنىڭ آفتىقى بىلغارنىڭ

كتابلەرم

قاچو

قاچو مسئلهسى بىزده بولسده. رسمى گنه ایدی، اما اصله قاچا تورغان خاتون قىز
 هیچ بر وقتك يوزده بيشدن آرتماشدر. اولك خاتونلر ايرلر برلن برگه اشلر
 ایدی، برگه آشیلر ایدی، سويلهشهلر ایدی، اويلاشهلر ایدی. حتى يكتلر برلن قىزلرنڭ
 برگه جينلوب، جينلوب اوينى تورغان اوينلريك ييك كوب ایدی. قاچو برتورلى ملا
 خاتونلرنك، همك ملا خاتونلرينه غياروب اوزلرين الوغ كورساتور اوچون ترشقان باي
 خاتونلرنك، همك ملا خاتونلرى بولورغه حاضرلنه تورغان باي قىزلرنك غنه ایدی. اولك باره توره
 بتنى، بىزنىڭ بلغارلرنڭ خاتونلرينه ايتكان جنايتلىرى آلارنى قاچرو توكل بلكه
 آلارغه كيرا گنچه تربيه قىلماو، آلارنى علمدن محروم قالدوردر دىدى. بوسوزلردن سوڭ
 تاغى خدمتچى قارچقه لر كرتىدى. جعفرنىڭ بويورسونلر سوزىنه ۲۰ نچى عصر بلغار خاتونلرى
 كييمين كييىگان ايكي خاتون كرديلر. ادب رسميه نى افا قىلغاچده بلغارلرنڭ كييملىرى
 ماتورلغىن سويلەرگه توتىدىلر. بولار خودوژ نيشالار ایدی. بلغارلرنڭ خودوژ شتولارینه سوزنى
 بوردیلر. برسى جعفراندىگه اوزىنىڭ رسمى ده كورساتورگه كىترگان ایدی. رسم كياوگه
 ياكفى بيرلگان قىزنىڭ كياونى كتووى ایدی. رسم ياخشى اشلنگان ایدی. لكن ايسكى فكر
 برلن قىزنىڭ يوزىن قاچرغان ايتدروب اشلنگان ایدی. جعفراندى مونسون ايتىدى، اوبك بلغار
 خاتونلرنىڭ هیچ برقاچماولرىن هم حرايكانلىكلرىن سويلادى.

بولاردن سوڭ تاغى غلله نىندى موزىقانت لركىلدىلر. آلارى بلغار موزىقهسى توغرىنىڭ سوز
 آچدىلر، آنڭ آرتىدىن تارىخ عالملىرى، علم انساب عالملىرى، آلاردن سوڭ باشقهلىرى برسى
 آرتىدىن برسى كروب، چغوب جعفراندىدىن تورلى سؤاللر سوراب، جعفراندىنى ساعى
 „برگه“ قدر بوشاتمايدىلر. جعفراندى وقتى يىتكىچ كيىنوب اديبلر جمعيتينه كىتتى. خلق
 تمام تولغان ایدی. رۇيس مجلس جعفرانڭ قولين قسوب - بىزنى يوزگىزنى كورو سعادتيه ناؤل
 ايتىدكىڭز اوچون ييك ممنون مەز- دىدى. ييك كوب اديبلر كورشىدىلر. جعفراندىنىڭ اثرلىرى
 حقكە محاكىگه كرشىدىلر. مىقدلرىن عىبلەدىلر. مونه مین فلان اورىنىن آڭلامىم، ديوب فلان
 يىرى شولاي بولورغه كىرەك؟ ديوب ادبى مسئلەلر آچدىلر. برشاغره خاتون سز شول قدر
 قايىلىت (تالانت) برلن نيك شعريازماڭز دىدى. جعفراندى شعرى ياراتماوين ۲۲ نچى
 عصرده شعر برلن اوبنا وقت توكل لگىن لىدردى، تىگى دامانڭ برده هوشينه كىتمادى. آشلر
 بيرلەباشلاندى. جعفراندى اياڭ تور اورنغه اوتوردى. مجلسك تورلى مسئلەحقكە سوز آچلدى.
 آش وقتى بولغانغه طبعى بولارق بلغارلرنڭ آشوى ميدانغه چقىدى. جعفراندىدىن برتورلى
 كشىلر كونيىنه اون مرتبه آشاغانلر ايمش دىيدى، سورادىلر. جعفراندى قىربان بايرامى

دېگان بېرامك، هم مولود بېرامنك ملالار ۱۵، بېرە دورت بېش تورلى بلودن آشاوړين سويلدى،
بوتون مجلس عجبكه قالدېلر. برداما خاتونلرده چاينده بېك كوب اچوعدات بولغان اېمش
ديدى. جعفر افندى ملا خاتونلرنك كونك اونار مرتبه برر چيلاكلى ساموردن چا اچكان
خاتونلر بېك كوب بولووين سويلاب، حتى شونى آشاب اچودن بوشامى تورغان كشيلىر
تصوير قىلغان ۲۰ چى عصر محررلرينڭ اثرلردن بولغان بررومانكده اسمين ايتدى. بېك
كوبسى رومانڭ اسمين يازوبده آلدېلر. آش بركان دن سوڭ بر قاتراقنه خاتون
فايدىرغە چغوب سويلارگە باشلادى! بو آش بزنڭ اېداشلىرمزدن بلغار محررلرينڭ اياڭ
زور قابليتگە مالك بولغانلردن، اياڭ آقتىغى بلغار محررينڭ، اياڭ آقتىغى بلغارنڭ جعفر
افندى اسمينه بېرلمشدر. جعفر افندى بلغار محررلرينڭ برسى بولغانغە، شول آراده شول قدر
سويلانگان بلغار ادبياتى ادبىلى حقه مينك بر آز سوز سويلامكچى بولدم. بلغارلرنڭ
قالدېرغان نرسەلىرى بېك كوب بولسەدە، مونڭك اياڭ اهمىيەتلىسى، اياڭ فائەلىسى بلغار ادبياتى در.
بلغار ادبياتى بلغارلر طرفندن يازلغانغە كورە، بلغارلرنڭ آثار قديمەلردن برى بولدىغى
شىكلى، فكر، تىلاو، آكلاپ يازلغانغە كورە فائەلى بر ادبياتدر. بلغار ادبياتى
بز آچق بلغار تورمىشين تابدىغىز كېك، بېك آچق آخلاق درسىدە آلاچق مز.
بولارنڭ پيخالوغيەلىرى آچقلىقنى تىلاگانگە، بولارنڭ اثرلرنك ھىە فكر آچق ايتىدروب
سويلانمشدر. ادبيات بر نچى درجەدە سانالا تورغان پيخالوغيەنڭ توغرىلىغى، تورمشقە
موافقلىغى، تىاما بلغار ادبياتى رعايە قىلغانلدر. شونڭ اوچون بلغار ادبياتى بزنڭ آرازمدە
ھى باشقە قوملر آراسىدە اهمىيەتلى موقع اتخا ايكچكىدر. بلغار ادبىلىرىك ادبياتلىرى كېى، جدى
كشيلىرگە، بولغانغەمى، بولار آراسىدەك بعض فرانسوز رومانلىرىك كېى معنى سز كاعزام ايتكاچ
حكايلەردە بولمادىغى كېى، بولار اولزىنڭ قارنداشلىرى عثمانلى تركلىرىك كېى تورمىشلىرىن تصوير
اورىنەنلە نىندى. يات خلق تورمىشين تصويرلىر كورنىدر. حتى بولار ادبياتىكە ترجمەدە
بېك آردر. بلغار ادبىلىرى، ترجمەلىرى ادبياتلرغە ضر ايتەچكىن بلوب، مىروحنى ساقلاو اوچون،
ممكن قدر ترجمەدن ساقلانغانلدر. بلغارلرنڭ طبعەلرنك كى اولزىن سويو ترجمەلرگە بېك
آز كىشىنى كەتقورغە بوشاتمشدر. بلغار ادبىلىرى آڭلاغان فكرلرن بېك زور مشقتلر برلن تابقانغە،
حققلر برن، ناچار قلر برن اوز تجربەلىرى برلن كشف قىلغانغە، بولارنڭ ادبياتلرنك اوز سوزلىك
(ساماستايە تىلنوست) „Самостоятельность“ ھەدە قورقى ايتوك ك آرتق لقار باردر.
بولار اولزلىرى نى قدر جىل بەك خلق بولسەلدە، بولارنڭ محررلىرى ھەمەسى جدى
كشىلر بولمىشلردر. بلغارنڭ ادبياتى بولسەدە، ادبىلىرى بولسەدە، ادبياتلىرى ترقى ايتكان ديو

مىمكىن توڭلىرى. بولاردا كىتاب باسو، كىتاب نىشر قىلو بىك كوپ بولسىدە، بولارنىڭ يوزدىن بىرسى كىتەب اسمىن كوتارلىك ايدى. قالغانلىرى فائىدە اورنىنە ضرر كىتروپ بلغارلارنىڭ دىمالىرىغىنە پىچىرتەلرايدى. بولارنىڭ اديبلىرى ھىروقت بىك زور مىشتىلر كورمىشلىرى. ھىروقتە خلىق آراسىدە بىر كولىكى كىشى كىك، ياپىسە جولاى كىك، بىردە بولماسە، دىنسىز كىك توتولمىشلىرى. بولارنىڭ اثلرلىرىن تىقدىر قىلو چىلاردا ايتىلىرى، تىر چىلر، كومىچىلر بىرلىن، بولارغە ھىروقت دىشمانلىق كوزى بىرلىن قاراغان علمالرايدى. شونىڭ اوچون بولار توغرى بىر سوز اىشتودىن، اوزلىرىنىڭ خىدمىتلىرى اوچون رىھىت اىشتودىن، اوزاشلىرىن تاشلاپ مىلە خىدمىتىن ايتىدلىرى اوچون اولوغلاودىن، فلاندىن، ھىروقت تىچ بولمىشلىرى. بولارنىڭ تورمىشلىرى فقىرلىككە اوتوب، شول فقىرلىك سايىندە اشلايە آلاچق بىك كوپ نىرسەنى اشلى آلمايىنچە قالمىشلىرى. بلغار اديباتى، بلغار اديبلىرى باشقە خلىق اديباتى كىك، ھىچ كىم طرفىدىن ھىمايە قىلنماشلىرى. بلغارلاردا مىلە يولىنە آقچەلر سىرف قىلو بولسىدە، بو مىلە يولىن آلاىر مىكتىلر آچو، اولگانلىرگە كفن بىرو، تاب تازە يىكتىلرگە، بى ياش قىزلىغە، بوشلى آقچە ئىلەشودىن اوزدرىغانلىرى. بولاردا اديباتنىڭ اياڭ اھىمىتلى نىرسە ايكانلىكى، اديباتسىز مىلە جانسىز تىن كىك ايكانلىكى، اديباتسىز مىلەنىڭ تىرقىي مىمكىن توڭلىق ايكانلىكى بلىنىسەدە، التىفاتقە آلمامىشلىرى. ايشتە جىغىر افندى شول مىلەنىڭ اديبلىرىنىڭ بىرسى، ھىمە اياڭ زور قابىلىيەتگە مالىكى. بىك كوپمىزنىڭ كورگان، اوقوغان بلغار كىتابلىرىمىز، بو عىصرىدە بوتونلاي مىقرىز بولغان بلغارنىڭ جانلىرى، يىغىنى آلارنى ھىركەتكە كىترە تورغان كىشىلر طرفىدىن يازلمىش قىمىتدار اثلرلىرى. بولارنىڭ آراسىدە بىك عالى فىلسەفە بىرلىن تولو كىتابلىر، بىك سىفى كولىكى بىرلىن زىننىتىلگان ھىكايەلر، بىك اچى اچى كوز ياشلىرى تىصوىر قىلنغان رومانلر بىك كوپمىز. شول جىمىيەدە ھازىر بولغان ايدىشلىرىم طرفىدىن جىغىر افندىگە بىزنىڭ مىجلىسلىرىمىزگە كىلوب بىزنى شاد ايتىدلىكى اوچون، رىھىت اوقوغاندىن سوڭ، جىمىيە طرفىدىن آقشارغە تىقدىم ايتار اچون ھازىرلىنغان «ادىبات پىروفىسورى» اسمى بىرلىن تىبرىك قىلام» دىدىك دىيانى قوزغاتە تورغان تاوشلىر آراسىدە اورنىدىن توشدى

جىغىر افندى بلغار اديباتىيە بلغارلارنىڭ اوزلىرىنىڭ اياڭ كىراكىماس اش، اشلىرگە اشلى تورغان نىرسەدىپ، قارولرىن اويلاپ عىجىكە قالدى. بوداماننىڭ ايتىكەن سوزلىرى ھىمەسى جىغىر افندىگە شول قىدر تاثير قىلدى. اول بلغارلارنىڭ عبدالقىوم الناصرى، شىھاب - المىرجانىدىن اوزىنە قىدر بولغانلىرىنىڭ ھىمەسىن ھىمەسىن ھىمەسىن كىچىردى. آلارنىڭ كورگان مىشتىلرلىرىن، اشلىگان اشلىرىن، ياردىم بولسە قىلە الاچاق اشلىرىن، ھىمەسىن اويلادى. ھىمەسى جىغىر افندىگە قىزغانچ كورندى، ھىمەسى اوچون كوكلىدىن يىغلادى. جىغىر افندى تىكى داماغە

قارشى قسقه چاغنه سزنىڭ مىنغە شول قىر التفاتىز اوچون بىك رحمت . خصوصاً بىز بلغارلارنىڭ اياڭ مقدس، اياڭ زور بلغارلىق كوزگىسى بولغان، ادبياتىمىزنى ساقلاپ وظيفەسىمىزنى اوستىڭىزگە آلۇڭىز اوچون بوتون بلغار ادبىيلىرى طرفىدىن سىزگە رىختىلر اوقىمىن . اوزىمىز ساقلى الماغان ادبياتىمىزنى سىز ساقلاڭىز، اوزىمىز تەقدىر قىلە الماغان ادبياتىمىزنى سىز تەقدىر قىلڭىز، اوزىمىز آياڭى آستىنە تابىتادىغىمىز ادبياتىمىزنى سىز باش اوستىنە كوتارىڭىز ! بلغار ادبىيلىرىنىڭ روحلىرىنى مەنۇن ايتىڭىز ! اوزىمىزنىڭ كۆرۈنگەن، ھەم كۆرۈنۈپ اويلى الماغان درجەدە، آلارنى سىزنىڭ الوغلاڭىز اوچون مەشكۈرلىكىمنى ايتۇپ بىرە المىم . بلغار ادبياتى قەندە سىزنىڭ اسراغان فېكرلىرىڭىز خصوصاً مادام «درست» طرفىدىن بىرلە كەلسە، بلغار ادبياتى، بلغارلار بار و قتەدە، نە بلغار اوزىدىن، نە بىكچى مىلە ادبىيلىرى اوزىدىن ايتىشش ايدى . آنىڭ ھالى لىكى، ھەيلى لىكى مۇندىن ايكي يوزىل مەدەد شول درجەدە بولسە، اول ادبياتىمىزنى نەرسە كېك پەردە آستىدە تۇرغان ايدى . بلغارلارنىڭ فېحش يولىنى خەدەم ايتۇپ چىلار، مەسكۈرلەرگە آچۇق خەدەم ايتىسەلەردە، بوتون بلغار مىلتى بولماسە، بىك كۆپىسى ايتاڭ آستىدىن شۇنى ھەمەي قىلسەلەردە، بلغار ادبياتى اوزىنىڭ ئايتاچاق بىر تابىمىش، اوزىمىزنىڭ چىقارلىق چىقارلىق ھەمەي قىلسەلەردە، بلغار ادبياتىمىزنى سىز آنى چىقاروب شىرق خاتۇنلىرى كېك پەردە آستىدە قاچقان شول كۆزىل نەرسەنى، ھەمە كىشىگە لىتلىدىرلىك ايتۇپ يوزىل اچىڭىز ، ماتۇرلىق ، اويات تۈگۈللىكىن ، ھەيلى عىب تۈگۈللىكىن، بىيان ايتۇپ آلارنى قاپلاغان اورما كۆچ اويالرىن بىر تەڭرى ! رحمت سىزگە ! باشاڭىز !» دېيىدە اوتۇردى . بوسوزدىن سىڭىش باشقە مەزىنەلەردە رىچىلر سويلادىلار ، بلغارلارنىڭ نەمۇنە مەزىنەلەرنىڭ اشرلىرىدىن ، قسقه ، قسقه مەقالەلر اوقۇدىلار . زور مەزىنەلەرنىڭ تەرجىمە ھالىلرىن سويلادىلار ، رەسلىرىن كۆرسەتتىلەر ، سۆڭەندە ھەمە بىرە سوز شول ھەقە بولدى . جەفرا فەندىگە شول جەمئىيەتنىڭ «بلغار ادبياتى موزى» ى اسمەندە بلغارلاردا مەتبەئەچىلىك باشلانغاندىن بۇ كۈنگە قەدەر كىلگان بلغار كىتابلىرى ايلە تولۇ موزىگە استاسە كىرگە رەخت بىر دىلر جەفرا فەندىگە كۆرسەتتۇپ يۈرگە بىك كۆپ كىشى اوزىنىڭ خەدەمگە ھازىر ايكەنلىكىن بىيان قىلسەلەردە ، جەفرا فەندى يالغۇزغە باراچاق بولدى . ھەمدە كىتەندى . موزىدە تېلفون بىرلە ايتىلگانىگە جەفرا فەندىنى قارشى آلۇپ موزىنىڭ ھەمە بولمەلرىن آچۇق قويدىلار . بۇ موزى كۆپىدىن تۈگۈلگەنەدە بلغار جەمئىيەتنە بىرلەنگەنە، اصلاح قىلىنۇپ تېمەلگان ايدى . بىك زورلارنىڭ ھەمە طرفىدە كىتاب تولغان ايدى ، بىر پۇچھاڭە بىك، بىيىك ايتىدۇپ اۋۇب قويغان كىتابلار ياننىە باردى . اوستىنە زور كاغىز بىرلە نىندى كىتاب ايكەنلىكىرى ، نىندى فەندى ايكەنلىكى يازغان بولسە، جەفرا فەندى آناسىنە قارماپنچە، بىر

كىتابنى

کتاب نى آلوب آچى. کوزینه - نفاس خاتونلارڭ رحم لرين ندىن کيله تورغان قان
 ديگان سوزنى کورگاچده، نيندى کتاب ايكانلگين بلدى . تيزگنه ، ايکنچى سين آلدى.
 مويده آچى. کوزينه قش کونى استنجاني آرتقه تابا قيلورغه ديگان ، سوز چاغلاچ
 باياغى دنده كيى کيتوب آزغنه ارغوتوب برمهدى . او چوڭى سين آلوب آپسهده، جماع
 وعسل ، ديگان سوزنى کورگاچده انسینه تاشلادى . جعفر افندى بوقدر کوب تاو کبک
 تورا تورغان کتابلرغه قاراب تاغى قاراسهده ،، زنا “ لواطه ، چغار ديب قورقوب قاراماسقه
 ياشلادى . هم کوڭلینه بلغارلارڭ کوت مسئلهرندن اوته آلمولرينه بيبک عجبکه قالدى . همده
 واقعاده ڭله بولار شوندى کوتدن باشقه نى بلدى تورغان سقىل خلق ميکان ديبده اويلاى.
 ايسابلانگنه موندىن کيىکانه بر بيرگه برلديک ڭله نرسه لردبردهدى . قارارغه اولگره آلمادى .
 جعفر افندى اوز ين کتابلر آستنده حس ايتدى . سلیکنرگه توتندى ، چغارغه ترشدى ، بولمادى . طن
 آلا رغه هوا کوزلک تيشکلرگنه قالغانغه ، جعفر افندى نڭ شول تيشک توغروسنده ياته تورغان
 بر کتابکک کوزى توشدى «صرف لسان عرب» ديب يازلغان ايدى . نى قدر مانتاشسده چغه آلدای
 تيرلادی ، پشدى ، آچوى کيلى ، همه تيشکدن موى مسقله غان کبک ،، عرچه صرف “
 ،، صرف احمد جانى “ صرف احسانى “ کبک سوزلر کورته لر ايدى . تاغى بر آز بولسه بلیکه
 جعفر افندى اولمه سده ، بر آز آورلق ده بولغان بولور ايدى . جختينه قارشى خدمتچى کيلوب ييتوب
 جعفر افندى چغاردى ، جعفر افندى چقد بک بر آرسلیکنگان دن سوڭ ، کتابلر نى قارارغه توتندى
 بولار نڭ همه سى عرب لسانينڭ صرفى ايدى ، همه سیده اشکک ياراماغان هم يارارق بولماغان
 کتابلر ايدى . بولار شول قدر کوب ايدى ، اگردە بولار نڭ عددین بر فرانسوز ايستاتيسيغنه
 ايتساک ، عرب صرفينه شول قدر کتاب يازلغان ، روسچه غه البته آرتق ، فارسچه غه مونڭ
 يارتسى غه بولسون ، فرانسوزچه نيمسچه البته فارسچه دن کيم توگل . اوز تلىلرى اوچون
 البته عرچه قدر ايکى دن کيم بولماسقه کيراک ديب ، بلغارلر حقهده علم لسان نڭ نى درجه
 ترقى ايتوى حقهده بر بیک يا کلش قاعده چغارو احتمالى بار ايدى . موند ،، عرب “ صرف “
 ديگان سوزلرگه اضا فەسى ممکن بولغان سوز نڭ برسیده قالماغان ايدى . بولار اوزلرى
 تورليسى تورلى عصرده ، تورلى کشيلر طرفندن يازلسهده ، تریبە الاطفال گه محالفتى برلن بر آوزدن
 چقغان کبک ايدى ، بولار نڭ اسملرى ، کاغزلرى ، محررلرى باشقه بولسهده مثاللرى «ڭليگى فر»
 «ڭليگى باع» ايسكى «اشغر» ايدى . بولار همه سیده شرح عبداللہ نى بوتاب ، جوتاب اوز
 اسمين اوستينه محررى «احمد جان» يایسه مؤلفى محمد جان ، يایسه قد الفه العبد الفقير عبدالله بن
 فلان ، ديگان کبک سوزلرنى قوياز اوچون باشين کوتکه ، کوتين اورتەغه کيترگانلر ايدى .

جعفر افندی بو قدر کوب بر تورلی کتابنڭ یازلوین هیچ آڭلی آلابدی . عرب تلی شول قدر معتبر بولغان کوراسین دییر ایدی . تاریخده کوروب بلغارلرنڭ ایڭ زور علماء ، مدرسلرنڭده عریچه بر آوز سوزگه اقتدارلری یوقلغین بییک یاخشی بله ایدی . حاصلی بو تابشماقنی نیچکده تابا آلمی ایدی . آخردن مسلکسز ، نی سز ، شرح عبدالله سی بار هرکشی . کشی کتاب یازه ، مینک یازیم ، دیب یازغانلردر دیدیده اچکه تابا کیتندی . کوزینه بورچاق چومالاسی قدر اویولگان کتابلر کورندی . قاری باشلادی . نی کوزی برلن کورسون . تجوید !! مفتاح التجوید ، تجوید ضیائی ، تجوید اول ، مفصل تجوید ، بالارغه تجوید ، مختصر تجوید ، ومونڭ توسلی یوزلرجه اسملری ایله تجوید کتابلری اویولگان ایدی . موندن نثر برلن ، شعر برلن یازغان ، سوۛاللی جوابلی ، بیانلیلری ، تشینه آوز صورتی توشرگانلری ، هر حقوقی محررینه مخصوص ، دیب یازغانلرنڭ ایسای حسای یوق ایدی . قاری باشلادی ، همهسی «قره باش» دن کوچرگانه اوز اسمین یازوب قویغان ایدی . جعفر افندی بونیک بزناڭ خلق اشلامینچه شهرت توتورغه بییک یاراتا ایکان دیدی . همهده تجویدلرگه قاراپ ، اگر قرآن لفظینه بییرگان اُهمیه نڭ یوزدن برین گنه معنی سینه بییرلسه ایدی . بوکون بولای بولماس ایدک ، لفظ حراب ایتندی بزنی ، لفظ ، دیدیده تاغی اچکه کیتندی . کوزینه ئله نیندی زور تاباق کاعزگه اشله گان استانبول صورتلری ، مکه ، مدینه صورتلری قیامت آغاچلری ، سدره المنتهی ، باشماق شریف لر ، تیاقلری ، یاش آغا تورغان کوز صورتی ، بییک بییک ایتدروب اویولگان ایدی . بولارنی کورگاچ جعفر افندی مونه بلغارلرنڭ صنایع نفیسه سی دیدی ده . قارابده تورمادی ، تاغی اچکه کیتدی . کوز آلدینه کیلگان اویوم کاغزنی قاری باشلادی «جن بتی» «پری دعاسی» «سویدرگچ» «بایلق دعاسی» «طلمس» «سارمساق دعاسی» «دعأقدری» و باشقه ئله نیندی دعالر تولغان ایدی . بولارنڭ همه سینڭ باشینه حضرت رسولدن روایتلر یازغان ایدی . هم شولای درست چغوویننه ئله نیندی وعده لر قیلنغان ایدی . جعفر افندی بولارنی کورگاچده ، مونه اول بزنی اشدن آلداب قالدر وچیلر ، بزنی بالقاولقغه اویراتوچیلر دیدیده ، قولینه ئلککانلرین بییک قاتی کوتاروب بردی . مونڭ آرتندن کوزینه آزغنه کتاب کورندی ، بولارنی باروب قاراسه عرب نحوی بولوب چقدیلر . بولارنی کورگاچ جعفر افندی اختیارسز کولدی . کوڭلندن گنه بولسده ، عربنڭ نحوین شوندن آرتق بلگان کشی بولماغان ایکان ، بولسه مطلق یازمی قالماسلر ایدی دیدی . بر توشده منطق دیب یازوب قویغان کتابلر یانینه باردی ، آچدی فارادی ، هیچ منطق دییرلک بر کتاب کوره آلمادی . همه سنده ئله نیندی نزاع لفظلری طولغان ایدی ، آقتاره ، آقتاره ،

آقتاره، واتلغان عرب تلى بىرلن يازلغان بىرايىكى مڭ يىل مۇقىم معلوم بولغان منطق قاعىلەرنى قايىسى سىندە تاپىدى. ھەمەسى ايسىكرگان، چىرگان، اشدن چىققان ايدى. بولار آراسىندە بلغارچە يازلغانى بولسىدە، ھەمەسىدە بىر ھىرچى قايچىغى ايدى، بولارغە قاراب جعفر افندى: بىزنىڭ علمۇزنىڭ قىللىرىن زەرلۈگە بولار قىر خىدمەت ايتىكان نىسە بولماغان، خەلقى جەللى مەركىب ايتوب توتارغە، باشقە نىسەنى اويلارغە. باشىنىڭ قابىلىتىن قالدۇرماوغە، بولار توسىلى خىدمەت ايتىكان نىسە بولماغان. دىدىدە تاغى باشقە كىتابلىرى بىلەن كىتدى. يول دە بىك كۆپ كىتابلىرى بولسىدە، جعفر افندىنىڭ كۆزى بلغار گازىتەلىرى دىگان كاغەدە توشىدە، آشغە، آشغە شونىدە تابا كىتدى. تورلى عىزدە تورلى اسمەلدە چىقارلغان بلغارلارنىڭ دورى ادبىياتى مۇندە جىيىلغان ايدى. اياڭ اول جعفر افندىنىڭ كۆزى «ترجمان» غە توشىدى. جعفر افندى اختيارى سىزىز قوجە ترجمان گازىتەلىرىن قوچا قىلدىك كۆزىدىن تىلار، تىلاماس ياش آغا باشلاىدى. بوساتشقان كىشى كىك، بولارنىڭ آيرىم نومۇرلىرىن آلۇپ اوپىدى. يۈزىنە سورتىدى كۆزلىرىدىن آقغان ياشلىرى بىلەن ترجماننىڭ قىلمى اوچىدىن، چىققان ياشلىرىگە قوشىلىدى. اياڭ بىرچى گازىتە مىررى، اياڭ بىرچى مەلە پىرور، اياڭ بىرچى ھەمەلىيە اوياتقان، اياڭ بىرچى مڭگىلىك يىقۇدىن اوياتقان، ايدىداشلىرىن اوياتقان، بۇتون بلغار عالمىنە مەعارف علم ضىاسىن ساچكان اسماعىل بىك، بىلەن سويلاشكان كىك بولىدى. آنەك بىلەن بلغار مەسئۇلىرىن مەخكەمە قىلغان كىك بولىدى. مۇنىڭ كۆڭلىنىە اسماعىل بىكنىڭ..... توشقان قاتقان باشلىرى ترجماننىڭ كىتەپلىرى بىلەن بىرلىرى، اولىگان بىكەن جانلىرىنىڭ تىرلۇرى، ھەركىتكە كىلولىرى، ھاسىلى بلغارلار آراسىنە بۇكۇن سويلەنكان، بۇكۇن ماقىتالغان، ھەم ماقىتالارغە صلاحىيەتلى نىسەنىڭ ھەمەسىنىڭ مۇسىسى، سىب چىسى ترجمان مىررى ايكەنلىگىن اويلاپ، بلغارلارنىڭ شول قىرغالى كىشىلىرى چىققان، نىكە بۇ بىكەن سوڭ؟ دىوب خىرتىكە قالىدى. بۇ گازىتەلىرىغە قاراب بىك اوزاق قاتوب توردى. مۇڭغارغە گازىتەنىڭ تىلى، يازوى، روشى ھەمەسى مۇقىم كىك كۆرۈنە ايدى. بولارنى قارادى اوقۇدى، ھەرسوزى آلتۇندىن قىمەتلى، ھەرسوزى حەقىقتە، ھەرسوزىدە قىلدىن چىققانلىق بىلەن بۇ تورە ايدى. اگەر ۱۹ ىچى عىر خەلقى كىكە ياخشى سوزلىرىنى يازوب اچۇدە آورۇدىن فائىسى بولۇپ نە اوشانسانىدە. ھەم بىلەنلەرنىڭ جىندىن ساقلاپ نە اوشانسانىدە. جعفر افندى بولارنى جىندى كۆن جىندى تون جىندى شار تارىلىكە گەگە يازوب اچماينچە، جىتمىش يىل بويىچە جىتمىش تارىلىكە گە يازوب اچار ايدى. ھەم شونىڭغى ماقالىلەرنى قارىنىق، سەختىلەرغە تورۇپ، بىرلىگە تاقىمىنچە، بۇتون بىرلىن توتۇر ايدى، ھەم شول ترجمان ماقالىلەرنىڭ گە استىغانە طلب قىلور ايدى. مۇنىڭ كۆرۈشۈسە قزانە

چىغان، قايان، دىگان گازىتە اويولگان ايدى. بوگازىتە ترجىمان نڭ بالاسى ھم آناڭ خىدمەتچىسى ايدى. بوگازىتەدە ۲۰ چى عصر نڭ باشندوق چىغە باشلاپ ۳۵ چى يىلغە قدر دوام ايتكان، ھەم خەلق آراسىدە يىك ياڭقى مسئلەلەر نڭ آچولو يە سەبب بولغان، توڭغان دىمالەرنى ئۆتكەن، خەلقغە غىرە ھىمىيە، صداقت يىرگان ايدى. مونڭدە يانكە يىك اوزاق توردى، مەقالەلەرنى اوقۇدى، نەزىقە سورتىك يازغان ھىكايەلەرنى، رومانلارنى قارادى، ھەمەيىندىن باھار ايسى چىغە، ھەمەيىك بەلغارلىقنى، خەبەر يىرە ايدى. مونڭ يانكە قزاندىن ۲۰ چى عصر باشلىرىدە اون سەنگە دوام ايتوب آلوچىلەرنى بولمايىنچە يابلغان، «ايگىنچى» دىگان گازىتە سەنە قارارغە توتىدى. بوگازىتە بەلغارلار آراسىدە، ايگىنچىلىكنى، اصلاح قىلو فەكرىنە خىدمەت ايتكان ايدى. ھەم بەلغارلار آراسىدە تورلى اوقۇلەر، ھەنرلەر تاراتورغەدە يىك اجتەھاد قىلغان ايدى. مونڭ سوڭىدە اورتىبورغەدە نەشر قىلغان، «ساقىمار» گازىتەلەرنى استىرخانەگى، «جىز»، «بازىر» اسمەنگى گازىتەلەرنى ھەم، «بىلغار»، «اوقۇ»، «دىن» اسمەنگى ژورناللەرنى، «ملا» اسمەنگى كولكى گازىتەلەرنى، ھەمەيىن قارادى، ھەمەيىنە ايسى كىتەبى. ھەمەيىنڭ مەجرىلەرنىڭ رەسلىرى ھەمدە قايسى سىنڭ قەلىمى، قايسى سىنڭ قارە ساۋى، زور كەشىلەر بىلەن يازىشقان خەتلىرى بار ايدى. ھەمەيىندىن بىر دەرد، امىد، لىكن اولە تورغان ايسىن چىغە ايدى. ھەمەيى بىر نەرسەدىن زارلەنەلەر ايدى. ھەمەيى مەلەنڭ كىيىنىدىن، ھەم اوزلەرنىڭ تورمىشلىرىدىن رازى توڭلەر ايدى، بولاردىن كىتەبى. كەچكەنگە اويوب قويغان كىتابلەرنى قارى باشلادى. بولار رومانلەر، ھىكايەلەر، تياتر كىتابلىرى ايدى. قايسى سىن اوقۇدى قايسى سىن قارادى. يىك كۆپسى اوزىدە بارلەر، اوقۇلغانلەر ايدى. بولار نڭ اچىلارنىدە ماتور تەسۋىرلەر بىلەن تولغانلەر، يىك آچى كۆز ياشلىرى تەسۋىر قىلغانلەر. يىك قاتى قاتى تورمىشەزغە ھەجۈملەر، تورمىشەز نڭ ناچار ياقلىرىنى كۆرسەتەرلەر، تورمىشنى اصلاح قەيوللەر كۆرسەتەرلەر، ادىاللەر بىلەن تولغانلەرنى بار ايدى. لىكن بولارنى قەدر ياخشى بولسەلدە، شول قەدر آرتارالغانلەر بولار نڭ نىچە مەرتەبە نەشر قىلىنولارنىدىن كۆرۈنۈپ تورا ايدى. بولار نڭ كۆپسى ناچار كاغەزگە اشلەنلەنگەن، ناچار تەيپوغرافىيەلدە، ناچار خەتەرلەر بىلەن باسلىغان ايدى. تىلەرنىڭ «ھەرقوقى مەجرىنە عاۋىددىن» سۆزلىرى، سىرەك سورۇغە مەجرىلەرنى باشقەلەرنىڭ «ناشرى فلان» دىگان سۆزلىرى كۆرۈندى. بوسوزلەر بەلغارلەردە رەتلى ناشرلەرنىڭ بولمايىن، بولغانلەرنىڭ فەزائىل الشەھور نەشرىدىن اوزا آلماولەرنى، كۆرسەتوب تەرە ايدى. جەغرافىيە ھىچ بىر شول قەدر زور خەلق آراسىدە، مەلەۋچوننى قەدر ماللەر قىزغانىغان كەشىلەر بولما تورۇپ، ايكى بىر چى كىرەكلىك اشكە توتۇنۇپچىسى تابلەۋىنە موڭغۇلچەدە عەجىبە قالسەدە، بو وقتەك بىگىراك عەجىبە قالغان ايدى. مونڭ آرتىدىن موزىقە نۇتلەرنى قارادى، شەئەرلەر قەسەمىن قارادى

قارادى بلغار شاعرلىرىنىڭ شاعرلىرى جعفر افندىگە تاغى تائىرلى، بلغار شاعرلىرىنىڭ روشى،
 “Силлабическое” بىگراڭ طبعى، توپلى كورنەيدى. بىك كوپ شاعرلىرىنىڭ اثرلىرى
 قارادى، بىك كوپسىنىڭ تورمىشى ھەققە اويلايدى، بىك كوپسىنىڭ نىندى مىقتىرلى كوروين
 كوڭلىدىن كىچىردى. موندىن دەپورولدى، نىشلاسون، “اصول جىدىد- اصول عىتىق” نزاغلىرىدىگان
 سوزگە كوزى توشىدى. اويلىگان كىتابلىرىنى قارى باشلايدى. جىيون معنى سىز مىستەللىرى،
 ئىللە نىندى معنى سىز سوزلىرى بىلەن سويلانگان ايدى. قايسى سىنە “لا” كىراڭلىكى بىك زور
 بىر مىستەللىرى بىلەن يازغان، قايسى سىنە اجداننىڭ دىننىڭ اساسى بولوپ دعوى قىلغان ايدى.
 مونەك ھىچ دىنەك اشى بولماغان، اخلاقىزلىقلىرى بىلەن پوتون دىيادەشەرە توتقان، فەشش عالمىنىڭ
 قەھرىمانلىرى، ھەم افىون تائىرىنىڭ مۇزانەك دەدە قوتولە آلمانغان، واق بىلاسىندىن مىسجەدە آيرىلۇپ
 تورا آلمانغان، كىشىلەردە، اوزلىرى بىك دىندار ايتۇپ، كورستىگان بولۇپ، اوزلىرىنىڭ قىلغان-
 نلىرى بىرە كورماينچە، تاۋش بىلەن اوقۇتۇدە كىر بارلىغىن، دىنگە ياراماين قىچقۇرۇپ باقۇرۇپ
 سويلەگانلار ايدى. ھەك بولار آراسىنە بلغارلەردە (سوماشىدىشى دوم) چولار خانە بولماق سىبىندىن
 عقللىلار آراسىنە يورۇپ، اوزىن عقللى دىيۇپ بولۇپ شونىدى اشلىگە قاتشقان كىشىلەرنىڭدە،
 محاكەلىرى بار ايدى. جعفر افندى بولارنى قارى قارى بىك آراغان ايدى، بتولاي قاراپ
 بىرسەدە، حاضر كوزىنە بوكتاپلار ھەمەسى توتون بىلەن قاپلانغان كىك كورنگانگە، نومىرىنە
 قايتۇپ بىر آزال ھال جىغاچ ياكىغان كىلۇپ قارا يەچقۇ بولۇپ قايتۇپ كىتىدى. كورگانىن
 ايشىكانىن تىرىپكە سالۇپ بىرە آلمانچە بىك آريغانغە كورە بىر آزال ھىيار اوچون ياتۇپ
 آلمانچى بولدى. ھەك ياتىدى. باشى تولۇپ بىتكانگە كورە رەتلىپ يوقۇغە كىتە آلماندى.
 كىتسەدە يوقۇسىنىڭ رەق بولمادى. ئىللە نىندى بلغار موزىقەلىرى، بلغار ادىبلىرى، بلغار
 عالملىرى بىلەن باشى ئەيلانۇپ بىدى. ھەمەسى بىلەن بىرگە ئىللە نىندى سودن بىر پاراخۇد بىلەن
 كىتەلەرىمىش، پاراخۇدە اوزون كويگە بلغارچە. قالغان خاطر، اوتىكان ھەر يەلە سىڭىك
 قايتىمىدۇ. “دىيۇپ بىرلىلەرىمىش. كون ماتور ايمىش، قوياش يالترىغان ايمىش، يىر ھەمان
 قارانغىلە ايمىش، كاپىتان، بلغار ايمىش، اول بىر مالتوسىلى چالە چاپان كىيگان ايمىش، لوتسىمانلار
 بىك زور قورساقلى ۱۹ نچى عصر بايلىرى توسىلى كىشىلەر ايمىش، ھەمان بارەلەر ايمىش، بارەلەر ايمىش،
 - بولارغە يولك بوزلر اوچرى ايمىش، كون قارانغىلە بارە ايمىش، مونە بولار قزانك بولدىلر
 ايمىش، قزان قارانغى، قوياش توتولغان ايمىش. كوڭ يوزنىك بولدىلرە دىلت يىلت ايتۇپ كورنۇپ
 كىتەلەر ايمىش، مونە سويىم بىكە مەنارەسى. توغرىنىك بولدىلر ايمىش. مەنارە سىلكەنە ايمىش.
 مەنارە كىشى ايمىش، مەنارە آورى ايمىش، باياغى كاپىتان پەككىلىدى ايمىش، اول حاضر قارە چالە

ساری چاپان کیگان ایمش، کوزلری یالت بولت ایته ایمش، اول منارنی قارواچی ایمش، اول آتی آودرماسقہ ترشہ ایمش، منارہ سلکنگان سایون کوتارلگان یرینه چاپان قسترہ ایمش، مونه منازاغہ کردی ایمش، مونه تاغی سلکنہ، مونه آوا مونه بتہ ایمش. مونه باشنداغی آبی سلکنہ ایمش، مونه آفتق سلکنوی آودی، آبی دہ کوزدن یوغالیدی تگی کاپیتانک اوت بولوب یوغالیدی ایمش، قازانغی ایمش، کوزگہ تورساڭ کورنماس ایمش، مونه جعفر بیلگیوار آرق آتقہ آتلانوب، عیاض الدین اوز بک خان برلن اوچوب کیلدیلر ایمش، نماز اوقوماچی بولدیلر ایمش، بر نرسہ دہ یوق ایمش، مونه بر یاقدن اولوغ محمد خان چقدی ایمش، اوزاق اوتمادی اور بک سار یغان، قارہ کولمک کیگان سویم بیکہ چقدی ایمش، ہمہ سنی سویم بیکہ فی کورگاچ آڭغارغہ کیلدیلر ایمش، اول کیلمگز، کیلمگز مین بتدم دی ایمش دہ، جعفر بیلگیوار دہ تاشقہ ئە یلندی، الوغ محمد کوزدن یوغالیدی ایمش، اوز بک خانک شونک یغلوب اولدی ایمش، مونه سویم بیکہ گەللہ قایدن اوز بک دہ، اولدی. الوغ محمد دہ اولدی، جعفر بیلگیوار دہ اولدی، ایندی سینگہ قالماچی بولاسنمی! دیگان تاوشک ایشتلدی ایمش دہ، بتدی“ دیوب سویم بیکہ دہ یوغالیدی ایمش“ بو تاوشقہ جعفر اویانوب کیتدی، شاپر تیرگہ باتقان ایدی، فی کورگانون رەتلب اویلارغہ باشیک یوق ایدی. اویانوب کیتوینہ سویم بیکہ اولدی دیگان تاوش ایشتلگان کبک بولدی. ہم کوڭلینہ شو ایتوب سویم بیکہ اولوی اورنلاشدی. هیچ خبر فلان آلماسہ دہ جعفر افندی سویم بیکہ اولدی دیوب کیستدروب قویدی. ایلرلرک قارامادی بیک تیز ۋاقز الغہ چاپدی، آندہ اوچراغان کشیلرک سورولرینہ جواب بیرمانچہ، واقز الدہ غی کشیلرک مونی تورلیچہ تعظیم قیلولرین، کورمانچہ، شول ساعت پویزغہ اوتوروب کیتدی. ہم شول کوننی قزان آشہ اوتارینہ کیتدی. قزانن اوتکانک سویم بیکہ باشنا سین کوردی، واققا سلکنوب تورہ توسلی ایدی. واقزلدن آتلا آلوب بیک آشغوب بر نرسہ دہ کورمانچہ اویینہ قایتوب کردی، تیشنادی، نیتما دی توغری سویم بیکہ بولمہ سینہ کردی، سویم بیکہ ساری کییمک ایدی. بولمہ قازانغی غنہ ایدی، لامپا یاقتی سیک آرنغہ توشوب سویم بیکہ کوزینی موڭ ایندروب کورستہ ایدی. جعفر فی کورو برلن کوزی آڭغا توشدی. تلی تیگانگہ قولی برلن کوزی برلن تیزرک کیل دیگان کبک بولاییدی. جعفر یانینہ باروب تزلندی، قولین اویدی. کوزندین آقغان یاشلردہ سویم بیکہ کوزنک سالقون قولندن آغا باشلادیلر. سویم بیکہ بیک اوزاق جعفرنک کوزینہ قاراب توردیدہ، بتدی!“ دیدیک جان بیردی. جعفر دہ قولین توتوب اوبوب یغلادیدہ یغلادیدہ حالی بتکاچ اوز بولماسینہ چغوب بر آر حال جیدی. جعفر گہ بالانک اولو تووین، ہم سویم بیکہ کوزنک قوشوی بویچہ، توقتامش“ اسملی قوشولین بلیردیلر.

جعفر

جعفر بالانی کیتیرگه قوشدی. کیتردیلر. جعفر افندی آقتق بلغارنڭ آقتق بالاسی، آقتق اولوڭ دیدیک هوشسز بولوب یغلدی. ڭله نیندی دارو برلن هوشینه کیتردیلر. لیکن جعفرگه هوشلی بولوب وقت اوتکارو هوشسز بولوب ترودن مڭ الوش آورایدی. ایرتهگی سین جعفر افندی زیارت قازتوب سویم بیکه نی کوملی. کومگان وقتک قزاندن وباشقه ییرلردن بیک کوب کشیلر جییولغان اییدی. همک پتر بورغندن ده بیک کوب جمعیلر طرفندن تعزیه گه بیک کوب کشیلر کیلگان لر اییدی. جعفر افندی نڭ اوتنوی بونچه تمام مسلمان چه کفنلر تگلوب، و زیارت قازلوب مسلمانچه کوتارلوب بارلوب کوملیدی. جعفر افندی اوزینڭ قایه باراسین؟ نی اشلین بلماینچه، اویده توره آلمانغانه قزانغه کیتیدی. بارو برلن سویم بیکه مناره سینه بارسه ده، مناره نڭ توبنده ایشلوین، همده مناره نڭ تاشلرین آرچولرین کورگاچ، نیشلرگه بلماینچه شهر بلغارغه یونالیدی. آنه باردی. بلغارلرنڭ زیارتلرینده تاشلر نی قاراب، آلارنڭ نیچه چی ییلرده تورولرین ایسابلاب، هم اول وقتده آلارنڭ نیندی شهرلری بارلغین اویلاب توروب، یوروب آروب بتکاندین سوڭ مناره غه منوب، بلغارنڭ اطرافین قارارغه توتندی. مناره نڭ تاشلر نڭ ڭله نی قدر یازولر یازلغان اییدی. همه تاشده برکشینڭ فلان یل کیلوی، فلان کشی برلن کیلولری یازلغان اییدی. جعفر افندی مناره غه قاراب هیچ قاروچی سز، جانسن نرسه نیچه یوزیلر توروین، بلغارلرنڭ نی قدر اشلر اشله گانندن سوڭنک؛ نیندی زور خلق بولوب تورغاندین سوڭنک، بتوینه عجبکه قاله اییدی. آخردن بومناره نڭ شول نیگزی تازه سالغاندر، بزنڭ همه اشیمن توتون اوستینه قوروله اییدی. شول سببدن بتدک دیوب حکم چقاردی. جعفر افندی کوب اویلی اویلی برار ساتاشده باشلاغان اییدی. آنڭ کوزینه همان بایاغی کاپیتان ملالر، بایاغی لوتسمانلر، بلغار محررلری، بلغارلر مارش موزیقه سی، کورنگان کبک بولا اییدی. سویم بیکه کورنگان کبک بوله اییدی. تون بولیدی. جعفر افندی همان مناره دن توشمادی. همان اویلی، اوزی بلگان بلغار کویلرین یرلی اییدی. یغلی اییدی. مونه باره توره آی تودی، اول الگهری قزاروب چقسه ده باره توره بوتون دنیانی نورلیدی. جعفرگه آی یاقتی سنده بلغار زیارتینه بلغار عسکرلری کیلگان کبک بولا اییدی. مونه اوزاق اوتمه دی: قاب قاره ڭله قایدن بولوت کیلوب آینی قابلادی، جیل چقدی، مناره اثر اژسز غره باشلادی. جعفر افندی برآز توڭغا باشلادی. اول اوزینڭ کییم لرینه تورولوب راڭ برپوچماقغه اوتوروب تاغی اویلا رغه توتندی. مونه موڭلی جیل تاوشینه قالغی باشلادی. کوزن بر آچه بریابه اییدی. شول آزاد بلغار محررلری کورنگان کبک بوله اییدی، سویم بیکه ده کورونگان کبک بوله اییدی. مونه تاغی جیل اثر غرغه

خاتمه

اوقوچی! سز مینی حاضر بوکیله چکدن خبر بیر، تقدیرگه اوشانمی دیب یا ایسه بوفالچی، باغوچی ایکن، کیشیلرنی آلدارغه تلی، یوق ایسه نیچک آلدن خبر بیر و ممکن دیب عییلرسز، نیچک اویلا ساگزده اویلا کز! فقط کتابینی اوقوگزده تصویر قیلغان تورمشتک کیتیشلرین ملاحظه قیلگزر.

درست مینی سوگارسز، بلکه کافر دییه رسز، آندن زور سوز تابسه کز آتسونک بلکه ایترسز، کتابنک کوتاروب بررسز، آلارنک همه سینده مین بیک راضی، فقط اویلا گزده اوقوگزغه! بو کتابینی یازودن مقصودم سزگه یاخشی کورنوب سزدن اوزمنک تورمشم اوچون بر فائده ایتو توکل، بلکه حقیقتنی کورساتوب، سزنی شول مسئله حقنک بر آز اویلاتو، هم جدی طرزده خدمت ملیه گه توتونورغه تیشیلکن بلدرب بزناڭ، „ملت خدمتی“ دیب یوزی تورغان نرسه لرمزدن معنی چقماوین کوز آلدنده کیتروپ آگلالتو اوچوندر، درست مونکغی سوزلر بیک قاتی سویله نلگاندرب. مونکغی معنی ده بیک آوردرب. بولارنی ایشتوده بیک کیفسزدر. لکن بو حقیقتدر، همک پک آچی حقیقتدر. اگر مله تمز شول یول برله کیتسه، ایکی یوز یلدن صوڭ بولماسه ده بروقتنی انقراضدن قوتلو احتمالی یوقدر. بزده ملت بولوب تورورلق نرسلرنک اون ایکیدن برسی ده یوقدر.

حاضرده همه اشکه نظر انصاف برلن، اورگزگه بیک اوشانماپنجه غنه، اشلگان اشلرنک نی فائده ایتدکلرون، واشلی تورغان اشلرنک نی فائده کیتره چکن اویلا کز غلی. اگر غلله نیندی حیللرغه مبتلا، اوزینه اوزی بیک اشانغان کشی بولماسه کز، دنیانک کیتشدن خبر سز، علم معیشت حاللرندن “Саціологическія науки” بلمسز کشی بولماسه کز مینم سوزمک حقیقتدن باشقه نرسه تاباسسز. بو حقیقتدر، بولاچق حقیقتدر، لکن مشروط حقیقتدر، اگرده تورمشمزنی، کیتشمزنی، قیلنشمزنی حاضر اورگار تساک بوتون کیلاچکلرمز ایکنچی گه غورلوی احتمالی بیک یاقیندر. بر تورلی لرکز یازوین یازسون ایدی، نیک بو قدر آچی لسان استعمال قیلغان یاخشیلاب آگلالتوغه کیرهک ایدی دیرسز. بوده برمسلاک؛ امامنم مسلکمه بتونلائی باشقه مسلک. مینمچه اولوک کمی یوقلاغان کشینی اویاتور اوچون آنی بیشکه تیربه تودن بر نرسه چقمی، آنی تیز اویاتاسک کیلسه آنک بیک قاتی قابرغاسینه تور- تارگه کیراک. حتی ایکی قابورغاسی بر بر سینیه یابشسون. اول تیزدن اویانوب کیتوب

یوقی آچوی ایلہ اویاتوچینی، شولقدن تملی یوقودان اویاتوی اوچون، سوغوب یقسەدە یغار. لکن ایکنچی وقتکە آلائی وقتسز یاتوب یوقلاماس. مونە مینم مسلکم شول! ... هم شونڭ برلن بارام. تاغی مینم بولای قاتی یازودن ضرر بولسەدە اوزیمە بولاچق، اویانغان ملت مینی بیک قاتی سوغوب یغاچق. یقسون! مین آنسوندن قورقیم، مینم تاغی آیاقەه باسارغە قوتم قالور. مین آنڭ یوقودن تورغان کوینچە کوزلرینڭ بتاشوینڭ یامسز ایدیکن کور. ساتورمن، آچولانور، تاغی سوغوب یغار. مین عقلی یوقلغین، یاخشیلیق قیلغان کشیگە ضرر ایتوین، ناچارلق قیلغان کشی نی یاقین کورون ایتوب کولرم. اول تاغی آچولانور، مینی تاغی سوغوب یقماچچی بولور، لکن وجدانی، بویولی سوغارغە یبارمس، آچولانوب قالور. مین آنڭ شولقدن عصبی المزاج ایکانلیگندن، شوندی اش اوچون کیفی کیتوندن کولرم، آڭغارغە سالقین سوایلە یوونورغە کینگاش بیررم. اول مینم آلمدە راضی بولماغان توسلی بولسەدە، مین یوغندە بر مرتبە گنە سنار اوچون مینمچە قیلنوب قارار، یاخشی چقماچ ایکنچی مرتبە شولای ایتوب، اوچنچی، دورتنچی مرتبە قیلوب، بتونلای باشقە کشی بولوب قالور. مینم مقصودمە شول: بیک کوب کشی بو فکر مینم باشیمە قایدان کیلگان، بو هیچ بولی تورغان نرسە، موڭغارچە کیلگان موندن سوڭدە توررمز دیرلر.

بوفکر خطا، هم بیک زور خطا! یزنی مونغارچە قدر آلداب کیتورگان هم حاضرە آلداب توتە تورغان خطا!! بو عصرەدە باشقە خلقلر عقللر اوشانماسلق ماشینالر ایجاد قیلغاندە، بزناڭ دماعمز اویلی آلمز درجەدە فنلرنی ترقی ایتدرگانک، برکچکنە گنە نرسەلردن بیک آرازش، بیک آز وقتدە، بیک کوب فایدە حاصل ایتکانک، هم کوندن کون خلق کو بایوی سببیل تورمش کیرا کلگی قیمتلنگانکە، البته شولار آراسندە شول حالکە تورور اوچون، باشقەلر قدر بلورگە، باشقەلر قدر اشلرگە کیراکدر.

اما بزە برسی دە یوقدر. هم بولای کیتسەک بر نرسەدە بولمە یاققدر. ایسکی زمانلردە تورولورموزغە قیاس قیلورغە یارامی. چونکە مشقت آزایدی. همک کورشیلرمز حاضرگی کیک الکتریق، پار، هوا قوتلرین اوزلرینە خدمتچی ایتە آلمانغانغە، همەمز بر درجەدە رک ایدی. حاضرە آلامڭ چاقرم آلفە کیتمشلرد، بو عصرەدە نیندی ملە بولسەدە، اوزینڭ اولگی کیتشی برلە کیتسە زمانغە قارامسە، ضعیفلنە چک هم بارا تورە فقیرلنە فقیرلنە بتە چک، باشقە ملتلرگە قوشلە چقدر. شونڭ اوچون بزگەدە حاضرگی کیتشمنی ساقلارغە ترشودن وساقلاودن هیچ بر فائک چقما یاقچ. کیتشمن همان اوزگەرە چکدر. لکن اوز اختیارینە بیرسەک، بیک توپاس ایتدروب ایڭ کیرا کبە گان یاغندین اوزگارە باشلایه چقدر. حاصلی غنە دنیا دە توراسمن کیلسە، اگر نسلیم بتماسون دیسەک، اوز منڭ

قانفوتسی

* قانقوتسى اعتقادى بىرلن كروب قالغان «يا كىغىلىق حرام» دىگان سوزنى اوزگار تىرگە كىرا كىر
 ھىم باشقە خىلقلارنى بلەلەر بىزگەدە شولار بىلگەننى بىلرگە تىرشىغە توتونورغە كىرا كىر.
 شونىڭ اوچون بىزگە ھازىردە روس مەكتىپلىرىدە بىك كىوب اوقۇرغە كىرا كىر.
 روس مەكتىپلىرىدە اوقۇغان كىشىلەرنىڭ روسچە كىيىنلىرى ھىمدە، بىزنىڭ قانقوتسى
 اعتقادىمىزدە بىك مەقسە سايلانغان نىسەلەرنى سوغۇللىرى اوچون آچولانماستە كىرا كىر.
 آچولانماستە آچونى بوواتوب قالورغە لوپىرانىرگە كىرا كىر. زمانە آلارنىق!! قاشقار، ساتش
 عصرى اوتىدى. ھىمدە خىلقلارمىزدە فقيرلىك كىوبىو مەسئەلەسىن ملاحظە قىلۇپ خىلقلنى بايتو فكىرىنە
 چىنلاپ توتونورغە كىرا كىر. بىزنىڭ، ھازىر ئىلى ھىمدە جان آبىزى بىلگەچ اول اوزى ھىجە
 وقتە جىغان اوپراۋلا يوشىچىنىڭ بابوى بابو توگل، تىك بارماق ساناش اوينى كىكە ايلندىروب
 يىرتوگەدەر. بىر خىللىقنىڭ باي بولۇى اول خىلقلنىڭ نى قىداراش قىلۇى بىرلن اوپلانگانگە، اش قىلور
 اوچون آنى اشلى بلو كىرا كىر بولغانغە، بىز ھازىر اش اشلىرگە اوپىرانىرگە كىرا كىر. بلەمىز دىب
 ھولانوب اوتورمىستە كىرا كىر. بىزنىڭ بلومىز باشقە خىلقلغە قاراغاندە ھىچ چاغشتىرلىق توگىلەر.
 شونىڭ اوچون ھىر مەكتىپلىرىنە كىرىك، بالالارمىزنى كىرىك، قىرىنداشلارمىزنى
 كىرىك، فقيرلىرىنى كىرىك، ھامىلى اشكە ياراقلى كىشى بولىق. اگر آقچە بولسە ھىر
 مەكتىپلىرى آچىق، بولماسە ھىكومەنكىنە كىرىك، ھامىلى اورانىك، بىلىك، بلومىز كىلەچكەدە
 يارارلىق بولسون! تىجارە مەكتىپلىرىنە كىرىك، تىجارە فەننىن اوقىق، آنى بىلىك، ياخشىلاپ ساتو
 ايتە باشلىق، بورىك بىرلەكلەپوشدىن اوتىك، عموم خىلق آراسىندە اوتە تورغان نىسەلەرگە
 كوچىك، اشنى بلوب يورىك، راسخوتنى چاقلاپ توتىق، ھىكومە مەكتىپلىرىنىڭ باشقە بولمىلارنىدە
 كىرىك، اونيۋىرسىتەتنىڭ ھەمە فاقولتەتلىرىن توتىق، دوقتىر بولىق، يورىست بولىق، موئىر
 بولىق، رىياسى بولىق، فەن مەمار مەكتىپلىرىنە كىرىك، صنایع نەقىسە مەكتىپە كىرىك، ھامىلى ھىر نىسەنى
 اوقىق، ھىراشنى بىلرگە تىرشىق، بىلىك، اشلىك، اول وقتەدە اشكە اوپىرانىرغەمىز بولور.
 كىرا كىر اورنلارغەمىز قىلە آلورمىز. ھىمە ھازىرگى كىكە ھىر سوراشماسز! بو كىتەشچە كىتەسەك
 دولەت بىك تىزىمىز بىتەچكەر. دولەت بىتەسە ھىمە نىسە بىتە. اول اخلاق بوزلە، ايكىنچى دىن بىتە، اوچىنچى دىن
 اول خىلق اوزى بىتە. بو تارىخ بىرلەرق مەرتەبە مەشە بىر مەسئەلەدەر. ھازىردە دىنانىڭ اياڭ تىرقى ايتىكان خىلقلرى،
 اياڭ باي خىلق ھىم اياڭ مەتمەن خىلقلاردر. دولەت بىتەنى مەدەنىت بىتەنى. عربىلەر عباسى خىلىفەلىرى
 زمانەسىندە اياڭ باي خىلقلار ايدى. اياڭ مەتمەن خىلقلار ايدى. دولەت بىتەنى تەمدىن بىتەنى، اوزلىرىك
 الەگىكەنە قالدىلەر. شونىڭ اوچون مەلتەنى آلتە يىبارور اوچون آقچە كىرا كىرگە، اول اش بلو
 بىرلەگەنە بولادر. شونىڭ اوچون ھازىر بىر مەكتەپ آچىدقەمىز آنىڭ يانىنە بىر ھىر شەبەسى ياسارغە

* قىتالىرىنىڭ مەشھۇر ھىكمەتلىرى. ھىم دىنارىنىڭ ھامىلى ھىمەلەددىن ۴ ھىمەلەك بولغان.

کیراک. مکتبک فی نرسه او قولسهده، تورمشنک برنیگه یارارلق نرسه بولسون! حلقمیزنڭ اېڭ قورقه تورغان نرسه لری او قوغان کشیده دینک بتویدر. بومسئله بییک کوپ سویله نه تورغان هیک علماً طرفندن اوزلرینڭ „جهالت“ لرین ساقلی تورغان بییک قوتلی بر فورالدر. حاضر بر اش بولدیعی علما صنفی، آلا آرئندن عوام خلقی، او قوغان کشیلرد، اخلاق ملیه نڭ یوغالوی هم دین نڭ ضعیف لنون سویلەرگه توتالدر. بیگراک حکومت مکتبلرند، او قوغان کشیلر نڭ یامان آتلیرینه کروب، آلا رغه اشلیری توشکانه میرزا افندی دیوب سویله سه لرد، کوڭلرندن آلارنی مکرره کورلر. بوده مینچه بز نڭ اسلامیة نی بلماموز. هیده جنگیز زماننڭ قاره قورم صحرالرنک بابالرمز نڭ آلوب کیلگن قونفوتسی اعتقادی نڭ اسلامدن تاز، ایتوب اورنلاشونددر.

بز بیلیتلمز که „مسلمان“ دیب یازدر ساقه، اسلامیة که تییه لردیپ زورتاوشلر چغارساقه، تحلیل قیلوب قاراغانک بولار نڭ بییک کوبسی بایاغی قونفوتسی مذهبنده گی مقدس نرسه لمرگه تیگنک گنه بولوب، اسلامیة بوتولای چیتنه قالدر.

حاضرده روسچه او قورغه یارامی، روسچه کیینرگه یارامی، مسئله لریده اسلامیة نڭ روحی هیچ بروقتنه قبول ایتمی تورغان نرسه بولغانغه، بولارنی «دینگه محالی» دیگان سورنی ایشکانه، دیندن مراد، اسلام بولماینچه قونفوتسی اعتقاد ایکانلگی هر کمگه بلورگه تییشلی براشدر. موندن مڭ اوچ یوزیل مقدم علینی فرض ایتنک دین نیچک اول وولغه بونکغی احمدجان آبی اوغلی قشقاردن او قوب ملا بولغاچ، یایسه فخری مؤذن اوغلی بخارغه باروب کوتو کوتوب قایتوب قزانغه ملا بولغاچ، یایسه دمین حضرت اوغلی مصرغه باروب ڭله نیندی ایشانلق آلوب قایتقاچ حرامغه ڭهلانگان!! بییک عجب بو! بودیئده - حرام“ دیگان سوزنیده قونفوتسی اعتقادینه باغشلامینچه اسلامیة که آودارو اجتماع النقضینین نیچک عقل قبول ایته! حیر، سز اتحاد زمان شرط، فرض مڭ اوچ یوزیل مقدم، حرام بولغان بویللرده دییرسز، یایسه اتحاد مکان شرط، فرض بولغان آسیاده، حرام بولغان یاوروپاده دییرسز، نی ایته گزده ایترسز، بواعتقاد گزسزده بولسهده، قونفوتسی اعتقادیر، اسلام ایته دیسگر اسلامغه بییک زورافترا هم قیامت کوننک سزنی بییک زورمسئولیه که ایته تورغان افترا در... یا وروپانڭ هر زور مکتبلرنک ڭله نی قدر شاگردلری اوقیلر. ڭله نی قدر کشیلری بتون دنیاده شهرة توتدیلر هم توتلر. بلقان بلغارلری براوچ خلق بتون دنیاهه اوزلرینڭ بارلغین اثبات ایتدیلر. بتون دنیاهه شاگردلرین حیباردیلر. دنیانڭ هر قسمنه هر زور مکتبلرد، بلغارشاگردلری توتوردیلر. کوندن کوناش باشنک اشکه صلاحیتلی کشیلر میدانغه آتدیلر، کوندن کون ملت نڭ استقبالیین ڭامین ایتدیلر. بزنی اشلیمز؟ بزگه شوندی

نقشای علما و ارباب و ...

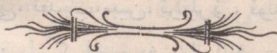
امبارناڭ مدرسەلەرمزە باشى چەرگان، كىشى ھېچ بروفكتە اشكە كررلك بولماينچە ملەكە
بىر بلاغنى بولونك شېھە يوقۇر. بعضلى ترك مکتەپلەرىنە باروب اوقۇفسكرن آغە توتۇلر. هم

توغری کیلگانده دیناودنه قاجمیلر. آلا رییک زور خطاء ایتلر، چونکه ترکلرنگ مدرسه‌لری اصلاح قیلنومسئله‌سی ٬للله، قچان میدانغه چقغان اش بولوب اصلاح قیلنغان بولسده، آلا رده بتون اسلامون باشینه بلا بولغان علمالرنانگ تحت اسارلرندین قوتلماغانغه، کیرا گنچه اصلاح قیلنماغاندر. هیک بزنانگ روسیه‌ده توره تورغان کشیلرگه روس مکتبنه او قوروس روحین بلو قدر فائله‌لی اش بارمی؟ موند کمنانگ شبهه‌سی بار؟

بزنانگ هر وقت توزاب قویغان فکرمز، روسیه مسلمانلری “بولودر. روسیه‌ده‌غی شول قدر بزرگه بیرلگان ایرکنلک، بزنانگ حقه‌غی عدالات هیچ بر مملکتک هیچ بر ملة محکومه‌گه بیرلمگاندر. شوناردنه فائله‌لرغه غیرتمز حمیتمز قالماغان منی؟ یارب شول سخلاستیقانه‌نات تحت تصرفندن قوتقارده، بزنده معارف مدنیة بولینه کوندر. بزنانگ شول قدر تاریخ بشرده نام قرانغان بابایلر بزنی اوزلرینانگ اوغللری دییرگه خورلرلق بولماسون!

“عیاض”

۱۹۰۳ نه

Fa
3434/10

«ایکی یوز یلدن صوڭ اتقراض»

محمد عباس الاسحاقی

Bibliothek der
Deutschen
Morgenländischen
Gesellschaft.

خارطی و مطبعہ
قزاق

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 25 Іюня 1903 года

КАЗАНЬ.
ГОРОДСКОЙ ПАССАЖЪ.
Лито-Типографія И. Н. Харитоновъ.
1904

